

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

OSMANLI İTALYA İLİŞKİLERİ (1871-1912)

Bahar BADEM YANMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
TEMMUZ-2024**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ ST İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

OSMANLI İTALYA İLİŞKİLERİ (1871-1912)

**DANIŞMAN : Doç. Dr. Mustafa ÇABUK
JÜRİ : Dr. r. Üyesi Hasan ARSLAN
JÜRİ : Dr. r. Üyesi mmet SOYDEMİR**

Bahar BADEM YANMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
TEMMUZ-2024**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI İTALYA İLİŞKİLERİ (1871-1912)

Bahar BADEM YANMAZ

Danışman : Doç. Dr. Mustafa ÇABUK
Yıl : 2024, Sayfa: VIII+117
Jüri : Doç. Dr. Mustafa ÇABUK (Başkan)
: Dr. Öğr. Üyesi Hasan ARSLAN (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Ümmet SOYDEMİR (Üye)

1789’da Fransız İhtilali’nin çıkmasının ardından “Risorgimento” yani İtalya’nın politik birleşmesi anlamına gelen fikir anlayışı ile İtalya, milli birliğini kurmuş ve sömürgecilik faaliyetlerine başlamıştır. Emperyalist bir devlet olabilmek için İtalya, sömürgecilik faaliyetlerine deniz aşırı komşusu olan Osmanlı Devleti’nin, Balkanlar ve Kuzey Afrika’daki topraklarında genişleyerek, müstemleke edinmek istemiştir. İlk olarak Afrika topraklarında Tunus’a göz dikmiş ancak burayı 1830 yılında Fransa işgal etmiştir. İtalya, 1885’te Osmanlılara bağlı bir muhafızlık olan Kızıldeniz’deki Masavva’yı işgal etmiştir. İtalya, daha sonra Balkanlar’da Otrant Boğaz’ını ele geçirerek Güney Arnavutluk bölgesine hakim olmak ve Adriyatik Denizini iç deniz yapmak istemiştir. Bu coğrafyada anarşi çıkararak Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakmıştır. Son olarak Osmanlı Devleti’nin, Kuzey Afrika’daki son toprağı olan Trablusgarp’a göz dikmiş ve 1911 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş ilan ederek bu toprakları işgale başlamıştır. İtalya birlikleri, Türk subaylarının örgütlediğı yerli halkın direniş i ile karşılaşmış ve sahilden ileriye gidememiştir. Ancak 1912 yılında baş gösteren Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı Devleti antlaşma yapmak zorunda kalmış, barışın sonucunda ise Trablusgarp’la birlikte Rodos ve Oniki Ada da geçici olarak İtalya ya verilmesine rağmen elden çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trablusgarp, Bingazi, Senusi, Gıolıttı, II. Abdülhamid, Enver Bey, Mustafa Kemal Paşa.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

OTTOMAN – ITALY AFFAIRS (1871-1912)

Bahar BADEM YANMAZ

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÇABUK

Year : 2024, Pages:.VIII+117

Jury : Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÇABUK (Chairperson)
: Assist. Prof. Dr. Hasan ARSLAN (Member)
: Assist. Prof. Dr. Ümmet SOYDEMİR (Member)

After the French Revolution in 1789, Italy established its national unity and started colonial activities with the idea of "Risorgimento", which means the political unification of Italy. In order to become an imperialist state, Italy wanted to expand its colonial activities and gain a colony in the lands of its overseas neighbor, the Ottoman Empire, in the Balkans and North Africa. Italy first set her sights on Tunisia in African lands, but lost it to France in 1830. In 1885, Italy occupied Masawa on the Red Sea, which was a guard post under the Ottomans. Later, Italy wanted to capture the Otrant Strait in the Balkans, dominate the Southern Albania region and turn the Adriatic Sea into an inland sea. Italy created anarchy in this geography and left the Ottoman Empire in a difficult situation. Finally, Italy set his sights on Tripoli, the last territory of the Ottoman Empire in North Africa, and declared war on the Ottoman Empire in 1911 and began to occupy these lands. Italian troops encountered resistance from the local people organized by Turkish officers and could not go further than the coast. However, as a result of the Balkan Wars that broke out in 1912, the Ottoman Empire was forced to make a peace treaty, and as a result of this peace, Rhodes and the Dodecanese Islands, along with Tripoli, were lost, although they were temporarily given to Italy.

Key Words: Tripoli, Benghazi, Sanusi, Giolitti, Abdülhamid II, Enver Bey, Mustafa Kemal Pasha.

ÖN SÖZ

Osmanlı İtalya İlişkileri (1871-1912) isimli çalışmada, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında siyasi ve askeri konular hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti ile İtalya arasında çok fazla münasebet bulunmamaktadır. Dönem içerisindeki en önemli olay Osmanlı Devleti ile İtalya arasında geçen “Trablusgarp Savaşı” çalışmanın asıl konusu olmuş ve araştırılmıştır.

Çalışmanın ismi belirlenirken, konunun daha iyi taranabilmesi ve araştırmacıların çalışmaya daha kolay ulaşabilmesi amacıyla, araştırmanın ismi ve zaman aralığı da sınırlandırmaya tabi tutulmuştur. Araştırmama konu olan Osmanlı Devleti ile İtalya’nın 1871-1912 yılları arasında olan münasebetleri değerlendirilerek, İtalya’nın dünya siyasetindeki yeri ve olmak istediği konumun çözümlenmesine katkı sağlamak istenmiştir.

Çalışmada Trablusgarp Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti’nin genel durumu ayrıntıları ile incelendi. Osmanlı Devleti’nin milliyetçilik akımından etkilenmesi ile kendisinden kopan milletler, İtalya karşısında Osmanlı Devleti’ni zor durumda bıraktı. İtalya bu savaşa çok iyi hazırladı. Bölgede sosyo-kültürel, eğitim ve iktisadi alanları destekledi. Savaş öncesinde İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve Rusya ile ittifak antlaşmaları yaptı. İtalya’nın savaş öncesinde yapmış olduğu hazırlıkları Osmanlı Devleti çok geç fark etmiştir. Bu nedenden dolayı Osmanlı, Trablusgarp direnişini gizli bir şekilde idare etmek zorunda kalmıştır.

Çalışmanın kaynakları belirlenirken, konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelenerek, araştırmaya dahil edildi. Bu çalışmaların farklı yönleri araştırmada belirtilerek, konuyla ilgili diğer kaynaklar tarandı. Çalışmaya kaynaklık etmesi için, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi’ne ait yazışmalar çalışmada kullanıldı. Bunun yanında çalışma ile ilgili kitaplar, ansiklopediler, dergiler, hatıratlar, sempozyumlar incelendi. Faydalandığım kaynaklar arasında o devirde yaşamış önemli mevkilerde yer alan devlet adamlarının ve gazetecilerinin hatıratları yer aldı.

Çalışmanın ilk aşamasından itibaren bana her türlü desteğini sunan, emeğini esirgemeyen,engin bilgi birikimi ile bana yön veren tez danışmanım ve hocam Doç. Dr. Mustafa ÇABUK’a ve tarih bölümü çok kıymetli hocalarıma şükranlarımı sunarım. Her daim yanımda olan ve beni destekleyen sevgili eşim Ahmet Tunahan YANMAZ’a teşekkür ederim.

Bahar BADEM YANMAZ
KAHRAMANMARAŞ-TEMmuz-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
HARİTALAR LİSTESİ	VII
EKLER LİSTESİ	VIII
1. GİRİŞ	1
2. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	6
3. TRABLUSGARP SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI - İTALYA İLİŞKİLERİ	7
3.1. İtalya'nın Coğrafi Yapısı	7
3.2. İtalya'nın Tarihi.....	7
3.2.1. İtalya'nın Milli Birliğini Kurması	8
3.3. Osmanlı Öncesi İtalya İle İlişkiler	11
3.4. Osmanlı-İtalya İlişkileri	12
3.5. Kültür-Sanat İlişkileri.....	16
4. TRABLUSGARP SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI VE İTALYA'NIN DURUMU	20
4.1. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Durumu	20
4.1.1. Sırpların Durumu.....	20
4.1.2. Yunanların Durumu	21
4.1.3. Eflak-Boğdan'nın Durumu	21
4.1.4. Karadağ'ın Durumu.....	21
4.1.5. Arnavutların Durumu.....	22
4.1.6. Bulgarların Durumu.....	23
4.1.7. Bosna-Hersek'in Durumu.....	23
4.2. Osmanlı'nın Arap Vilayetlerindeki Durumu.....	25
4.2.1. Yemen'deki Durumu.....	25
4.2.2. Suriye'deki Durumu	27
4.2.3. Cezayir'deki Durumu	28
4.2.4. Mısır'daki Durumu.....	30
4.2.5. Tunus'daki Durumu.....	33
4.3. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı Öncesi İç Politikası	34
4.3.1. Trablusgarp Savaşı Öncesi II. Abdülhamid Dönemi Politika.....	39
4.3.2. Trablusgarp Savaşı Öncesi İttihat ve Terakki	42
4.4. Trablusgarp Savaşı Öncesi İtalya'nın Hazırlıkları	45
4.5. Trablusgarp Savaşı Öncesi Gelişmeler.....	52

4.6. Osmanlı Devleti'nin Ültimatom Sonrası Büyük Devletlerden Arabuluculuk İstemesi	58
5. TRABLUSGARP SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE YAPILAN MUHAREBELER..	59
5.1. Trablusgarp'ın Coğrafi Yapısı	59
5.2. Trablusgarp'ın Tarihi.....	62
5.2.1. Trablusgarp'ta Osmanlı Dönemi	64
5.3. Trablusgarp Savaşı'nın Başlaması	67
5.4. Trablusgarp Savaşının Denizlerdeki Seyri	71
5.4.1. Adriyatik ve Kızıldeniz'deki Seyri	71
5.4.2. İtalya'nın Akdeniz'deki Savaşı (Çanakkale'ye Saldırı ve Oniki Adaların İşgali).....	73
5.5. Adaların İşgaline Karşı Tepkiler	77
5.6. Trablusgarp Savaşı İlanından Sonra Osmanlı Hükümeti	78
5.7. Trablusgarp'a Gönüllü Türk Subaylarının Gönderilmesi	80
5.8. Direnişin Başlaması	82
5.9. İtalyanlara Karşı yapılan İlk Baskın.....	82
5.10. Trablusgarp Savaşı Sırasında Türk-Senusi İşbirliğinin Kurulması	82
5.11. 13 Ekim 1911 Baskını	84
5.12. 23 Ekim İlk Düzenli Türk Saldırısı	85
5.13. Trablusgarp Savaşına Karşı İslam Ve Hristiyan Dünyasında Yükselen Tepkiler	86
5.14. Ayn-Zara Muharebeleri	88
5.15. Mustafa Kemal Paşa'nın Tobruk Ve Derne'deki Muharebeleri	90
6. SAVAŞIN SONA ERMESİ VE UŞİ ANTLAŞMASI.....	95
6.1. Sulh İçin Yapılan Görüşmeler	95
6.2. Sulh Görüşmeleri Esnasında Osmanlı Devleti'nin İç Siyaseti.....	96
6.3. Sulh İçin Yapılan Görüşmelerin Devamı	98
6.4. Uşi (Ouchy) Antlaşması	99
6.5. Trablusgarp Savaşı'nın Son Bulması ve Bazı Değerlendirmeler	101
7. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	104
KAYNAKLAR	107
ÖZ GEÇMİŞ	
EKLER	

KISALTMALAR LİSTESİ

Km	: Kilometre
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Vd	: ve diğerleri
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ö.	: Milattan Önce
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
S	: sayfa
Atese	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
Haz	: Hazırlayan
C	: Cilt
Ed	: Editör
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
Der	: Derleyen
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
Kls	: Klasör
F	: Fihrist

HARİTALAR LİSTESİ

<u>Haritalar</u>	<u>Sayfa</u>
Harita 1.1. Trablusgarp'ın İşgali (3-5Ekim 1911)	69
Harita 2.1. Beyrut Deniz Muharebesi (24 Şubat 1912)	71
Harita 3.1. Kızıl Deniz'deki ve Adriyatik Denizindeki Kıyıların Bombardıman Tarihleri	73
Harita 4.1. Türkiye İtalya Harbi 12 Adanın İşgali 1911-1912	76
Harita 5.1. Birinci Ayn-Zara Muharebesi İtalyan Kuvvetleri (26-27 Kasım 1911).....	89
Harita 6.1. Derne Muharebesi (17 Ocak 1912).....	92

EKLER LİSTESİ

Ek.1. ATESE, OİH., A:1-4/D:59/F:37.	
EK.2. ATESE, OİH., A:1-3/D:6/F:11-3.	
Ek.3. ATESE, OİH., A:1-29/D:8/F:34.	
Ek.4. ATESE, OİH., Kls:57/D:H-1/F:1-61.	
Ek.5. ATESE, OİH., A:1-19/D:33/F:11.	
Ek.6. ATESE, OİH., A:1-4/D:81/F:50.	
Ek.7. ATESE, OİH., A:1-4/D:42/F:8.	
Ek.8. ATESE, OİH., A:6-110/D:30/F:12-5.	
Ek. 9. ATESE, OİH., A:6-110/D:272/F:6-4.	
Ek. 10. ATESE, OİH., A:6-110/D:18/F:14.....	
Ek. 11. ATESE, OİH., Kls:17/D:73/F:11.	
Ek. 12. ATESE, OİH., Kls:6-62/D:298/F:71-1.	
Ek. 13. ATESE, OİH., A:6-110/D:304/F:14.....	
Ek 14. ATESE, OİH., Kls:61/D:294/F:14.....	

1. GİRİŞ

Yapılmış olan tez çalışmasında konunun amacı, İtalya'nın birliğini kurmasının ardından, emperyal bir devlet olma yolundaki ideallerini, diğer müstemleke Avrupa Devlet'lerinin Osmanlı üzerindeki siyasetlerini de gözeterek, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında İtalya'nın 1871-1912 tarihleri arasındaki rolünü belirlemek olmuştur. Bu tarihler arasında Osmanlı-İtalya ilişkilerini incelediğimizde, her iki devlet arasında gelişen en önemli tarihi vesika Trablusgarp Savaşı olmuştur. İtalya'nın bu savaş başlamadan önce Osmanlı Devleti'nden toprak koparma amacıyla geliştirdiği politikalar, çalışmada tek tek ele alınmıştır.

Araştırmanın yöntemi 1871-1912 yılları arasındaki İtalya ve Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri yönden kurmuş oldukları münasebetlerini konu eden birincil elden kaynaklar taranarak, konuyla ilgili arşiv kaynakları, hatıratlar, dergiler, ansiklopediler, haritalar, telif ve tetkik eserler vs. incelenmiş, döneme kaynaklık edebilecek eserlere ulaşılmış ve sentez bir ürün elde edilmiştir.

Konunun kapsamı, Osmanlı ve İtalya Devleti'nin 1871-1912 yılları arasındaki iç ve dış dinamiklerini ele alınarak, birbirleri ile kurmuş oldukları siyasi-askeri ilişkiler çevrelenmiştir. Bu kapsamda İtalya'nın birliğini sağladıktan sonraki sömürgecilik arayışları ve Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki toprakları olan Tunus ve Libya üzerindeki siyasi ve askeri faaliyetleri, aynı zamanda Habeşistan üzerindeki etkinlikleri de ele alınmıştır. İtalya geç kalmış olduğu sömürgecilik faaliyetlerini güçten düşen Osmanlı toprakları üzerinden sağlamaya çalışmıştır.

Çalışmanın sınırları olan 1871-1912 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin genel durumu nasıldı? Trablusgarp Savaşı öncesi Osmanlı'nın Balkanlarda ve Arap vilayetlerinde ne durumda idi? Savaş öncesi Osmanlı herhangi bir tedbir aldı mı? Trablusgarp'ta Osmanlı yönetimi ne durumda idi? Savaş öncesi II. Abdulhamit ve İttihat Terakki döneminde izlenen politikalar nelerdir? İtalya'nın savaş hazırlıkları ve politikası ne olmuştur? gibi soruların cevapları bulunmaya çalışılarak, bu konuda araştırmacılara faydalı olunmak istenmiştir.

Tezin birinci bölümü olan giriş kısmında çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Aynı zamanda giriş bölümünde çalışmadaki bölümlerin içeriği hakkında kısa bilgilere yer almıştır.

İkinci bölümde tez konusuyla ilgili yapılan tez araştırmaları hakkında kısa bilgilere değinilmiş ve tez çalışmasının yapılan çalışmalardan ne gibi farklılıklar içerdiği konu edinmiştir.

Üçüncü bölümde İtalya'nın coğrafi yapısı ve tarihi hakkında bilgi verildikten sonra Trablusgarp Savaşı öncesi kurulan Osmanlı-İtalya ilişkileri incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca her iki devletin kültür-sanat ilişkilerine de kısaca değinilmiştir.

Dördüncü bölümde Trablusgarp Savaşı öncesi Osmanlı ve İtalya'nın genel durumu hakkında incelemeler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi Balkanlarda ve Arap vilayetlerindeki durumu ve savaş öncesi Osmanlı Devleti ne gibi politikalar izlediği hakkında bilgilere genişçe yer verilmiştir. İtalya'nın savaş hazırlıkları da bu bölümde yer almıştır.

Beşinci bölümde Trablusgarp'ın coğrafyası ve tarihi hakkında kısa bilgilere değinildikten sonra Trablusgarp Savaşı ana hatları ile incelenmiştir. Özellikle Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa'nın savaştaki başarılarına dikkat çekilmiştir. İtalya'nın savaşı bir an önce bitirebilmek için izlemiş olduğu politikalar değerlendirilmiştir. Türk subaylarının bölgeye gittikten sonra Arap halkını örgütlemesi ve verilen mücadeleler ayrıntılı bir şekilde tezde yerini almıştır.

Altıncı bölümde ise çıkmakta olan Balkan Savaşları karşısında Osmanlı Devleti'nin zor durumda kaldığı, sulh yapılması için gerekli görüşmelerin yapıldığı bilgisi verilmiştir. Sonuç itibari ile Uşi Antlaşması değerlendirilmiştir.

Yedinci bölüm çalışmanın sonuç ve tartışma kısmıdır. Bu bölümde yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılan bilgiler hakkında genel bir değerlendirme yapılarak, Osmanlı Devleti ve İtalya'nın 1871-1912 yılları arasındaki genel durumları ve birbirleri ile olan siyasi münasebetleri hakkında bilgiler genel olarak özetlenmiştir.

Sömürgecilik; “Bir devletin kendi sınırları dışında kalan genelde deniz aşırı toprakları askerî müdahale başta olmak üzere çeşitli yollarla ele geçirmesi ve orada hâkimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde iktisadî, siyasi ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayarak bunların her türlü imkânlarını kendi menfaati için yağmalaması” olarak tanımlanmıştır Sömürgecilik tarihi süreçte birkaç anlamda ifade edilmiştir. Antik çağdan itibaren deyim yerindeyse ‘büyük balıklar küçük balıkları yutmuş’ yani büyüyen, güçlenen ve zenginleşen topluluklar, zayıf topluluklara hükmetmeye başlamış ve hükmettikleri yerlere kendi vatandaşlarını yerleştirmişlerdir. Bu durum Latince “colonia” ve “colonus” kelimelerini ortaya çıkarmıştır. Daha sonra Roma İmparatorluğu zamanından itibaren “colonia” (bir yere göçüp yerleşme) “sömürge” anlamında kullanılmıştır. Bundan “coloniser” (sömürgeleştirmek) ve “colonisation” (sömürgeleştirme) gibi kavramlar meydana getirilmiştir. Özellikle modern dönemde sömürgeleştirmeye ve sömürgeciliğe Arapça’ da isti‘mâr, sömürgeleştirilen yere “müsta‘ mere”, Türkçe de “müstemleke” ifadesi kullanılmış ve sömürmek fiilinden sömürge ve sömürgecilik kelimeleri oluşturulmuştur.¹ “Emperyalizm” sözcüğü de sömürgecilik manasında kullanılmıştır. Emperyalizm Latince İmparium=İmparatorluk’tan gelen manasıyla Fransızcadan dünya literatürüne

¹ Ahmet Kavas, “Sömürgecilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/394.

girmiştir. Esasında empire, imperial, emperyalizm gibi terimler toprak genişliğini ve büyüklüğünü belirtmek için kullanılmıştır.²

Sömürgecilik, Antik Çağlardan itibaren Eski Yunan ve Roma gibi uygarlıklar da görülmüştür. Ancak esas itibariyle XV. yüzyılda coğrafi keşiflerle başlamıştır. Coğrafi keşifler ekonomik, siyasi ve dinsel kaygıları olan Avrupalı devletlerin Doğu'nun zenginliklerine ulaşma isteğinden doğmuştur. Doğu'ya giden yolların (Baharat ve İpek Yolu) Müslümanların elinde olmasından dolayı Avrupalıların ticarete zorluk yaşaması nedeniyle Avrupalılar yeni yollar aramaya başlamıştır. İlk olarak Portekiz, devamında İspanya keşif hareketlerine başlamıştır. Sonrasında bu ülkeleri İngiltere, Hollanda, Fransa ve Belçika izlemiştir. Sömürgecilik yayılcılığına XIX. yüzyılda ABD, Rusya, Japonya, Almanya ve İtalya da katılmıştır.³ Günümüzde de emperyalist “G8” olarak bilinen gelişmiş sekiz ülke yaklaşık 200 kadar bağımsız ülke ya da bağımlı ülkelerin üzerinde hâkimiyet kurmaya devam etmektedir. Afrika, Orta Doğu, Güney Amerika ve Güney Asya ülkeleri üzerinde bir takım planlar devam ettirilmekte ve modern sömürge teşebbüslerini hayata geçirmektedirler.⁴

Zenginleşen Avrupa ülkeleri içerisinde milli birliğini kuramayan İtalya ve Almanya sömürgecilik yarışında geri kalmışlardır. Bu nedenle dünya müstemlekelerinden her iki devlet de pay alamamıştır. Büyük devlet olmak isteyen İtalya artan nüfusunu yerleştirmek için Afrika ve Balkan topraklarına gözünü dikmiştir. Ancak bu toprakların büyük çoğunluğu İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerin eline geçmiştir.⁵

İtalya ve Almanya geç başladıkları müstemleke edinme yarışında istedikleri yerleri ele geçirmede büyük devletler ile yarışmak zorunda kalmışlardır. Özellikle İtalyanlar Avusturya topraklarından pay alabileceğini düşünmüşse de kendisine Yunanistan'da farklı bir muamele yapılmamıştır. Fransa 1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u, İngiltere 1878'de Kıbrıs'ı, 1882'de Mısır'ı zapt etmiştir. Fransa ile rekabet içerisindeki İtalya, Tunus'un kendi hakkı olduğunu iddia etmiş ve Tunus'un işgalini kabul etmemiştir. Coğrafi yönden İtalya'ya yakın bir konumda bulunan Tunus eyaletinde 20.000 İtalyan nüfusu yaşamını sürdürmektedir. Elini çabuk tutmak isteyen İtalya hem yalnızlıktan kurtulmak hem de Afrika'da bir sömürge elde edebilmek için, Avrupa diplomasisinin hakimi olan Almanya'ya yanaşmaya karar vermiştir. Bismark da Fransa'yı Avrupa'da yalnız bırakmak istemiştir. Böylelikle İtalya, Almanya ve Avusturya 1882'de Viyana'da savunma nitelikli üçlü ittifak antlaşması imzalamışlardır.

² Ahmet Gündüz, “Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler-Ortadoğu Örneği”, *Tarih Okulu Dergisi* 25 (Mart 2016), 764.

³ A. Utku Özensoy, “15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi Ve Sömürgecilik İdeolojisi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5/3 (Aralık 2019), 820-821.

⁴ Ahmet Kavas, “Yeni Sömürgeciliğin Afrika Toplumlarını Sosyoekonomik, Dini, Siyasi Alanlarda Birliğe Zorlaması”, *İSAM* 8/2 (2005), 25.

⁵ A. Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih* (İstanbul: T.C. Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları, 1944), 360.

İtalya, gizli olmak üzere beş yıllığına imzaladığı bu anlaşma ile kendine itibar sağlamış ve kendini büyük devletler kategorisine sokmayı başarmıştır.⁶

Fransa, Batı Afrika üzerindeki hakimiyetini Doğu Afrika sınırlarına kadar yaymak istemiş, İngiltere ise Kuzey ve Güney Afrika sömürgeleriyle bağlantıyı sağlamak için coğrafi olarak önemli bir noktada bulunan Sudan'ı kontrol altına almak istemiştir.⁷ Sudan'ı işgal etmek isteyen İngilizler hem kuvvetlerini yetersiz gördükleri için hem de Fransa ile aralarında tampon bölge oluşturmak için İtalyanları yanına almıştır. Böylece Afrika'nın paylaşılmasında geride kalmış olan İtalyanlar, İngilizlerin davetiyle Osmanlılara bağlı bir muhafızlık olan Masavva'yı 5 Şubat 1885'te işgal etmişler ve arkasından Eritre ile Somali'nin bazı kısımlarını zapt ederek bütün Etiyopya'yı ele geçirme planları yapmaya başlamışlardır. İtalyanlar Etiyopya'da güçlenerek Menelik'i "Negus" ilân etmişler ve yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Menelik de ilk iş olarak İtalya ile 1889'da Wichale (Uccialli) Antlaşması'nı imzalayarak, bu antlaşma ile İtalya'nın Habeşistan'da ele geçirdiği toprakların onlara ait olduğunu kabul etmiştir. Bölgede güçlenen Mehdî hareketine karşı kuvvet kazanmak isteyen İngilizler de İtalyanların işgallerini Keselâ'ya doğru yaymalarını istemişlerdir. Nitekim 1895'te saldırıya geçen İtalyanlar, Rusların silahlandığı Etiyopyalıların karşısında önce Adve'de, daha sonra Makalle'de ağır bir yenilgiye uğramışlardır. 1896'da Wichale Antlaşması feshedilerek yerine Adisababa Antlaşması imzalanmış ve İtalyanlar Mareb-Belese çizgisi kendilerinde kalmak üzere Etiyopya'nın hükümrانlık haklarını kabul etmek durumunda kalmışlardır. İtalya sonuç itibarıyla Eritre ile yetinerek yönünü Akdeniz kıyılarına çevirmek zorunda kalmıştır.⁸

Habeşistan'daki mücadele ve zorluklar, İtalya'nın gözlerini tekrar Akdeniz'e çevirmesine neden olmuştur. Üçlü ittifak antlaşmasının yenilenme zamanı gelmiş ve İtalya Osmanlı'nın Akdeniz'deki Osmanlı topraklarından pay istemiştir. İtalya'nın sömürgecilik isteklerini ne Almanya ne de Avusturya-Macaristan onaylıyordu. Ancak Almanya ile Fransa ve Avusturya ile de Rusya arasındaki gerginlikler münasebetiyle İtalya'nın isteklerini kabul etmek zorunda kalmışlardır. İtalya, Avusturya-Macaristan ve Almanya arasındaki Üçlü İttifak antlaşması 1887'de tekrardan beş yıllığına imzalanarak 1892'ye kadar uzatılmıştır. Bu antlaşma ile Fransa, Fas veya Trablusgarp'ta işgale başlarsa, İtalya, Fransa ile yapacağı savaşta ittifak devletleri İtalya'nın yanında yer almayı taahhüt etmişlerdir.⁹

İtalya Trablusgarp'ı işgal etmek için diğer büyük devletler ile de bir takım antlaşmalar imzalamıştır. 1887'de İngiltere ile imzalanan antlaşmada İtalya,

⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)* (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), 357-364.

⁷ Abdullah Özdağ, "Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali 1896-1898", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 42 (Ocak 2017), 120.

⁸ Levent Öztürk, "Etiyopya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/495.

⁹ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 368-369.

İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetlerini destekleyecek İngiltere ise Trablus ve Bingazi'ye herhangi bir saldırı durumunda İtalya'ya kuvvet sağlayacaktır. 1900'de İtalya'nın Trablusgarp'ta, Fransa'nın Fas üzerindeki haklarına ait Fransa ile İtalya arasında gizli bir antlaşma yapılmıştır. 1909'da ise Rusya ile İtalya arasında imzalanan Racconigi antlaşmasına göre İtalya boğazlarda Rusya'nın, Trablusgarp'ta da İtalya'nın menfaatlerini Rusya tanımıştır. Böylelikle İtalya sömürgecilik teşebbüsünde Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa ve Rusya'yı yanına almıştır.¹⁰

Sömürgeci büyük devletlerin müstemleke yarışları, Almanya ve İtalya'nın ulusal birliklerini tamamlamaları, Batı'da güçler dengesini değiştirmiş ve bu değişim ile XIX. yüzyılın sonlarından itibaren sömürgecilik önceki yüzyıllara göre büyük oranda artmıştır. Öte yandan Avrupalı devletlerin sömürgelerinde bağımsızlık mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Yapılan mücadeleler neticesinde bazı uluslar istiklallerine kavuşmalarına rağmen ekonomik anlamda önceden bağlı oldukları sömürgeci devletlerin denetimi altında kalmaya devam etmişlerdir.

¹⁰ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 4-6.

2. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Osmanlı Devleti'nin ilişki içerisinde olduğu birçok devlet ile olan münasebetleri araştırmacıların ilgisini çekmiş ve çalışma alanı olarak seçmelerine neden olmuştur. Osmanlı Devleti ile İtalya arasında birçok tez çalışması bulunmakla beraber 1871-1912 yılları arasında yapılan araştırmalar, siyasi ve askeri yönden tek bir başlık altında toplanmamıştır. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin 1871-1912 yılları arasındaki siyasi ve askeri yapısı ele alınarak incelenmiştir.

Demet İlkbahar 2009 yılında “1911-1912 Trablusgarp Savaşı ve Osmanlı Kamuoyu” başlıklı yüksek lisans tezinde Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı kamuoyunu incelemiş ve bu çerçevede Türk milliyetçiliğinin İtalya'ya karşı gösterilen tepkiler üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. İtalyan yayılcılığının gerekçesi olan medeniyet misyonu ve onun Osmanlı toplumunda yarattığı tepkiyi de konu olarak ele almıştır.

Nesli Tuğban Yaban 2018 yılında “ İtalya Basınında Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmgesi” başlıklı doktora tezinde kültürel üretimlerden biri olan İtalya basınındaki haber görselleri üzerinden, Sultan II. Abdülhamid dönemi Osmanlı İmparatorluğu imgesinin nasıl kullanıldığı ve Osmanlı/Türk imajının bu imgeler üzerinden nasıl oluşturulduğunu ortaya koymuştur. Araştırma, İtalya'nın siyasi birliğini sağladığı dönemle Sultan II. Abdülhamid'in tahtta kaldığı süre olan 1876-1909 tarihlerini kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Müge Orhan 2010 yılında “Osmanlı Vesikalarına Göre Trablusgarp Harbi” başlıklı yüksek lisans tezinde Trablusgarp Savaşı'nı detaylıca incelemiş, İtalya'nın emperyalist politikaları üzerinde durmuştur. Savaş sonucunda imzalanan Uşi antlaşması hakkında bilgi vermiştir.

Mustafa Barışcan 2019 yılında “Trablusgarp Savaşı'nda Sağlık Hizmetleri” başlıklı yüksek lisans tezinde Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu'nda sürdürülen sağlık hizmetlerini araştırmıştır. Konuyu, savaş sırasında sağlık hizmetlerini açıklayan yönetmelik bağlamında incelenmiş ve sağlık hizmetleri için hangi standartların gerektiği ele almıştır. Askeri birliklerde ve askeri hastanelerde bulunması gereken personel sayısı belirlendikten sonra askeri birliklerde ve askeri hastanelerde kimlerin görev yaptığını bulmuştur.

Mustafa Arık 2019 yılında “Trablusgarp Vilâyeti Üzerinde İtalya Tehdidinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Askerî-Siyasî Tedbirler (1881-1911)” başlıklı yüksek lisans tezinde İtalya'nın Trablusgarp üzerinde nüfuz elde etme ve daha sonra da işgal etme emellerinin Osmanlı makamlarınca engellenme çabaları konu edinilmiş, iki devletin 1911 yılından önceki askerî-siyasî durumlarına Trablusgarp Savaşı nezdinde değerlendirmiştir.

3. TRABLUSGARP SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI - İTALYA İLİŞKİLERİ

3.1. İtalya'nın Coğrafi Yapısı

İtalya, Güney Avrupa'nın ortasından Akdeniz'e doğru uzanan bir yarımada olup bu yarımada çevresinde yer alan birkaç adadan oluşmaktadır. Adanın çizme şekline benzemesi dikkat çekmekle birlikte İtalya Avrupa devletleri içerisinde en fazla Akdeniz ikliminin hâkim olduğu ülkeler sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Ülke konumu itibari ile doğu ve batı medeniyetlerinin karşılaştığı bir kavşak noktası olmuştur.¹¹

Genellikle dağlık olan İtalya'nın kuzeyinde, Alp dağları, doğu-batı doğrultusunda Appennin sıradağları, kuzeyden güneye doğru yarımada boyunca bir omurga gibi uzanır ve Messina Boğazı'ndan sonra Sicilya'da devam eder. Ülke topraklarının yaklaşık dörtte birini oluşturan ovaların en büyüğü Po ovasıdır. Ülkedeki nehirler ise genelde kısadır.¹²

İtalya'nın daha çok dağlarla kaplı olması, tarıma elverişsiz arazi ve ikliminin olması İtalya'nın sosyo-ekonomik durumunun diğer Avrupa ülkeleri kadar gelişmesini engellemiştir.¹³ Ülkeyi kuzeyden güneye ikiye ayıran Appenninler, kıyılarda birçok bağımsızlaşmaya elverişli bölgeler meydana getirerek merkezi yönetimden uzak, şehir devletlerinin oluşumuna sebep olmuştur.¹⁴

3.2. İtalya'nın Tarihi

Ülkenin en eski tarihi Paleolitik döneme değin gitmektedir. Yarımada farklı toplumların göçleri M.Ö. 2000-1500'lere rastlamaktadır. Yüzyıllarca yeni göçler durmamış ve sırasıyla Doğu kültürünü buraya yerleştiren Etrüskler, Vizigotlar, Hunlar, Vandallar, Ostrogotlar, Lombardlar, Araplar ve Normanlar İtalya topraklarına gelmiştir. Bu topraklara milattan önce VII. yüzyılda geldiği düşünülen Etrüskler'e Romalılar M.Ö. VI. yüzyılda hâkimiyetine son vermiş ve bütün yarımadayı ele geçirmişlerdir. Romalılarla birlikte bölgede Latince yaygınlaşmaya başlamıştır. Büyük Hun İmparatoru Attila 451'de, Roma'yı yıkmıştır. Daha sonraki süreçte ise Avrupa'da bulunan güçlü devletlerin tahakkümü altına giren yarımada, M.S. V. asrın sonunda Cermen İmparatoru Odoacre, VI. yüzyılın başında arianist Ostrogotlar ve ikinci yarısında yine arianist Lombardlar'ın işgaline uğramıştır. Papalığın kuvvet kazanmasının ardından Papa III. Stephanus'un Fransa'daki Karolenj Kralı Charlemagnı

¹¹ Selami Gözenç, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası* (İstanbul: Çağatay Kitabevi, 1998), 77.

¹² Talip, Küçükcan, "İtalya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/446.

¹³ Samet Zenginoğlu, "İtalya'da Politik İstikrarsızlık: Coğrafya, İdeoloji, Ekonomi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 53 (Ağustos 2021), 72.

¹⁴ Durmuş Yalçın, *Atatürk Cumhuriyet Tarihi I* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004), 34.

daveti ile Charlemagne, 773'te Roma'ya girmiş ve 800'de Papa III. Leo kendisine imparatorluk tacı giydirmiştir. Papa XII. Jean, I. Otto'ya 962'de imparatorluk tacını giydirmesiyle Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu kurulmuştur. İtalya'da mevcut düzenin değişmesi ile başlayan yeni dönem XI. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.¹⁵

İtalya'da XI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan şehir devletlerinin en ünlüleri, Orta İtalya ve kuzeydeki Po ovasına yayılmış olan Venedik, Milano, Ceneviz, Floransa, Pisa, Lucca ve Siena'dır. Orta Çağ'da sosyokültürel yaşantıyı meydana getiren esas etkenler, papalık, şehir devletleri ve Rönesans hareketi olmuştur. İmparatorlukla papalık arasında piskopos atamalarındaki mücadeleler, piskoposluk merkezlerinde ortaya çıkan şehir devletlerinin oluşumunda etkili olmuştur. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehir devletleri iktidar mücadelelerine girmeye başlamışlardır. Bu mücadeleler, şehir devletlerinin siyasal rejimlerinde de çeşitlenmelere yol açmıştır. Halk yönetimleri ile derebeyi egemenlikleri birbirini izleyen yönetimler olmuş, cumhuriyet yönetimleri oligarşik yapıya bürünmüştür.¹⁶

İtalya'nın özgürlükçü siyasi yapısı, Rönesans'ın doğuşunun ateşleyicisi olmuştur. Dönemin asilleri, yöneticileri ve din adamları klasik döneme ait yazmalara ulaşarak, onları çoğaltıp kütüphanelerde toplamışlardır. İnsanı merkeze alan ve insan aklı ön plana çıkaran hümanizm, Rönesans'ın etrafında Grek-Romen kültür dünyasının yeniden çözümlenmesiyle, kişinin, kendini geliştirerek eğitime ve kendini gerçekleştirme İtalyan Rönesans'ı bireysel bir harekete geçiş basamaklarının ilk durağı olmuştur.¹⁷

Fransızlar ile İspanyollar XV. yüzyıl sonunda İtalyan şehir devletleri üzerinde hâkimiyet kurmak için rekabete girdi. Rekabetin sonucunda 1559 yılında imzalanan anlaşmayla İspanyol Habsburg hanedanı yarımada hükmetmeye başlamıştır. Bir süre sonra halkın fakirlik sebebiyle ayaklanması, engizisyon, ağır vergiler ve İspanya'daki Veraset Savaşı (1701-1713) sonucunda İspanyol tahakkümü yerini Avusturya Habsburglarına bıraktı ancak Fransız İhtilâli'nin ardından Napolyon Bonapart 1796'da İtalya seferini düzenleyerek şehir devletlerini tek çatı altında birleştirmiştir.¹⁸

3.2.1. İtalya'nın Milli Birliğini Kurması

Avrupa'da başlayan 1789 Fransız İhtilali ve 1815 Viyana Kongresi'nden sonra hemen hemen tüm ülkelerde milliyetçilik duyguları gelişerek, mutlakiyet yönetimlerin sarsılması ile yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bu devletler Macaristan, Sırbistan,

¹⁵ Ahmet Kavas, "İtalya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/446.

¹⁶ Y. Pınar Özmen, "İtalyan Milliyetçiliği". *Milliyetçiliğin Coğrafyaları - II Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan*. ed. Y. Ziya. Bölükbaşı, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 131.

¹⁷ Mustafa Yıldırım, "Rönesans ve Reformasyon", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2020), 191.

¹⁸ Kavas, "İtalya", 23/447.

Yunanistan, Belçika, Romanya, Karadağ, Bulgaristan, İtalya ve Almanya'dır. XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa siyasi haritası değişmeye başlayarak yeni güçler dengesi kurulmuştur. Bu güçlerin içerisinde en başat rolü alanlar İtalya ve Almanya olmuştur.¹⁹

Leipzig Savaşı'ndan (1813) sonra yenilen Napolyon Bonapart, 1814'te Elbe Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Onun bıraktığı boşluğu doldurmak ve Avrupa'da yeni bir siyasi düzen sağlamak için Viyana'da kongre yapılmıştır. Osmanlı Devleti kongreye katılmamış, yapılan kongrede beş büyük devlet arasında bulunan Avusturya-Macaristan, Prusya, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın çıkarları doğrultusunda yeniden Avrupa güçler dengesinin temelleri atılmıştır. Bunların dışında kalan devletler ise ilk buldukları fırsatta bu kararları kaldırma teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Alman devletlerinde 1819'dan itibaren milliyetçi aydınlar, daha sonra Napoli ve Piyemonte'de de liberal görüşü destekleyen halk ayaklanmıştır.²⁰

İtalya'nın milli birliğini kurma mücadelesi (1815-1870), yeniden doğmak, dirilmek kökeninden gelen Risorgimento olarak adlandırılmaktadır.²¹ Milli birliğin kurulmasında İtalya'nın karşısında üç büyük engel bulunmaktadır. İlki, Kuzey İtalya'yı elinde tutan Avusturya, ikincisi kilise yoluyla Orta İtalya'da hâkimiyeti altına alan Papalık, üçüncüsü ise Sicilya Krallığı'na egemen olan İspanyollardır. Bunların üzerinde de İtalya da nüfuz sahibi olan Fransa vardır. Bu engellere rağmen birliğin kurulması için ilk faaliyetler 1807'de gizli olarak kurulan Carbonari teşkilatı ile başlamıştır. Teşkilat içerisinde görüş ayrılıkları çıkmış olsa da milliyetçilerin tek hedefleri, yabancıların egemenliğinden ve etkisinden çıkmak, ulusal birliği sağlamak olmuştur.²²

İtalya'da bağımsızlık hareketi için ilk kıvılcım 1820'de Napoli ve Piyemonte de ortaya çıkmıştır. Başlatılan hareket sonucunda 1821'de Avusturya ve Rusya'nın yardımları ile isyan bastırılmıştır. Bu ayaklanmayı 1830'da Modena, Parma ve Kilise devletleri devam ettirdiyse de Avusturya, bu başkaldırıları engellemiştir. Ancak ihtilal hız kesmeden devam etmektedir. 1848'de Avusturya başbakanı Klemens von Metternich'in iktidardan düşmesiyle ayaklanmalar artmıştır. Lombardiya, Venedik, Napoli ve Parma silaha sarılarak isyan etmişlerdir. Bunların sonucunda Piyemonte Kralı Şarl Alberto halkın onayına bir anayasa sununca İtalya anayasalı bir yönetime kavuşmuştur. Ancak tüm bunlar uzun sürmeyecektir. Savaş ilan eden Avusturya, Piyemonte ordularını yenmiştir. 1849'da Piyemonte tekrar ayaklanmaya yeltendiyse de yine başarısız olmuştur. Bu yenilgilerin ardından krallıktan çekilmiş Şarl Alberto yerine oğlu II. Victor Emmanuel (1849-1878) geçmiştir. Bu başarısızlıkların ardından İtalyan milliyetçileri tek başlarına bu harekâtı kazanmayacaklarını, Avusturya'yı yenmek için Avrupalı büyük devletlerden yardım almaları gerektiğini anlamışlardır.²³

¹⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914* (İstanbul: Der Yayınları, 2019), 287.

²⁰ Ahmet Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939* (Ankara: Altınordu Yayınları, 2020), 37-41.

²¹ Özmen, "İtalyan Milliyetçiliği", 135.

²² Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 288.

²³ Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 52-53.

Piyemonte'nin bağımsızlık mücadelesinde yeni bir lider ünlenmiştir. Bu kişi 1852 Ekim'inde patlak veren hükümet krizinde başbakanlığa atanan Kont Cavour'dur. Liberal bir kişiliği olan Cavour başbakanlığı sırasında orduyu ve ekonomiyi güçlendirmeye yönelik yatırımlar yaptığı gibi büyük devletler ile de diplomatik ilişkiler kurmaya gayret göstermiştir. Cavour ilk diplomatik manevrasını, Kırım Savaşı sırasında gerçekleştirmiştir. İngiltere'nin isteği üzerine Sivastopal'a 15 bin asker göndermiştir. Bu yardımların ardından Piyemonte Kral'ı II. Victor Emmanuel, 1855 Kasım'ında önce Paris sonrasında Londra'ya diplomatik ziyaretlerde bulunmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda düzenlenen Paris Kongresi'ne Piyemonte'yi temsil eden Kont Cavour Avusturya ile eşit düzeyde bir devlet olarak katılmıştır. Cavour'un bunca gayretine rağmen Kongre'den İtalya için bir karar çıkaramamıştır. Ancak Kongre boyunca özellikle III. Napolyon'u kendi yanına çekmeyi başarmıştır.²⁴

Fransa'ya 1852'de imparator olan III. Napolyon uzun yıllar İtalya'da yaşayarak Carbonari teşkilatı içinde çalışmış, Papa'ya karşı yapılan isyanlara katılmıştır. İtalya'ya karşı sempati beslemiştir. Amcası Napolyon Bonapart gibi tehlikeli bulduğu Panslavizm ve Pangermenizme karşı Latin uluslarını bir araya getirerek bunlara karşı denge kurmak istemiştir. III. Napolyon Avusturya'yı hem Fransa'nın doğu sınırından uzaklaştırmak hem de İtalya'nın kuzeyinden atmak istemiştir. Bu nedenle Piyemonte, Avusturya'ya gözdağı verebilecek fakat Fransa'ya karşı tehdit oluşturmayacak kadar güçlenmeliydi.²⁵

Cavour'un üstün gayretleri sonucu, 1859 yılında Fransa ile İtalya arasında yakınlık kurulmuş ve iki ülke arasında, Avusturya'ya karşı gizli bir müttefiklik anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre müttefiklerin yapmış oldukları ittifak ile savaşı başlatması için Avusturya'nın hâkim olduğu yerlerde isyanlar çıkartılarak kışkırtma politikası izlenecektir. Nitekim Venedik ve Lombardiya'da isyanlar çıkmıştır. Plan gerçekleşmiş ve Avusturya aynı yıl savaş kararı almıştır. Fransa-Piyemonte işbirliği karşısında Avusturya'nın yanında Prusya yer almış ise de Avusturya savaşı kaybetmiştir. Barış anlaşması Zürih'te yapılan birkaç İtalya devletçikleri üzerinde Avusturya haklarından el çekmek zorunda kalmıştır. Bazı devletçikler ve Venedik de dâhil olmak üzere Papa başkanlığında bir konfederasyon kurulmuştur. Daha sonra Cavour'un yanında Mazini ve Modern İtalya'nın kurulmasında en büyük destek sağlayan milliyetçi Giuseppe Garibaldi'nin gayretleriyle tekrar ayaklanmalar çıkartılarak, İspanyol hakimiyetinde bulunan Sicilya ve Napoli de kısa süre içerisinde birliğe dâhil edilmiştir.²⁶

Avusturya'nın tahakkümü altında bulunan Venedik ile Fransız askerleri eliyle korunan Roma dışındaki bütün devletçikler Piyemonte etrafında İtalya birliğini

²⁴ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi* (1789-1914), 295.

²⁵ Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 53-54.

²⁶ Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2010/22 (Temmuz 2010), 107.

kurmuşlardır. 1861’de Torino’da ilk İtalyan Meclisi açılmış ve Piyemonte monarkı Victor Emmanuel İtalya kralı ilan edilmiştir. Aynı yıl Kont Cavour vefat etmiştir. İtalya’nın birliğini sağlamaya çalıştığı bu yıllarda Almanya da kendi birliği için savaş içerisine girmiştir. Avusturya himayesinden çıkmak isteyen Prusya, Sadowa’da 1866 yılında onları mağlup etmiştir. Bunu fırsat bilen İtalya, Venedik’i birliğe katmıştır. Birliğe katılamayan tek yer ise Roma olmuştur. Katolikliğin koruyuculuğu vazifesini üzerine alan III. Napolyon, Roma’yı yeni kurulan İtalya’ya vermek istememektedir. İtalya’nın bu kadar güçlenmesi imparatoru rahatsız etmiş, ancak 1870 yılında Prusya ile savaşmak zorunda kalınca Roma’dan askerlerini çekmiştir. Fransa’nın Prusya karşısında yenilmesi ile Roma İtalya’ya katılmıştır.²⁷

Siyasi gücünü kaybedeceğini düşünen Papa, İtalyan Birliği için çalışanları aforoz ederek Katolik âlemini İtalya aleyhine tahrik etmek istemiştir. Ancak bir sonuç alamayarak elindeki dünyevi hükümdarlığı kaybetmiştir. İtalya’nın başkenti Roma’ya taşınmıştır. Papalık ile İtalya arasında problemler 1929’a kadar sürmüştür. Anlaşmazlıklar Mussolini ile imzalanan Lateran Anlaşması ile son bulmuştur.²⁸

XIX. yüzyılda milliyetçilik akımları sonucunda ortaya çıkan yeni İtalyan Birliği’nin kurulmasında Fransa Kralı III. Napolyon ile Piyemonte Başbakanı Kont Cavour’un emeği ve desteği büyüktür. Yeni Avrupa düzeninden en çok zarar gören devlet Avusturya olmuştur. İtalya, XX. yüzyıla diğer Avrupa ülkelerinden geride olarak girmiştir. Bu geri kalmışlığı, ilk etapta yayılcı bir politika uygulayarak kapatmak istemiş ve sanayileşmenin sonucuna bağlı olarak endüstrisine yatırımlar yapmıştır. Milli birliğini kuran İtalya, Afrika ve Balkan ülkelerine yoğun ilgi göstermeye başlamıştır. Ancak Balkanlarda baskın olan Avusturya’nın otoritesi ile mücadele etmek zorunda kalacaktır. Afrika toprakları ise çok önceden İngiltere ve Fransa tarafından kapılmıştır.²⁹

3.3. Osmanlı Öncesi İtalya İle İlişkiler

Türkler ile İtalyanlar arasındaki ilişkiler siyasi ve kültürel olarak çok erken dönemlere uzanmaktadır. Bu iki millet arasındaki ortak payda ise coğrafya olmuştur. Akdeniz çevresinde yer alan İtalya ile Türkiye ile komşudur. Türklerle İtalyanlar, bu ortak coğrafi konumları itibarıyla yüzyıllardır gerek savaşarak gerekse barış yolu ile ticari anlaşmalar yapmış ve türlü etkileşimlerde bulunmuşlardır. İki kavmin ilk karşılaşması Türklerin Kavimler Göçüne değin (M.S. 350-M.S. 800) götürebilir. Kavimler Göçü, o dönemde “barbar” olarak nitelendirilen Hunlar, Slavlar, Alanlar ve Ön Bulgarlar tarafından yerlerinden sürülen Gotlar, Vandallar Anglosaksonlar, Franklar

²⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918’e* (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 219.

²⁸ Esmer, *Siyasi Tarih*, 203.

²⁹ Suat Zeyrek – Metin İlhan, “İtalya’nın Milli Birlik Sonrasında Osmanlı Devleti ve Balkan Siyaseti”, *Journal of History Culture and Art Research* 5/2 (June 2016), 61.

ve Germen halklarının Roma İmparatorluğuna yapılan küçük çaplı saldırılar ve hareketini ifade etmektedir. Merkezi İtalya'da bulunan bir imparatorluğun doğu kanadını oluşturan Bizans İmparatorluğu'nun Türklerle Avrupa toplumları arasında doğrudan ilişkileri Hunların, (Avrupa Hun İmparatorluğu, M.S. 370- M.S. 470) bu kıtaya girişleriyle başladığını kabul etmek gerekmektedir. Türklerle İtalyanların tarihteki ikinci karşılaşması ise Haçlı Seferleri ile olmuştur. Haçlı Seferleri, bu seferlere katılan milletlerin yüzlerce yıl sürecek olan ticari ve kültürel alışveriş ortamı yaratmıştır. Anadolu'ya yerleşen Selçuklularla ticaret amacıyla buraya gelip koloniler kuran İtalyanlar arasındaki ilişkiler, Selçukluların büyümesiyle artmıştır.³⁰

İtalyanların Ön Asya'ya yerleşen Selçukluların Türk olduklarını belirtmek için Turchi ve onlara ait bölgeleri belirtmek için de ilk defa XI. yüzyılda kullandıkları Turchia (Turquia) tabirleri zamanla diğer toplumlarda benimseyerek günümüze kadar gelmiştir. İtalyanların Turchiayı anayurt edinmeleri iki yol aracılığı ile olmuştur. Birincisi, ticaret yapan tüccarlar vasıtasıyla yapılan yerleşimler ikincisi, İtalya Katolik Kilisesi'nin merkezi olduğu için Katolik olmayanları Katolik Kilisesi'ne cezbettirmek amacıyla gelmişlerdir. Ancak İtalyan sömürgeleri, Bizans Devleti ile olan münasebetlerinin devamı niteliğindeki bu yeni süreçte, zaman içerisinde Haliç'ten şehrin varoş yerleri olarak görülen Galata'ya taşınmak mecburiyetinde kalmışlardır.³¹

3.4. Osmanlı-İtalya İlişkileri

Anadolu'da, Selçuklulardan sonra misyonunu üstlenen Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren uzun yıllar denizlerde Venedikliler ve Cenevizliler ile mücadele vermiştir. Osmanlı'nın daha ilk zamanlarında Anadolu'nun çevresindeki denizlerde ve bu denizlerin adalarında İtalyanların yoğun ticari faaliyetleri sürmekteydi. Bu yüzden Osmanlı-İtalyan ilişkilerinin devamlılığında en büyük etken aralarındaki ticaret ilişkisi olmuştur. Osmanlı iktisat tarihinde maddi kaynaklar elde edebilmek için ilk ticari ayrıcalıklar İtalyanlara sağlanmıştır. Daha (1352) Orhan Gazi döneminde, Cenevizlilerle ticari alanda ayrıcalık tedarik eden bir anlaşma yapılmıştır. Avrupa tekstil sanayisinin ihtiyacı olan şap inhisarının Cenevizlilere verilmesini sağlayan imtiyazlı antlaşma, I. Murat döneminde 1378'de yenilenmiştir. 1385'te ikinci bir anlaşma ile de İstanbul'a gidecek Türklere Pera'ya giriş, konaklama ve ticari onayı verilecek buna mukabil ise Osmanlı ülkesinde Cenevizli tüccarlara rahat bir biçimde ticaret yapma

³⁰ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine* (İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 1-2.

³¹ N. Tuğban Yaban, "Osmanlı-İtalya İlişkilerinin Görsel Yansımaları Olarak İllüstrasyonlar", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/10 (Ekim 2018), 17.

özgürlüğü sağlanacaktır. Nitekim karşılıklı verilen imtiyazlar diğer Osmanlı padişahları tarafından genişletilerek tekrarlanmıştır.³²

Rodos adasında, İtalyalı tacirlerin kurduğu önce "Rodos Şövalyeleri" daha sonraları ise "Malta Şövalyeleri" olarak tanınan Hospitalier Tarikatı (1309) ile de Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca uğraşmak zorunda kalmıştır. İstanbul'un fethedilmesiyle Fatih Sultan Mehmet, Karadeniz'de, Marmara'da Venedik ve Ceneviz'in sömürgeleştirme ve gemi ticaretine son vermiştir. Denizlerde gücü eline geçirmek isteyen Fatih, İstanbul'un fethinin ardından Ege Adalarının fethine başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet İtalya'nın Otranto şehrine de çıkartma yapmayı başarmıştır. Fatih vefat ettiğinde bırakmış olduğu donanma dünyanın en büyük donanmaları arasında kabul görmüştür.³³ Onun döneminde savaşların yanında Venedik ve Cenova arasında iş birlikleri ile beraber ticaret anlaşmaları yapılmıştır. Ressam Gentile Bellini'nin Venedik'ten İstanbul'a gelerek, Fatih Sultan Mehmet'in portresini yapması, Venedik'ten ısmarlanan cami kandilleri, İtalya'ya Uşak halılarının gönderilmesi ve İtalyan sanatçıların tablolarında sıklıkla kullanılmaları veya Ankara'dan tedarik edilen tiftikten dokunmuş kumaşlar ticaretin yoğun bir şekilde akışına örnek teşkil etmektedir.³⁴

XV-XVII. yüzyıllar arasında Osmanlı devleti ile Venedikliler arasında yoğun bir siyasi ve ekonomik temas yaşanmıştır. Venedik gibi Floransa ve Napoli şehir devletleri ile de temaslar artmıştır.³⁵ Kanuni Sultan Süleyman'ın tahtta geçtiği dönemde yapılan İtalya Harpleri Avrupa'da üstünlük sağlamak için yapılmıştır. Sultan Süleyman'ın emriyle Lütfi Paşa komutasındaki donanma ile Apulya'ya (1537) saldırması emri verilmiştir. Donanma ile birlikte Rumeli ordusunun bir bölümü, sipahi ve yeniçeriler İtalya'ya gönderilmiştir. Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki deniz gücüne de donanmayı izleme emri verilmiş böylece 1480'de Gedik Ahmed Paşa'nın gerçekleştirdiği Otranto Seferi'nden bu yana İtalya Yarımadası'na ilk kez Osmanlı ordusu ayak basmıştır. Yaklaşık 10.000 kadar Osmanlı askeri daha sonra Castro ve Otranto'ya girerek, birçok kale tahrip edilmiş, fazlaca esir ve ganimet elde edilmiştir. Ancak Apulya, uzun vadede Osmanlı hâkimiyetine alınamamış, harekât kısa süreli bir yağma girişimine dönüşmüştür. Sıradaki hedef ise Adriyatik'in girişinde bulunan ve bir kilit görevi gören Venedik'e bağlı Korfu Adası³⁶ olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman, Lütfi Paşa ve Barbaros Hayreddin Paşa'ya Korfu'ya saldırı emrini verse de uzun süren

³² Aslı Sağıroğlu Arslan, "Erken Dönem Osmanlı Sanatında Latin Etkileri", *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken* 6/2 (2014), 135.

³³ Eren Balevi, "Türk-İtalyan İlişkileri (1923-1945)", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 4/7 (Ocak 2020), 39-40.

³⁴ Sedat Bornovalı, "Trablusgarb Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Türk-İtalyan İlişkileri", *Türk-İtalyan Müsterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri* 21 - 22 Ekim 2019, haz. Gültekin Yıldız, Serkan Osmanlioğlu (İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020), 327.

³⁵ Oğuz Karakartal, *Türk-İtalyan Kültür İlişkileri* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 89.

³⁶ Korfu Adası: Yunanistan'ın kuzeybatısında yer alan Akdeniz'in bir kolu olan İyon Denizi'nde yer almaktadır.

kuşatmalardan başarı elde edilememiştir.³⁷ Fransa ile Osmanlı Devleti bir takım görüşmelerin ardından aralarında anlaşarak ittifak yapmış ve Osmanlı Devleti ile Fransa, Habsburg Hanedanı ve İspanyol İmparatorluğuna karşı İtalyan Savaşları'na (1494-1559) dahil olmuştur. Böylelikle Fransa ile Osmanlı arasında, İtalyan yarımadasının paylaşımı yapılmıştır. İtalyan Savaşları için yapılan bu tasarılar ilk olarak, Akdeniz'in göbeğinde Osmanlı egemenliğinin güçlenmesine izin verecek olayların yaşanmasını sağlamıştır. Kaptanıderya Barbaros Hayreddin Paşa idaresindeki Osmanlı donanması, Andrea D'Oria kumandasındaki Birleşik Haçlı donanması'na Preveze önlerinde nihai bir yenilgi yaşatmıştır (1538).³⁸ Venedik ile Osmanlı arasında uzun bir müzakere sürecinin ardından Venedik'in ısrarlı tutumu sayesinde barış antlaşmasını imzalatmayı başaran diplomatlar Baylos Giacomo da Canal, gayri resmî temsilci Lorenzo Gritti, olağanüstü büyükelçiler Pietro Zen ve Tommaso Contarini, Venedikli tüccar ve Levant uzmanı Andrea Priuli olmuştur. Barış Antlaşması, 2 Ekim 1540 tarihinde Venedik'i temsilen İstanbul'da bulunan Olağanüstü büyükelçi Alvise Badoer eşliğinde gerçekleştirilmiştir.³⁹

Kanuni Sulatan Süleyman döneminde İtalyan devletleri (Venedik, Floransa, Napoli, Milano ve Papalık) ile siyasi, ekonomik ve kültürel olarak da karşılıklı münasebetler varlığını sürdürmüştür. Bunlardan Türk-İtalyan ilişkilerinin önemli bir göstergesi olan Venedik Doğu (Vali) olan Andrea Gritti'nin Kanuni Sultan Süleyman ve Osmanlı sarayı çevreleriyle olan kişisel ilişkileridir. İstanbul'a gelen İtalyan delegelerinin ilki Andrea Gritti ile 1503 yılında başlayan ve sayıları otuz dokuzu bulan ünlü elçilik raporları, "Tesoro Politico"(Siyaset Hazinesi) adıyla, Avrupa diplomasi tarihinin en kıymetli belgeleri olarak kabul görmektedir.⁴⁰ Venedikliler Osmanlı topraklarında ayrıcalıklı konumlarını XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarına kadar korumuşlardır. Osmanlı Devleti, Venedik'le, Hristiyan âleminin diğer bütün devletleriyle olduğundan daha yakın ilişkiler içinde olmuştur. Padişahın zengin tebaası Venedik kumaşları ve cam eşyası almaya XVII. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.⁴¹

XVI. yüzyıl, Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa'daki başarılı fetihleri ile ünlenirken bu yüzyılın en ağır mağlubiyetlerinden olan ve Papa V. Pius ve İspanya Kralı II. Felipe'nin organize ettiği Haçlı Savaşı ile 1571'de İnebahtı Deniz Savaşı Hristiyan

³⁷ Elvin Otman, "Cihan İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi: 1537 Apulya Seferi ve Korfu Kuşatması'na Yeni Bir Bakış", *Türk-İtalyan Müsterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21 - 22 Ekim 2019*, haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlıoğlu (İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020), 25-27.

³⁸ S. Galip İnan, "1494-1559 İtalyan Savaşları ve Osmanlı Devleti'nin Bu Savaşlara Katılması", *History Studies: International Journal of History* 4/2 (Temmuz 2012), 189.

³⁹ Serap Mumcu Geronazzo, "Preveze Deniz Savaşı Sonrasında Osmanlılarla Venedikliler Arasında Yaşanan Diplomatik Süreçler ve 1540 Barış Antlaşması", *Türk-İtalyan Müsterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21 - 22 Ekim 2019*, haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlıoğlu, (İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020), 74-75.

⁴⁰ Zeki Sönmez, *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), 18.

⁴¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 199-200.

âlemine Osmanlı Devletini birlik olarak yenebileceklerini göstermiştir. Ancak bu galibiyetten umduğunu bulamayan Venedik, donanmasını kısa zamanda yeniden kuran Osmanlılar karşısında barış yapmak zorunda kalmıştır.⁴²

İtalyanlar, XIX. yüzyıldan itibaren 1821 yılından 1830 yılına kadar devam eden Yunan Bağımsızlık savaşında aktif olarak görev almışlardır. Birçok milliyetçi İtalyan yazar ve sanatçı, Fransızların esareti altında olan ülkelerinin durumunu, Yunanistan'ın bağımsızlık süreci ile bağdaştırmış, istiklalleri için ulus bilinci ile hareket edilmesi gerektiğine karar vermişlerdir. İtalya şehir devletleri Roma medeniyetinin mirasçıları olarak Doğu ile olan ilişkilerine yeni bir nitelik kazandırmıştır. Böylelikle Doğu topraklarına taşınan İtalyanların önemli bir kısmı Osmanlı topraklarına yerleştirilmiştir.⁴³

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti ile yakından ilgilenen Piyemonte Krallığı; Kırım Savaşında, Fransa ve İngiltere'den umduğu desteği sağlamak için 1855'te 15 bin kişilik bir orduyla müttefiklerin yanında yer almıştır. Savaşın sonunda toplanan Paris Kongresi'nde (1856) İtalya, Avusturya haricindeki büyük devletlerin sevgisini kazanmış, böylelikle İtalya milliyetçiliği ve ittifakı konuları Avrupa siyasetine girmiştir.⁴⁴ Kırım Savaşı hakkında 1850'de İtalya'da *Guerra d'Oriente (Doğu Savaşı)*'na adanan *Civiltà Cattolica* dergisi Rahip Taparelli d'Azeglio imzası ile çıkarılmış ve 1854 senesi süresince en çok savaş ile ilgili makalelere yer vermiştir. Nitekim bu makalelerde Papalık tarafından Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların durumlarına değer verildiği, yüzyıllar boyunca Roma'ya bağlı bulunmuş Ortodoks Doğu Hristiyanların ve Latin Katoliklerden oluşan söz konusu halklar üzerinde Rus himayesini barışçıl bir şekilde kabul etmeyeceğini göstermek amacıyla Kutsal Mekânlar (Luoghi Santi) konusunda yayımlar yapılmıştır. Yapılan yayımlarla birlikte İtalya Yarımada'sında ulus bilinci canlanmış ve şehir devletleri birleşme kararı almıştır.⁴⁵

İtalya'nın Kırım Savaşı'ndaki yardımları, Türk-İtalyan münasebetlerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Ancak bu dönem fazla uzun sürmeyerek çatışma evresine dönüşecektir. 1870 yılında İtalyanların başkentlerini Roma'ya taşıması ile parçalanmış devletçiklerin birliğini kurmasına, tek çatı altında toplanan İtalya'nın sömürgeciliğe ve

⁴² Mustafa Soykut, "1453'ten 1683'e Papalık Devleti'nin Osmanlı Politikası", *Osmanlı'dan Lozan'a Batı'nın Paylaşım Projeleri Sempozyumu Bildirileri* 26-27 Nisan 2006, ed. Ahmet Zeki Bulunç (Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2006), 168.

⁴³ Yaban, "Yansımaları Olarak İllüstrasyonlar", 19.

⁴⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 292.

⁴⁵ Gianfranco Armando, "Civiltà Cattolica'nın Makaleleri Işığında Şark Meselesi ve Kırım Savaşı", *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri* 21 - 22 Ekim 2019, çev. Canan. Parmaksızoğlu, haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlıoğlu (İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020), 163-166.

Kuzey Afrika’da Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunan topraklara yönelmesi ile bir dizi çarpışmayı da beraberinde getirecektir.⁴⁶

İtalya, sömürgecilik yarışında birliğini geç tamamlamasından dolayı geri de kalmıştır. İtalya, Rus İmparatoru I. Nikolay’ın deyimiyle “Avrupa’nın hasta adamı” olan Osmanlı Devleti’nden bir an önce toprak koparmak istemiştir. İlk olarak eskiden de Roma İmparatorluğu’nun eyaleti olan Tunus’u ele geçirmek istemiştir. Böylelikle İtalya vatandaşları Tunus’a göç ettirilmiş ve sayıları 10.000’i bulmuştur. Tunus’a İtalya’dan başka Fransa’dan da göçler olmuştur. Fransa’dan Tunus’a gelen göçmenlerin sayısı 2.000’i bulmuştur. Bismark, Alsas-Loren’in acısını unutturmak, İngiltere de Kıbrıs’ı bir oldubitti ile alışıını kabullendirmek için her iki devlet Tunus’un işgalini Fransa’ya bir nevi hediye olarak kendi toprakları gibi sunmuştur. İngiltere ve Almanya’nın Tunus’u Fransa’nın nüfuz bölgesi olarak açıklamasıyla 1881’de Fransa Tunus’u işgal etmiştir. İtalya, Tunus’ta elini çabuk tutamamış ve hevesi kırılmasına rağmen, önünde iştahını kabartan Trablusgarp bulunmaktadır. İtalya daha önce Tunus’a akıttığı sermaye ve emeği, bu sefer Trablusgarp ile Bingazi’ye akıtmaya başlamıştır.⁴⁷ İngiltere’nin 1882’de Mısır’ı ve Fransa’nın 24 Nisan 1911’de Fas’ı işgali üzerine İtalya harekete geçmiştir. Osmanlı hükümetine 23 Eylül 1911’de ultimatom vermiştir. Bu ultimatomda İttihat ve Terakki üyelerinin Trablusgarp halkını İtalyanlar aleyhine kışkırttığı ve İtalyanların topraklarını terk etmek zorunda kaldıkları bildirilmiştir.⁴⁸

3.5. Kültür-Sanat İlişkileri

Osmanlı Devleti’nde birçok yabancı devlet, eğitim-öğretim kurumları açmıştır. İstanbul’a yerleşen, denizcilik ve ticaretle uğraşan İtalyan kimi aileler çocuklarına özel öğretmen tutarak, kimi aileler de Katolik Kilisesi’ne göndererek eğitim almaya çalışmışlardır. Ancak İtalyan Birliği kurulduktan sonra 1861 yılında İtalyan dilinin, sömürgeleştirilmek istenen topraklara sirayet etmesi ve İtalyan azınlığın çocuklarının öğrenimi için resmi makamlara müracaat edilerek bir İtalyan erkek okulunun açılması için girişimde bulunulmuştur. Bu girişimden sonra birçok İtalyan okulu açılmaya başlanmıştır. Örneğin; S. Maria’nın Draperis ve Loggia Massonica kiliselerinde, Garibaldi’nin albaylarından Germono Marches’in yönettiği birkaç okul, 1863’te Hatay’da İtalyan Özel Okulu, 1870’de Ağahamamı Kız İtalyan Ortaokulu, 1880’de Büyükdere İtalyan Okulu, 1881’de Bakırköy İtalyan Okulu, 1884’de Yedikule İtalyan Kız Okulu, 1885’te İtalyan Erkek Okulu, 1889’da Beykoz İtalyan Okulu, 1893’te Sacre Cour İtalyan Kız Okulu, 1903’te Feriköy Giustiniani İtalyan Okulu, 1906’da San-Pietro

⁴⁶ Ö. Zeynep Alantar, “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyet-i Dönemi”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 1994), 65.

⁴⁷ İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 9-11.

⁴⁸ Sezen Kılıç, *Trablusgarp Savaşı’nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtları (Alman Belgelerine Göre)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 12-13.

İtalyan Kız Okulu, 1910-11'de Beyoğlu'nda İtalyan Lisesi, 1912'de Kadıköy İtalyan Kız Okulu, 1924'de Galata'da San-Pietro İtalyan Okulu gibi birçok okul açılmıştır. İtalyan aileler, çocuklarının kendi kültür çevreleri içerisinde yetişmeleri ve İtalyan dilinin daha güzel, doğru bir şekilde öğrenilmesi için bu okulların açılmasına destek vermiştir. 1863'ten sonra sayıları 20'yi geçmeyen bu okullar genellikle anaokulu ve ilkokul derecesindedir. Ticaret ve sanayi eğitiminde yetkin bir etkinliğe sahip bu okullardan günümüzde de hala İtalyan Ortaokulu, İtalyan Lisesi, İtalyan Ticaret Lisesi ve Giustiniani Okulu bulunmaktadır.⁴⁹

Osmanlı edebiyatı ile İtalya edebiyatının ilk defa karşılaşması Silvio Pellico'nun *Le Mie Prigioni* (Zindan Anıları) adlı eserinin, Recaizade Mahmut Ekrem tarafından Fransızca aslından okuyarak çevirdiği ve 1869 yılında Terakki isimli gazetede parça parça yayımladığı eserle olmuştur. Fransız dili aracılığıyla aktarılan bu eser Türk edebiyatına girmiş ve İtalyan edebiyatının Osmanlı serüvenini başlatmıştır.⁵⁰ İtalyan kültürüne yönelik bu ilk serüvenin ardından Abdülhak Hamit ile Recaizade Mahmut Ekrem'in İtalyan kültürü ile ilgili ilk eser 1890 senesinde yayımlanmıştır. Nüzhet adlı yazarın bu tarihte hazırlamış olduğu, Avrupa Edebiyatları Tarihi vasfındaki *Lisan-ı Garbiye Edebiyat ve Üdebası* (Batı Dilleri Edebiyat ve Yazarları) adlı kitapçıkların ikinci cildi Alman, İtalyan, İspanyol ve Fransız edebiyatlarına ayrılmıştır. Bu eserde İtalyan edebiyatından Dante, Tasso, Aristo, Petrarca ve Boccacciove Silvio Pellico gibi yazarlar hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.⁵¹

Oryantalizm akımı etkisiyle birçok yabancı ressam, Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren, yaklaşık iki yüzyıl boyunca, sayısız yabancı ressamın ve seyyahın hayranlık duyduğu Anadolu, bu sanatçıların anı kitaplarının ve resimlerin, hemen hepsinin kökeni hep İstanbul olmuş ve İstanbul dünya şehirlerinin kraliçesi sayılmıştır.⁵² Nitekim bu yabancı ressamlar XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Sarayı'nda da görev almayı başarmışlardır. Öncelikle, padişah portreleri ve Osmanlı tarihi ile ilgili resimler yaparak geniş bir koleksiyon oluşturulmuştur.⁵³

İtalya ile Osmanlı Devleti yüzyıllar boyunca coğrafi nedenlerden dolayı çok fazla etkileşime girmişlerdir. Bu etkileşim her iki milletin diline yansımıştır. İki dildeki bu etkileşim 146 Türkçe kelimenin İtalyancaya, İtalyancadan ise 523 kelime Türkçeye geçmiştir. Bu kelimeler Türk-İtalyan kültür alışverişinin delilidir. İtalya dillerinden Türkçeye geçen kelimeler daha çok denizcilik, müzik, ticaret ve bankacılık

⁴⁹ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 147-159.

⁵⁰ Karakartal, *Türk-İtalyan Kültür İlişkileri*, 11-12.

⁵¹ Karakartal, *Türk-İtalyan Kültür İlişkileri*, 52-53.

⁵² Osman Öndeş – Erol Makzume, *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 13.

⁵³ Semra Germaner – Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbul'u* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002), 111.

alanlarındadır.⁵⁴ İki dil arasında deyimler de aktarılmıştır. Mesela, Türkçede düzensizliği belirtmek için bir deyim türetilmiştir. Bu, “Arap saçına dönmek” deyişine benzer biçimde İtalyanca da “Ben Türkçe mi konuşuyorum?” deyişi türetilmiştir. Deyim İtalyanlar arasında tuhaf bir durumu tarif etmede günümüzde de kullanılmaktadır.⁵⁵

Ceride-i Havadis matbaasında basılan Mehmet Atıf'ın Dictionnaire Français, Turc, Italien'i (1868) Tanzimat dönemine damga vurmuştur. Bu eser İtalyanca ve Fransızca olmak üzere her iki dilde basıldığı için sözlük mahiyetindedir. Türkiye’de bulunan İtalyan okullarında çocuklara öğretilmek üzere hazırlanan Gramatica Turca adlı eser 1890’da basılmıştır. Türkçeyi İtalyanlara öğretmek amacıyla saray tercümanı Angelo Scanziani aracılığıyla düzenlenen Ameli ve Nazari Sarf-u Nahv-i Lisan-i Osmani, İtalyanca adıyla “Lingua Turca” adlı eseri de İstanbul’da 1900 yılında yayımlanmıştır.⁵⁶

İtalyan şehir devletleri, tesis ettikleri matbaalarla Osmanlı’nın kültür hayatına önemli katkılar sağlamışlardır. Örneğin, 1584 yılında, Floransalılar Medici Matbaası olarak bilinen “Tipografia Medicea”yı kurmuşlardır. Medici Matbaası Arap harfli kitaplar basmak üzere kurulmuştur. Gençlik yıllarında Osmanlı topraklarında ikamet eden Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenmiş olan Gianbattista Riamondi matbaanın yönetimine getirilmiştir. Medici Matbaası’ndan (Tipografia Medicea) sonra 1622 yılında Roma’da “İnsanları İnanca Davet Etme Cemiyeti” vasıtasıyla Arapça eserler neşreden bir yayınevi ayrıca 1680’li yıllarda Padova’da Tipografia del Seminario adlı yayınevi kurulmuştur. Bu yayınevi 1698’de Latince çevirisi ile birlikte Arap harflerinden oluşan Kur’an-ı Kerim basmıştır.⁵⁷

İtalya’da birlik sağlandıktan sonra işçilerin yaşlılık, hastalık ve emeklilik durumlarında yardımlaşmalarını sigorta etmek amacıyla “Societa Operaia” adlı işçi birliği kurulmuştur. Bu birliğin bir şubesi de İstanbul’a açılarak faaliyetlere başlamıştır.⁵⁸ Osmanlı ülkesinde örgütlenmeye başlayan İtalyan vatandaşları için İstanbul Papa vekilliğinin bünyesinde 25 kongregasyon (cemaat) ya da dinî cemiyetin bulunduğu kaydedilmiştir. Bu dönemde 372’si erkek, 448’si kadın olmak üzere toplam 820 din görevlisi, aralarında kiliselerin, okulların, hastanelerin, dispanserlerin ve huzurevlerinin bulunduğu yaklaşık 60 kurumda görev almışlardır.⁵⁹

XIX. yüzyılın önemli İtalyan sanatçılarından Salvatore Valéri 1880 yılında İstanbul’a gelerek hayatının yaklaşık otuz beş yılını bu kentte geçirmiştir. Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi’nde Türkiye adına belli bir üne sahip sanatçılar yetiştirmiştir.

⁵⁴ Balevi, “Türk-İtalyan İlişkileri”, 40.

⁵⁵ Yunus İnce – Bayram Akça, “Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları”, *Erdem* 73 (Mayıs 2018), 8.

⁵⁶ Oğuz Karakartal, *Türk Kültüründe İtalyanlar* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002), 28-49.

⁵⁷ İnce – Akça, “Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları”, 12-13.

⁵⁸ Polat Haydaroglu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, 148.

⁵⁹ Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu’ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 169.

Sanatçı, işi eyleme dökmeye karar vermiş, bu yolda ilerlemiş ve yüksek bilgi birikimiyle öğretim kuramını tamamlayarak yirmi beş yıllık emeğinin karşılığında şehzade eğitimci unvanı kazanmıştır. 1883 yılında İstanbul'a gelen ve Osman Hamdi Bey ile yakın münasebeti olan Leonardo de Mango da dönemin önemli sanatçılarından. Resimlerinde belgeselci bir kompozisyon sunan ressam oryantalist tarzda pek çok eser vermiştir. Kırım Savaşı yıllarında İstanbul'a gelen Philippe/Pietro Bellò adlı İtalyan sanatçı da dönemin öne çıkan ressamlarından. Dönemin en bilinen ve en meşhur sanatçısı kuşkusuz Fausto Zonaro'dur. 1891 yılında İstanbul'a gelerek yerleşen ressam İtalya'da yapmış olduğu bir eseriyle Leibzik'de yayınlanan bir dergiye kapak olmuştur. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da bulunan diğer İtalyan sanatçılar; Gabriele Carelli, Francesco Savrio Netti, Carlo Brancaccio, Ettore Ferrari, Emilio della Suda, Lorenzo Valeri ve Pascal Damilio'dur.⁶⁰

Osmanlı şehirlerinde İtalyan etkisi mimaride de kendisini göstermiştir. Art Nouveau (Yeni Sanat) tarzındaki bina tasarımları ile ünlü İtalyan mimar Raimondo D'Arancio (1857-1932) Sultan II. Abdülhamid döneminde on altı yıl saray mimarlığı yapmıştır. Sultan tarafından "Sarayın Baş Mimarı" unvanıyla ödüllendirilmiştir. İtalyan mimar, Osmanlı Devleti'nin payitahtında Huber Köşkü, Limonluk Serası, Botter Apartmanı, Sultan Yalısı, Nazime İtalyan Sefareti ve eserlerinden en önemlisi olarak kabul gören Şeyh Zafir Türbesi gibi önemli birçok Art Nouveau yapıya imza atmıştır.⁶¹

Osmanlı Devleti Viyana önlerinde ikinci kez mağlup olduktan sonra Avrupa kıtasında Türk korkusu sona ermiştir. Savaş esnasında Osmanlı ordusunun yanında getirdiği el yazması eserler, kahve, çeşitli elbiseler ve bazı müzik aletleri Avrupalılar tarafından oryantalizmin etkisiyle ilgi çekmiştir. Aslında burada Avrupa'nın aldığı şey el yazması eserler, kahve, muhtelif elbiseler ya da müzik olmamış, Turquerie adlı bir moda yöneliminin tesiri olmuştur.⁶²

Osmanlılar nasıl Batı dünyasından etkilendi ise Batı da Türk sanatından etkilenmiştir. İtalyanca "alla turca"-alaturka yani Türk tarzı çalışmalar Avrupa'da edebiyatta, opera, tiyatro ve müzik eserlerinde yer almıştır. Saraydan Kız Kaçırma ve Türk Marşı (Mozart), Zaire (Voltaire), İtalya'da Bir Türk (Rossini) ve Bayezid-Timurlenk (Vivaldi) gibi çok sayıda esere konu olmuştur. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da Türk giysisi maskeli balolar, sarayda bir odayı doğuya özgü eşyalarla döşemek moda olmuştur. "Yüce Gönüllü Türk" ve "Âşık Türk" Batı dünyasında sahnelenmiştir.⁶³

⁶⁰ N. Tuğban Yaban, *İtalya Basınında Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmgesi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 56-57.

⁶¹ D. Deniz Ölek, "Art Nuoveau'nun Osmanlı'daki Yansıması: Şeyh Zafir Türbesi Örneği", *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi* 1/3 (2014), 66-67.

⁶² İnce - Akça, "Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları", 8.

⁶³ Zeki Tez, *Avrupa'da Türk İzi, Oryantalizm ve Turquerie*, (İstanbul: Hayykitap, 2015), 197-198.

4. TRABLUSGARP SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI VE İTALYA’NIN DURUMU

4.1. Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki Durumu

Osmanlı Devleti’nin XIX ve XX. yüzyıllarda uğraşmakta olduğu en önemli meselelerin başında Hristiyan ve Müslüman uyruklu tebaası arasında baş gösteren milliyetçilik akımı olmuştur. XX. yüzyılın ilk zamanlarında Irak, Suriye, Filistin ve Hicaz’daki Müslüman ve Hristiyan Araplar, henüz büyük bir sorun teşkil etmese de milliyetçilik bu topraklarda yavaş yavaş yayılmaya başlamıştır.⁶⁴ Bu topraklardan önce 1789 Fransız İhtilali ile Osmanlı’nın Balkanlardaki topraklarına daha erken sıçrayan milliyetçilik kavramı, ilk olarak Hristiyan tebaanın bulunduğu bu coğrafyada filizlenmeye başlamıştır. Yalnız Fransız İhtilalinden önce de yabancı devletlerin kışkırtmaları ve destekleri ile milliyetçilik fikri, Osmanlı Devleti’nin içerisinde egemenlik kurduğu yabancı unsurlar arasında doğmaya başlamıştır. Balkan coğrafyasında en büyük güçlerden biri olan Rusya, 1868- 1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında gönderilen Rus donanmasının Akdeniz’de faaliyet göstermesi ile Mora halkını kışkırtmayı başarmış ve halkın ayaklanması sağlanmıştır. Yine 1787-1792 yılları içerisinde Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti ile olan savaşlarında “Grek Projesi”⁶⁵ vasıtasıyla Bizans’ı tekrar canlandırmak istemişlerdir. Kışkırtmalar ile Yunanlılarla Sırbistan’ı isyana teşvik etmişlerdir. Osmanlı Devleti’ne karşı, Yunanlılardan önce, isyan çıkarmayı başaranlar yine Sırlar olmuştur.⁶⁶

4.1.1. Sırların Durumu

1804 Şubat’ında Şumadiya ormanlarında Kara Yorgi namında bir domuz tacirinin başkanlığında, Semendire sancağını ele geçiren ve bölgede hakimiyet kuran Dayılara karşı patlak veren Sırp İsyanı, Balkanlardaki isyan hareketlerine öncülük etmiştir.⁶⁷ İsyanı başlatan Sırlar, Rusya ve Avusturya’nın destekleriyle muhtariyet istemişlerdir. Rusların baskıları sonunda 1816’da Sırlar Osmanlılara bağlı imtiyazlı bir prenslik durumuna gelmiştir. Bu imtiyazlar sonucunda Sırlar, kendi aralarında knez seçebilecek, Sırp Meclisi, adalet ve vergi işlerini de düzenleyebilecektir. 1830’da Miloş

⁶⁴ Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, çev.Deniz Berktaş (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 18.

⁶⁵ Grek Projesi: diğer adıyla Yunan Projesi, 1787-1792 yılları arasında Osmanlılar ile savaşan Avusturya ve Rusya’nın yürüttüğü gizli bir plandır. "Grek projesi" Osmanlı topraklarını kağıt üzerinde bölüşen II. Joseph ve II. Katherina arasında yapılan ittifak antlaşmasıdır. Osmanlı Devleti 1787-1791/1792 savaşında ile bu iki zorlu düşmanı göğüslemek zorunda kalmıştır. bk. Kemal Beydilli, “Avusturya”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/175.

⁶⁶ Mehmet Kayıran, “Milliyetçilik Akımının Balkanlar’daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789 – 1875)”, *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi* 3/5 (Şubat 2019), 80.

⁶⁷ Selim Aslantaş, “Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6/21 (Mart 2009), 110.

Obronoviç, Sırp baş knezi prens unvanını almıştır. 1856'da yılında imzalanan Paris Antlaşması'na göre; Sırbistan, ittifak devletlerinin kefaletinde ve Osmanlı tabiiyetinde bulunacaktır. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. Sırlar, 1862 yılında yeniden isyan etmişlerdir. 1862 Eylül'ünde imzalanan İstanbul Antlaşması ile bazı kaleler Sırlara bırakılmıştır, 1867'de ise Osmanlılar, bütün kaleleri Sırlara bırakıp, askerlerini çekmişlerdir. Sadece kalelerde Türk Bayrağı dalgalanacaktır. Sırlar 1869 yılında çıkartmış oldukları anayasa ile idareyi Obranoviç ailesine vermiştir.⁶⁸

4.1.2. Yunanların Durumu

1814'de kurulan Etniki Eteryia cemiyeti üyeleri tarafından Yunan isyanlarının alt yapısı hazırlanmıştır. Bizans ülküsünü yeniden canlandırmak için tüm cemiyet üyeleri canları ve malları pahasına Aleksandır İspilanti'nin öncülüğünde 1821'de Yunan isyanını başlatmışlardır. Başlatılan Yunan isyanı neticesinde Osmanlı ordusu yetersiz kalınca 1824'te Padişah II. Mahmut'un Mısır Valisi Kavalalı'dan yardım talep etmesi ile isyan zorlukla 1825'te bastırılmıştır. Çok kısa bir dönemin ardından 1827'de tekrar çıkan isyanlar neticesinde Navarin'de Osmanlı donanması yakılmıştır. Donanmanın yakılmasının ardından başlayan Osmanlı-Rus savaşının sonucunda 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığını büyük devletlerin desteğiyle kazanmıştır.⁶⁹

4.1.3. Eflak-Boğdan'ın Durumu

Aynı dili konuşan, aynı dine mensup, ortak Latin kökenli Eflak ve Boğdan halkları, Avrupa'yı sarsan milliyetçilik akımından nasibini almıştır. Osmanlı Devleti 1859'da Boğdan ve Eflak'ta "Bey" olarak seçilen Aleksandr Cuza'yı Romanya Prensi olarak tanımak zorunda kalmıştır. Osmanlı bu durumu 1861 yılında yayınladığı fermanla ilan etmiştir. 1866'da Hohenzoller'den Karl, Eflak-Boğdan'ın birleşmesiyle Romanya'ya Prens olarak seçilmiştir. Karl İstanbul'a gelerek bağlılığını bildirmiştir. Romanya bu şekilde 1878'e kadar Osmanlı Devleti'ne bağlılığını kurumsal olarak sürdürmüştür.⁷⁰

4.1.4. Karadağ'ın Durumu

Karadağ, Osmanlıların deyimiyle "dağlılar" her zaman kendi başlarına buyruk bir millet olup, Vladikalar tarafından idare edilmektedir. Vladikalar, İstanbul'a gelerek

⁶⁸ Kayıran, "Milliyetçilik Akımının Balkanlar'daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789 - 1875)", 86.

⁶⁹ Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 116-126.

⁷⁰ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 384-385.

bağlılıklarını Osmanlı Sultanlarına bildirmekteydiler. Bir yandan Fransız İhtilali bir yandan Rusya'nın Balkan Slavlarını kışkırtması, diğer yandan Sırbistan ile Yunanistan'ın da bağımsızlık için Osmanlı Devleti ile mücadeleleri Karadağ'ı da etkisi altına almıştır. 1852'de halk temsilcilerinden oluşan bir meclis toplanarak altı maddelik bir karar almıştır. Vladika Danilo Niegosche dinî liderliğini kendi ailesinden birine teslim ederek Karadağ Prensi olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti prenslik sistemini tanımayarak Karadağ'a savaş ilan etmiştir. Rusya'nın statükosu altında bulunan Karadağ ile 1853 yılında anlaşma yapılmıştır. Ancak Karadağ 1856 Paris Kongresi'nde ileri giderek Arnavutluk'un yarısını, Hersek'in de tamamını istemiştir. Osmanlı Devleti, Karadağ'ın toprak isteklerinin bir kısmına tamam dediyse de Karadağ verilen topraklar ile yetinmeyerek 1858'de tekrar isyan etmiştir. Büyük devletlerin araya girmesiyle 1858'de yapılan anlaşma ile Rudina, Zupa ve Grakovo Karadağ'a bırakılmıştır. 1862'de Danilo'nun yerine gelen Nikola da isyan çıkartmışsa da Osmanlı Devleti bu isyanı sert bir şekilde bastırmıştır. Karadağ'ın bu vaziyeti 1875 Balkan krizine değin devam etmiş ve 1878 Berlin Antlaşmasıyla bağımsızlığına kavuşmuştur.⁷¹

4.1.5. Arnavutların Durumu

Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırıldıktan sonra yerine kurulan Asakir-i Mansure ile ilgili yazılar eyaletlere bildirilmiştir. Yeni kurulan askeri düzene uyulması için çıkarılan düzenlemeler, İşkodralı Mustafa Paşa ve İskenderiye mutasarrıfı ile Bosna valisine de bildirilmiştir. Osmanlı ordusundaki bu değişiklikten istifade etmek isteyen Bosna valisi ve İşkodralı Mustafa Paşa talimatlara uymayarak isyan etmiştir. Bu isyanlar Rumeli bölgesini ve Arnavutluk'u etkisi altına almıştır. İsyanın genişlemesiyle İzzet Paşa Filibe'ye gönderilmiştir. İşkodra isyanı, uzun uğraşların ardından ancak 1831'de bastırılmıştır.⁷²

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla Arnavutların nüfuzu altındaki mıntıkların büyük miktarı, yeni kurulan Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan ile Karadağ arasında paylaşılmıştır. Arnavut milliyetçileri, yeni kurulan bu statüko karşısında 30 Mayıs 1878'de İstanbul'da bir araya gelerek Arnavut Haklarını Savunma Komitesi'ni kurmuşlardır. Bu komite yerel bir direnme harekâtı başlatmıştır.⁷³ 10 Haziran 1878'de Prizren'de toplanan kongrede ise Prizren Birliği kurulmuştur. Bu birliğin kongrede aldığı kararlar arasında, Arnavutluk'un tek çatı altında toplanması, diplomatik çabaların ve bağımsızlık savaşlarının başlatılması gibi konular yer almaktadır. Birlik önce anayasa yapmaya daha sonra Arnavut vilayetlerini başkenti Manastır olan tek bir vilayette birleştirmeye

⁷¹ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 283-285.

⁷² Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 169-202.

⁷³ Yavuz Haykır – Mehmet Aslan, “Arnavut Ayrılıkçı Hareketleri ve Bağımsızlık Süreci”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32/2 (Mayıs 2022), 821-823.

koyulmuştur. Osmanlı Devleti'nin, bölgedeki direnişi sonlandırmak için Derviş Paşa komutasında gönderdiği askerî kuvvetler, Ülgün bölgesini Karadağ'a bırakmak zorunda kalmıştır. Yaşanılan bu olay Osmanlı Devleti'ne sadık olan Arnavutları küstürmüştür. 1880'de geçici bir Arnavut Hükümeti kurulmasına karar verilmiştir. Bu geçici bağımsızlık fitili 29 Nisan 1881'de Firzovik yakınlarında Prizren Birliği'nin Osmanlı güçlerine yenilmesiyle son bulmuştur. Prizren Birliği'nin dağıtılmasından sonra Arnavutluk'ta bağımsızlık açısından 1902 yılına kadar önemli bir gelişme olmamıştır. Ancak Makedonya'da 1902 yılında başlayan başıbozuk olaylar Arnavutları tekrar harekete geçirerek çete hareketlerini başlatmıştır.⁷⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından II. Abdülhamit'in tahttan indirmesiyle ilan edilen II. Meşrutiyet'e Arnavutlar sevinmiş olsa da umduklarını, yeni idareden de bulamamışlardır. Meşrutiyet'in birinci yılı dolmak üzere iken yaşanan 31 Mart olayları neticesinde, İpek'te 1909'da Arnavutlar isyan etmiştir. Bu isyan bastırılmış olsa da 1910 ve 1911'de bağımsızlıktan vazgeçmeyen Arnavutlar tekrar başkaldırıda bulununca sert bir şekilde Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır. Arnavutların bağımsızlıklarını kazanacakları 1912 yılında yapılan Sopalı Seçimlerde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin zorla meclis çoğunluğunu kazanması karşısında Arnavutlar tekrar isyan etmiştir.⁷⁵ Nihayet 4 Eylül 1912'de başa gelen yeni Osmanlı hükümeti Arnavutluk'un otonom olma isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır.⁷⁶

4.1.6. Bulgarların Durumu

Balkan milletleri arasında bulunan diğer bir millet olan Bulgarlar da bağımsızlık için mücadele vermiştir. Rusya'nın desteğiyle Berlin Antlaşması'ndan sonra Bulgarlar, Bulgaristan Prensligi adı altında özerklik kazanmıştır. Bulgar Prensi Ferdinand, 1908 yılında bir takım bağımsızlık teşebbüslerine girmiştir. 1908 Eylül'ünde Bulgaristan'daki Osmanlı demiryollarında işçilerin grev yapmasını öne süren Bulgar hükümeti demiryollarını, askerlerine işgal ettirmiştir. Başlatılan bu gerginliğin ardından Bulgaristan 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷⁷

4.1.7. Bosna-Hersek'in Durumu

Osmanlı Devleti, 1875 yılında büyük bir bunalım içine düşmüştür. Bu bunalımın sebebi Hersek'te başlayan isyanın kısa zaman içerisinde diğer Balkan topluluklarına da yayılarak büyümüştür. Avusturya-Macaristan, Osmanlı'nın içine düştüğü bu durumdan

⁷⁴ Fahri Maden, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)", *Avrasya Etüdleri* 39/1 (Haziran 2011), 159-162.

⁷⁵ Maden, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)", 163-167.

⁷⁶ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/386.

⁷⁷ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 610-612.

faaydalanmak isteyerek Bosna-Hersek'i sınırlarına katmak istemiştir. Bu dönemde Rusya ve Avusturya'nın Doğu Avrupa'daki çıkarları çatışmaktadır. Her iki devlet de bu topraklarda başat güç olmak istemektedir. Avusturya başkanı Kont Andraşi'nin arabuluculuğuyla Hersek sorununu çözmek için Rusya ve Almanya'nın katılımıyla Berlin'de bir toplantı yapılmıştır. Osmanlı Hükümeti, Almanya, Rusya ve Avusturya'nın iç işlerine karışacağını anlayınca 2 Ekim 1875'te bir ferman çıkartarak Bosna-Hersek'e özel haklar vermişse de ayaklanmalar durmamıştır. Hersek isyanı Balkan Bunalımına dönüşmüştür. Bu bunalım da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına neden olmuştur. Savaşın sonucunda yenik vaziyette çıkan Osmanlı Devleti 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Bosna-Hersek'te ıslahat yapmaya ve buranın kontrolünü Avusturya ile Rusya'ya bırakmaya razı olmuştur.⁷⁸ Bosna-Hersek eyaletleri Berlin Antlaşması'nın 25. maddesine göre Avusturya tarafından asker bulundurmak suretiyle yönetilecektir. Fakat hukuksal olarak Bosna-Hersek Avusturya'ya bağlanmamışsa da, Hersek'in Osmanlı Devleti'ne bağlılığı zayıflamıştır. Avusturya, Bosna-Hersek'i Rusya ve İtalya'ya kaptırmamak için bölgede yoğun siyasal münasebetler geliştirmiştir. 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile Osmanlı devlet adamları dış siyaseti ihmal etmişlerdir. Avusturya-Macaristan imparatoru François Joseph Bosna-Hersek'i Avusturya topraklarına kattığını 1908 Ekim'inde tüm dünyaya ilan etmiştir.⁷⁹

Osmanlı'nın bir eyaletinin koparılması için Rumeli'de XIX. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler devletin güçsüzlüğü ile yönetimdeki bozukluklardan faydalanarak Hristiyan yerlilerin ayaklanmalarını sağlamışlardır. Nitekim bu devletler ayaklanmalar sonucunda Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlardır. Savaş sonucunda ayaklanan eyaletler Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir statüye kavuşturulmuştur. Daha sonrasında ise bir bunalım sonucu oralar resmen bağımsızlığına kavuşturulmuştur.⁸⁰

Trablusgarp savaşı öncesinde Balkanların durumu, çok karmaşık bir durumda idi. XX. yüzyılda Balkanlar; Sırp, Yunanlıların, Arnavutların, Karadağlıların, Romanya'nın ve Bosnalıların isyanları ile kaynamakta idi. Bölgede İtalya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın emelleri doğrultusunda yerel halklar ayaklandırılmıştır. Geniş çaplı ayaklanmaların ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti Arnavutluk'taki ayaklanmaların bittiğini göstermek amacıyla 1911'de V. Mehmet Reşat'ı, 5 Haziran 1911'de 20 gün sürecek olan Üsküp, Priştine, Selanik ve Manastır gezisine çıkarmıştır. Sultan Mehmet Reşat gittiği yerlerde coşku ile karşılanmıştır. Fakat bu gezi umulduğu gibi bir sonuç vermemiştir. Sultan II. Abdülhamit'in burada izlemiş olduğu politika, Balkanlardaki farklı milletlerin karşılıklı olarak düşmanlıklarını ateşleyerek onları birbirine düşürmek ve onların Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesini engellemek olmuştur. Fakat İttihat ve Terakki bunun tam tersini yaparak, "Osmanlılık" adı altında

⁷⁸ Eyicil, *Siyasi Tarih 1899-1939*, 256-266.

⁷⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 213-218.

⁸⁰ Y. Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1989), 65.

tüm bu milletleri birleştirmek istemiştir. Sonuç olarak İttihat ve Terakki'nin, izlediği Balkanların birliği politikası ile silahlı çeteler, Hristiyan milli örgütleri, komitacıları ve mebusları kendi aralarındaki çekişmelere son vererek Osmanlı Devletine karşı Makedonya'nın bağımsızlığı için müthiş bir Osmanlı muhalefeti başlatmıştır.⁸¹

4.2. Osmanlı'nın Arap Vilayetlerindeki Durumu

4.2.1. Yemen'deki Durumu

Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'a fetih düzenlediği sırada, Yemen'de padişah adına hutbe okunmaya başlanmıştır. Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 yılındaki Hint Seferi sırasında gerçek manada Osmanlı topraklarına katılan Yemen'deki ilk Osmanlı egemenliği, 1635 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten başlayarak idare imamların eline geçmiştir. Yemen'in ikinci kez Osmanlı yönetimine girdiği 1849 tarihine kadar Yemen halkı arasında sürekli iç savaşlar meydana gelmiş ve binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Mekke şerif yardımcısı Tevfik Paşa komutasında Mısır ve Hicaz'da hazırlanan ordu, 1849 yılında uzun yılların ardından Yemen'i yeniden Osmanlı hâkimiyetine almıştır. Osmanlı Devleti, Yemen'de hâkimiyeti sağlanmışsa da bu durum çok uzun sürmeyerek, tekrardan iç savaşlar çıkmış ve güvenlik hiçbir zaman tam manasıyla sağlanamamıştır. Kuşkusuz bu isyanların çıkmasında en büyük neden Zeydi İmamlarının⁸² kışkırtmalarıdır.⁸³

Suriye ve Lübnan ayaklanmaları 1861'de Osmanlı devlet adamlarının dikkatlerinin Arap yarımadasına çekmiş, Yemen'e kuvvetler gönderilerek şeyhler itaat altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde olduğu gibi Yemen'de de yeniden yönetim sistemi örgütlenerek, sancak, kaza ve kariye örüntüsü oluşturulmuştur. Ancak bu örgütlenme biçimi devletin dinamiğini değiştirmemiş, vergiler hem devlet hem de imamlar tarafından toplanmıştır. Halk vergi adaletsizlikleri ve ağır vergiler altında ezilmiştir.⁸⁴ Ağır vergiler altında ezilen halk, 1870 yılında Asir Emiri Muhammed bin Ayz'ın önderliğinde isyan etmiştir. İsyanı ancak 1872 yılında Ahmed Muhtar Paşa bastırabilmiştir. Harekât neticesinde Yemen'de hem sivil, hem de askerî alanda yeni bir örgütlenme yapılmıştır. Bir yandan merkezi San'a ili olan ve dört

⁸¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 15-16.

⁸² Zeydilik: Zeydiyye, Şia'nın alt bir kolu olup, siyasi olarak Zeyd b. Ali'nin 122/740 yılındaki ayaklanmasıyla ortaya çıkmıştır. Zeydiyye ismi, mezhebin kurucusu olarak görülen Zeyd b. Ali'nin isminden doğmuştur. Emevîlere karşı ayaklanmasının hazırlık aşamasında Kûfe Şiîlerinden bir grup, Zeyd'e Hz. Ali'den önce halife olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşünü sormuşlardır. Zeyd b. Ali de onlar hakkında olumsuz bir şey söylemeyip, hayırla andığı ve onlardan uzaklaşmadığı için bu grup, Zeyd'ten desteklerini çekmiş ve yeğeni Cafer Sâdık'ı desteklemişlerdir. Sonuçta Zeyd'in yanında kalanlar Zeydîler olarak isimlendirilmiştir. bk. Mehmet Ümit, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahâbe Hakkındaki Görüşleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Güz 2015), 94.

⁸³ Cengiz Çakaloğlu, "Yemen'de İmam Yahya İsyanının Başlaması ve İlk Askerî Harekât", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 6/39 (Temmuz 2019), 1715-1716.

⁸⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, 234-235.

sancaktan oluşan Yemen vilayeti kurulmuş diğer yandan da 7. Ordu adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.⁸⁵ Osmanlı Devleti, Yemen'deki karışıklıklara son verdikten sonra egemenliğini güneye doğru genişletmek istemiştir. Fakat burada karşısına İngilizler çıkmıştır. Bundan sonra bu bölge, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında rekabet alanı haline gelmiştir.⁸⁶ Nitekim İngilizler, Balkanlarda Rusların oynadığı oyunu, Arap Yarımadasında oynamaya başlamıştır. İngiltere, Arap şeyhleri ile temasa geçerek silah ve para yardımları ile ayaklanmalara destek vermişlerdir. İran'ı Rusya ile paylaşan İngiltere, Osmanlı Devleti'ni de doğudan ve kuzeyden kısıp almıştır. Doğu'da da Ermeni milletini, kışkırtan İngiltere, Osmanlı Devletini bir kargaşa içerisine sokmayı başarmıştır.⁸⁷

Yemen'deki isyanlar daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. İmam Hamidüddin önderliğinde çıkarılan isyanlar nedeniyle 1891 ve 1897-1898 yıllarında Yemen'e büyük askerî operasyonlar düzenlenmiştir. Yemen'de tam kontrol hiçbir zaman sağlanamamıştır.⁸⁸ Yemen isyanlarının en büyüğü olarak II. Abdülhamit döneminde İmam Hamidüddin'ün oğlu İmam Yahya'nın önderlik ettiği isyan başı çekmiştir. İmam Yahya babasından miras kalan direnişi öylesine büyütmiştir ki İmam Yahya il merkez sancağı Sana'yı Türk idaresinden almayı dahi başarmıştır.⁸⁹ 1909 yılına gelindiğinde, Yemen'de genel bir ayaklanma daha çıkmıştır. Seyit İdris kendisini Mehdi ilan etmeye kalkmış, Yemen'in sahibi konumundaki İmam Yahya ise ortalığı bulandırmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti Yemen'deki bu karışıklığa son vermek için yeni bir reform tasarısı oluşturmuştur. Böylelikle Yemen iki yönetim bölgesine ayrılmıştır. Böylelikle kıyı bölgesi Osmanlı idaresine doğrudan bağlanacak, memleketin iç ve dağlık kısımları da İmam Yahya'nın yönetiminde özerk bir bölge olarak yönetilecektir. Vergi usulleri değiştirilecek, yol ve telgraf gibi bayındırlık hizmetleri sunulacaktır. Ancak reformist tasarıyı İmam Yahya kabul etmeyerek 1910 yılında Türklere karşı cihat ilan etmiş, Hudeyde-Sana yolunu kesmiştir. Osmanlı hükümeti bu isyan karşısında Ahmet İzzet Paşa'yı görevlendirmiştir. Paşa başlarda önemli başarılar elde etmişse de çıkan Trablusgarp Savaşı nedeniyle İmam Yahya ile antlaşma yapılmak mecburiyetinde kalmıştır.⁹⁰

⁸⁵ Çakaloğlu, "Yemen'de İmam Yahya İsyanının Başlaması ve İlk Askerî Harekât", 1716.

⁸⁶ Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 256.

⁸⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, 236.

⁸⁸ Cengiz Çakaloğlu, "Yemen İsyanı ve Trabzon Redif Taburu (1905-1906)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (Şubat 2010), 101-102.

⁸⁹ Yahya Yeşilyurt, "II. Abdülhamit Dönemi Yemen'de İmam Yahya İsyanlarının Ekonomik Kökenlerine Dair Bazı Tespitler", *Tarih ve Günce* 12 (Şubat 2023), 125.

⁹⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 236.

4.2.2. Suriye'deki Durumu

1856 yılında duyurulan Islahat Fermanı, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında eşitlik öngörmesinden dolayı, Müslümanlar yeni düzenden rahatsız olmuştur. Huzursuz olan Müslüman halk Suriye'de karışıklıklar çıkarmaya başlamıştır. Bu huzursuzluğun kaynağı sadece yeni düzen olmayıp, önceden beri çok fazla etnik grubun olduğu, topluluklar arasında meydana gelen husumetler de oluşturmaktadır.⁹¹ Geçmişten beri Süryaniler, Araplar, Rumlar, Finikeliler, Türkler, Romalılar bu bölgede uzun süre birlikte yaşamışlardır. Bölgede halkın büyük çoğunluğu İslam dinine mensuptu ve esas mezhepler dışında önemli mütevelliler ve Dürziler gibi cemaatler bulunmaktadır. Hristiyanlar ise Süryani-Latin, Protestan, Ortodoks, Maruni ve Ermeni Katolikleri gibi birçok mezhebe bağlıydı. Aynı zamanda bölgede Yahudi toplulukları da bulunmaktadır. Bu topraklarda en fazla Dürziler ile Maruniler içerisinde anlaşmazlıklar çıkmaktaydı. Dürziler ile Maruniler arasında olağan geçimsizlikleri engellemek adına Osmanlı Devleti 1844 yılında Cebel-i Lübnan'ı iki kaymakamlığa ayırmış ve bunlardan birisine Hristiyan diğerine de Müslüman kaymakam tayin etmiştir.⁹² Islahat Fermanı'na karşı meydana gelen ilk tepki Cidde'de ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz 1858 yılında Müslüman bir grup, Hristiyan halk üzerine yürümüş ve nefret olayları yaşanmıştır. Bu nefret olayları esnasında hiddetlenen halk, Fransız ve İngiliz konsolosları katletmiştir. İngiltere ve Fransa bu olayların akabinde Cidde'ye savaş gemisi sevk ederek şehri bombardımana tutmuş ve konsolosların öldürülmesinden mes'ul olan kişileri de idam etmişlerdir. Bu iki büyük devletin tutumu, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine çok sert bir şekilde yapılan müdahaleyi gözler önüne sermektedir.⁹³ Nitekim 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması'na aykırı hareket eden iki devlete karşı Osmanlı Devleti herhangi bir tepki gösterememiştir. Osmanlı Devleti'nin göstermiş olduğu bu zayıflık diğer bölgelerde de ayaklanmaların çıkmasına ön ayak olmuştur.⁹⁴

Müslüman ve Hristiyan mezhepler arasında, en çok Maruniler ile Dürziler arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Suriye ayaklanması bu iki mezhebin bitmek bilmeyen kavgasından kaynaklanmaktadır. Dürziler ile Maruniler arasındaki geçimsizliği esasında İngiltere ve Fransa körüklemektedir. Bu iki devletin bu coğrafyada çatışmasının diğer bir sebebi ise Süveyş Kanalı sorunu olmuştur. Mısır ile Suriye, İngiltere ve Fransa arasında emperyalist savaşlarının yoğun olarak cereyan ettiği yerler bu bölgeler olmuştur.⁹⁵

1860'ta Lübnan'da Dürziler ile Maruniler arasında, yaşanan gerginlikler sonucu bir iç savaş patlak vermiştir. Lübnan'daki olayların tetiklenmesiyle bozulan ekonomik

⁹¹ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 274.

⁹² Esma Gül Yetiş Doğan, "1860-61 Suriye Olayları, Tazminat Ve Şam Sergileri", *Belleten* 87/310 (Aralık 2023), 965.

⁹³ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 274-275.

⁹⁴ Ateş, *Siyasal Tarih*, 282.

⁹⁵ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 276.

koşullara da tepki gösteren halk ayaklanarak, burada Müslümanların Hristiyanlara saldırması sonucunda bir katliam gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti bölgeye olağanüstü yetkilerle gönderdiği Fuat Paşa ile çok çabuk ve çok hızlı cezalandırmalara girişmişse de Avrupalı Devletlerin müdahalesinden kurtulamamıştır. Fransa, Lübnan'a asker çıkarmış ve bu askerler bir yıl Lübnan'da kalmıştır. Hristiyanların güvenliğini sağlamak için Avrupa temsilcilerinin de katılımıyla 1861'de İstanbul'da bir konferans düzenlenmiştir. Konferans sonucunda yapılan düzenleme ile Lübnan Mutasarrıflığı kurulmuştur.⁹⁶

II. Abdülhamit tahta çıktığı ilk yıllarda Osmanlı Devleti, Afrika topraklarındaki hâkimiyetini hemen hemen yitirmiştir. Tahta geçtikten sonra, 1881'de Tunus, 1882'de Mısır elden çıkmıştır. Yani Osmanlılar, Trablusgarp haricinde Kuzey Afrika'daki bütün hâkimiyet sahalarını kaybetmiştir. Geriye kalan Suriye, Hicaz ve Irak bölgelerinde ise milliyetçilik fikirleri aşılanmış ve Araplar ile Osmanlı Devleti karşı karşıya getirilmeye çalışılmıştır. Hristiyan Araplardan olan Necip Azurî, Paris'te 1905 yılında bir takım eylemlere geçerek, Doğu Akdeniz'den Umman'a, Mezopotamya'dan Süveyş'e kadar uzanan sahada "Birleşik Arap Devleti" kurma girişiminde bulunmuştur. Azurî'nin programında ise Avrupalıların bölgedeki imtiyazlı hakları olduğu gibi kalacak, Lübnan otonom idaresini devam ettireceği gibi Yemen, Necd ve Irak prensliklerinin bağımsızlıklarına onay verilecektir. Ayrıca imparatorluğun tahtı Mısır'da Hidiv ailesine verilecektir. Hilafet ise Hicaz bölgesinde bağımsız bir yönetim olacak ve oradan istediği gibi tüm Müslüman halkı idare edecektir.⁹⁷

4.2.3. Cezayir'deki Durumu

Cezayir, Osmanlı topraklarına ilk olarak 1516 yılında Oruç Reis tarafından katılmıştır. Ülkenin tam kontrolü ise 1529 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın görevlendirdiği Kaptanıderya Barbaros ile sağlanmıştır. Cezayir, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki egemenliği açısından Cebelitarık Boğazı'na yakınlığı nedeniyle stratejik bir konuma sahiptir. Bu nedenle Avrupalı Devletler burası ile çok yakından ilgilenmiştir. Ancak Cezayirli Dayılar⁹⁸, Avrupalı Devletleri çok fazla uğraştırmıştır. Dayılar haraç vermeyen devletlere Akdeniz'de ticaret yapmaya izin vermemekle birlikte, haraç

⁹⁶ Adil Baktıaya, "19. Yüzyıl Suriyesinde Hristiyan-Müslüman İlişkilerinde Değişim 1860 Şam Olayları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 58/2 (Eylül 2011), 26.

⁹⁷ Ziya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri* (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992), 30-31.

⁹⁸ Dayılık: Cezayir'de bir ihtilal neticesinde ortaya çıkmıştır. 1671 senesinde ağaların keyfi idaresinden usanan reisler veya korsan gemisi kaptanları içlerinden birini, dayı adı ve kayd-ı hayat şartı ile ağaların yerine geçirmişlerdir. Başlangıçta reisler tarafından seçilen dayılar, 1689 yılından itibaren yeniçeri zabıtları seçmeye başlamıştır. bk. Mehmet Maksudoğlu, "Dayı", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/59-60.

vermeyen devletlerin gemileri tutuklayıp tayfalarını esir etmişlerdir. Cezayirli Dayıların çıkarmış oldukları bu problemleri faturası ise Osmanlı Devletine kesilmiştir.⁹⁹

Amerika Birleşik Devletleri, Akdeniz’de ticaret gemilerinin güvenli bir şekilde dolaşabilmesi için Cezayir ile 5 Eylül 1795’te ticaret anlaşması yapmıştır. ABD bu ticaret anlaşması gereği Cezayir’e yılda 21 bin dolar vergi ödemeyi kabul etmiştir. Ancak 1802’den itibaren Cezayir ile ABD arasında çıkan gerginlikler sonucunda 1815’te ABD, Cezayir’e savaş açmıştır. ABD yapılan bu savaşta Cezayir’i yenmiş ve Cezayir dayısı yapılan anlaşma ile ABD’ye savaş tazminatı ödemeyi kabul ederek, ticarete ayrıcalık vermeyi kabul etmiştir. 1815 Viyana Kongresiyle de İngiltere’nin teklifi üzerine dünyada korsanlığa son verme kararı alınmıştır. Bunun üzerine İngiltere, Hollanda donanmasıyla birleşerek, 1816’da Cezayir kıyılarını bombardımana tutmuş ve gemilerini batırmıştır. Bunun sonucunda Cezayir, Hollanda ve İngiltere ile anlaşma yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Böylelikle Cezayirliler bundan sonra bu devletlerin gemilerine saldırmayacak ve elinde bulunan esirleri bırakacaklardır.¹⁰⁰

Osmanlı Devletinin, Kanuni Sultan Süleyman’ın hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren Fransa ile dost olması, Fransa’ya Osmanlı ülkesinde bazı ayrıcalıklar verilmesini sağlamıştır. Fransa 1577 yılında Cezayir’e ilk konsolosluğunu açmıştır. Bundan bir yıl sonra da vergi ödenmesi şartıyla, mercan avlama iznini de ele geçirmişlerdir. XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Cezayir Sancağı ile Fransa’nın arası çok iyi gitmektedir. Ancak, Napolyon Bonapart’ın 1798 yılındaki Mısır Seferi Osmanlı Devleti’nin yanında Cezayir’in de Fransa’ya karşı savaş ilan etmesine neden olmuştur.¹⁰¹ Bu savaştan sonra Cezayir ile Fransa arasında bir takım anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. İlk çıkan anlaşmazlık, 1826 yılında Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa’nın Fransızlara verilen imtiyazlı mercan avının vergisinin yükseltilmesi ile olmuştur. İkinci anlaşmazlık ise ticaridir. İhtilal Savaşları sırasında Fransa, Cezayirli iki Yahudi aracılığıyla Cezayir’den buğday ithal etmişti ancak borcunu ödememişti. Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa ile Fransız konsolosu arasında borcun ödenmesi konusunda yaşanan tatsız olay neticesinde Fransa, Paşa’nın özür dilemesini istemişse de Paşa reddederek Cezayir ile Fransa’nın arası açılmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde Fransa 1827’de Cezayir kıyılarına bir donanma göndermişse de bir neticeye varamamıştır. Ancak 1830 yılında Fransa, Cezayir’i işgal edebilmiştir.¹⁰² Fransız işgalinin ardından Cezayirliler büyük eziyet çekmiştir. Bunun başlıca nedeni Avrupa arazi hukukunun bu ülkede başlamış olmasıdır. Yeni kanunlar ile geleneksel adetler ortadan kaldırılarak köylü

⁹⁹ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 200-202.

¹⁰⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 185-186.

¹⁰¹ Selda Kayapınar, “Fransa’nın Cezayir’de İlk Dönem İşgal Uygulamaları”, *Yeni Türkiye* 23/97 (2007), 529-530.

¹⁰² Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 202-204.

yoksullaştırılmıştır. Yine de Cezayir toplumu bu baskılara rağmen büyük direnç göstermiştir.¹⁰³

4.2.4. Mısır'daki Durumu

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren iç ve dış sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devletinin son dönem padişahları, devletin bütünlüğünü korumak için yenilikçi adımlar attığı gibi kendini savunmak için de büyük savaşlarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Yunanistan ve Cezayir'in elden çıkmasından hemen sonra Mısır'da isyan çıkmıştır. İsyanı çıkartan Mehmet Ali Paşa ile II. Mahmut'un arasını açan bazı durumlar yaşanmıştır. Bu durumlardan ilki, Mehmet Ali Paşa'nın, bağımsız bir devlet gibi bazı hareketlerde bulunmaya başlaması olmuş ve özellikle Mora'daki askerlerini Bâb-ı Âli'ye sormadan çekmiş olmasıdır. İkincisi, II. Mahmut 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Mısır Valisinden yardım istemiş ancak Mehmet Ali Paşa oralı olmamıştır. Üçüncüsü, II. Mahmut, daha önceden Mehmet Ali Paşa'ya söz verdiği Girit ve Suriye Valiliklerini vermemesi arayışı açan diğer neden olmuştur. Osmanlı padişahı ile aralarında çıkan bu gerginlik, büyüyerek devletlerarası bir sorun haline gelmiştir.¹⁰⁴

Mehmet Ali Paşa ile Akka Valisi Abdullah Paşa'nın nüfuz alanlarını genişletmek istemesi aralarını bozmuştur. Aynı zamanda Mehmet Ali Paşa Suriye'de çıkan karışıklıkları bastırmak için Abdullah Paşa'ya verdiği borçlarla birlikte Mehmet Ali Paşa'nın yönetiminden kaçarak Akka'ya sığınan Fellahların iadesini istemesi gerginliği arttırmıştır.¹⁰⁵ İlk iş olarak görünüşte Abdullah Paşa'ya gerekli olan cezayı vermek, gerçekte ise Suriye'yi işgal etmek üzere 1831 Aralık'ında Süleyman Paşa ile oğlu İbrahim Paşa'yı bir ordu ile Akka Valisi Abdullah Paşa'nın üzerine sevk etmiştir. Bu sırada Akka ve hemen hemen tüm Suriye işgal edilmiştir. Temmuz 1832'de Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Belen Geçidi'nde Osmanlı Devleti'nin göndermiş olduğu Hüseyin Paşa'yı mağlup etmiştir. Daha sonra Mısır birlikleri, Adana, Maraş ve Urfa'yı aldıktan sonra Toroslari geçerek Konya'ya ulaşmıştır. II. Mahmut, Rusya'nın yardım teklifini kabul etmeyerek İngiltere'den yardım istemiştir. Bu sırada Konya'ya gönderilen Reşit Paşa da mağlup olarak esir düşmüştür. İbrahim Paşa kuvvetleri, buradan sonra Şubat 1833 yılında Kütahya'ya ulaşmıştır ve İstanbul yolu açılmıştır. Büyük devletler, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın gereğinden fazla güçlenmesinden rahatsız olmuşlardır. Sadece Fransa, Mehmet Ali Paşa'nın yanında durmuştur. Rusya dışında da doğrudan yardım konusunda diğer devletler acele etmemişlerdir.¹⁰⁶

¹⁰³ J. Morris, Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2009), 518.

¹⁰⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 207-209.

¹⁰⁵ Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 134.

¹⁰⁶ Mehmet Karataş, "Mehmet Ali Paşa ve Mısır Meselesi", *Ekev Akademi Dergisi* 9/22 (Kış 2005), 271-274.

Rusya'nın aktif politikaları sonucunda İngiltere ve Fransa harekete geçerek baskı yapmışlardır. Rusya bir filo göndererek Büyükdere önlerinde demirlemiş, aynı zamanda 12 bin kişilik Rus kuvvetini Anadolu'ya geçirmiştir. Rusya'nın bu aktif politikasından rahatsız olan İngiltere ve Fransa, Mehmet Ali Paşa'ya yaptıkları baskılar sonucu antlaşma yapmaya razı etmişlerdir. Mayıs 1833 Kütahya Antlaşmasına göre Mısır Valisine Mısır ve Girit valilikleri, oğluna ise Adana ve Cidde Valilikleri verilmiştir. Mehmet Ali Paşa ordusunu Anadolu'dan çekecek ve eskiden olduğu gibi Osmanlı Devletine vergi ödemeye devam edecektir.¹⁰⁷

Kütahya Antlaşması'nın imza edilmesinden sonra, Mehmet Ali Paşa, İstanbul'dan bağımsız bir hükümdar gibi davranmaya devam etmiştir. Aynı zamanda ordu ve donanmasını güçlendirmiş, öte yandan da Irak'a doğru yayılmak istemiştir. II. Mahmut ise isyan ve sonuçlarını bir türlü içine sindirememiş ve verdiği ödünleri geri almaya çalışmıştır. II. Mahmut'un, Rusya ile imzalamış olduğu Temmuz 1833 tarihindeki Hünkâr İskelesi Antlaşması, klasik bir savunma ittifakı oluşturmuştur. Ancak, İngiltere Rusya'nın Osmanlı'ya bu kadar yakınlaşmasından tedirgin olmuş ve Mehmet Ali Paşa'nın tekrar isyan edeceği söylentileri üzerine Osmanlı'yı yanına çekebilmek için Akdeniz'de Rus tehdidinden dolayı iki devlet arasında 16 Ağustos 1838'de (Balta Limanı) bir ticaret ahitnamesi yapılmıştır. Osmanlı ile imzalanan İngiliz Ticaret antlaşmasına tepki gösteren Fransa, daha sonra antlaşmayı tanımış ve kendisi de bir ticaret antlaşması imzalamıştır. Böylece, Osmanlı Devleti, İngiltere'nin ardından Fransa'nın da siyasi taraftarlığını kazanmıştır.¹⁰⁸ Nitekim, büyük devletler arasında çok hızlı bir şekilde değişen yakınlaşma ve uzaklaşmalar işleri her zaman karıştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1833'de Rusya ile imzalamış olduğu Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan dolayı, İngiltere Süveyş su yolunun Rus tehdidi altına girmesinden korkmasından mütevellit, Osmanlı kilidinin sağlam durmasını ve Osmanlı'nın kendileri ile dost kalmak koşulu altında güçlenmesini desteklemiştir.¹⁰⁹

Mehmet Ali Paşa, kendi aleyhine II. Mahmut'un hazırlık içerisinde bulunduğunu öğrenince bazı isteklerde bulunmuştur. Bu isteklerinin geri çevrilmesi üzerine Mısır Valisi bağımsızlığını ilan etmiştir. Çatışma durumu fazla sürmeyerek iki tarafın orduları 1839 Haziran'ında Nizip'te karşı karşıya gelerek savaşmışlardır. Osmanlı ordusu bu savaştan yenik çıkmış ve mağlubiyet haberi İstanbul'a ulaşmadan II. Mahmut vefat etmiştir. Durumun daha ileri gitmesinden korkan İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya'nın katılımlarıyla 1840'da Londra Antlaşması yapılmıştır. Ancak bu anlaşmayı Mehmet Ali Paşa kabul etmemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti önceden vermiş olduğu tüm görevleri Mehmet Ali Paşa'nın üzerinden alarak Paşa'yı asi ilan etmiştir. Osmanlı, Avusturya, İngiliz ortak donanması Suriye kıyılarını topa tutarak,

¹⁰⁷ Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 135-137.

¹⁰⁸ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1995), 203-204.

¹⁰⁹ Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki*, 64.

Lübnan'a asker çıkartmıştır. Diğer taraftan Osmanlı ordusu karadan ilerleyerek İbrahim Paşa kuvvetlerini Suriye'den ayrılmaya mecbur etmiştir. Mehmet Ali Paşa Fransa'nın da desteğini kaybetmiştir. İngiltere'nin baskıları ile 1841'de "Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı" ilan edilmiştir. Bu fermanla Mısır Valiliği babadan oğula geçmek üzere Mehmet Ali Paşa'nın soyuna verilmiştir. Para, padişah adına bastırılacak, toplanan vergilerin bir kısmı İstanbul'a gönderilecektir. Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi arasında 10 yıl süregelen bu çatışmaların ardından Osmanlı Devleti'nin bir valisine karşı bile ne kadar güçsüz kaldığı ve yabancı devletlerin korumasına ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Mısır hukuki olarak yeniden Osmanlı Devleti'ne bağlanmışsa da gerçekte zengin ve stratejik önemi büyük olan bu eyaletini hakikaten kaybetmiştir.¹¹⁰

1841 Mısır Valiliği Fermanı sonucu yarı özerk duruma kavuşturulan Mısır, Mehmet Ali Paşa'nın soyundan gelen valilerce idare edilmekteydi. İsmail Paşa devrinde (1863-1879), Mısır'ı ekonomik ve sosyal yönden geliştirecek büyük yatırımlar yapılmıştır. İsmail Paşa'nın selefi Sait Paşa (1845-1863), Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirecek olan Süveyş Kanalı Projesi'ni İngiltere'nin engellemelerine rağmen 1856'da Ferdinand De Lesseps'e vermiştir. Lesseps, Süveyş Şirketi'ni kurarak, şirketin hisse senetlerini Hollanda, Fransa, İspanya ve Osmanlı'ya satmıştır. Osmanlı Devleti'nin, kanal için çalışmalara 1866'daki resmi izni de eklenince hızlı bir şekilde başlamıştır. Çalışmalar 15 Ağustos 1869'da tamamlanarak Süveyş Kanalı büyük bir törenle açılmıştır. Bu kanal sayesinde Doğu ile Batı arasındaki deniz yolu kısalmıştır. Akdeniz ve Mısır'ın stratejik önemi daha da artmıştır.¹¹¹

İngiltere'nin müstemleke toprakları ile kestirme yol olan Süveyş Kanalı önemli bir kavşak noktası haline gelmiştir. Kanalin ticarete açılması ile İngiltere-Hindistan yolu birkaç hafta ve binlerce km kısalmıştır. Süveyş kanalı İngilizlerin hatıralarında derin izler bırakan 1857 büyük Hint İsyanı gibi büyük bir Hint isyanının meydana gelmesi veya Rusya'nın Asya üzerinden muhtemel hücumuna karşı Hindistan'a ulaşımın çok ivedi bir şekilde olacağı için büyük bir önemi bulunmaktadır. Britanya İmparatorluğu'nun emniyeti ve devamlılığı için stratejik konumu nedeniyle hayati bir önem kazanan Mısır, İngiltere'nin sömürge savunma alanı haline dönüşmüştür.¹¹²

Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra İsmail Paşa, Osmanlı Devletinden ayrı bağımsız bir hükümdar gibi uygulamalar içerisine girmiş ve bağımsız bir devlet gibi yönetmeye çalışmıştır. Aynı zamanda İsmail Paşa'nın, Osmanlı Devleti'ne vermek mecburiyetinde olduğu vergiler ve Mısır'ın gelişimi için harcanan büyük yatırımların maliyeti Mısır'ın borçlanmasına neden olmuştur. 1875 yılında Mısır maliyesi bu ekonomik buhranın ardından iflas etmiştir. Süveyş Kanalı hisselerini İsmail Paşa, İngilizlere 100 milyona satmak zorunda kalmıştır. İngilizlerin eline geçirdikleri bu fırsat

¹¹⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 219-223.

¹¹¹ Eyicil, *Siyasi Tarih 1989-1939*, 163-165.

¹¹² Fatih Özçelik, - Mustafa Öztürk, "İngiltere'nin Mısır'ı İşgali ve 'Taşsız Hükümdar' Lord Cromer'in Mısır İdaresi (Eylül 1883-Mart 1907)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31/1 (Ocak 2021), 479.

ile Mısır'ın işgali kolaylaşmıştır. İngilizler, yüklemiş oldukları borçlardan dolayı Mısır yönetiminden birçok imtiyaz elde etmiş ve ülkeye yavaş yavaş yerleşmeye başlamışlardır. Mısır Hidivliği'ne, İsmail Paşa'nın ardından İstanbul hükümeti tarafından Tevfik Paşa atanmıştır. Tevfik Paşa döneminde de artan vergiler ve yabancıların vergi ödemediği kapitülasyon sistemi, Mısır vatandaşlarının, Avrupalılara kin beslemesine neden olmuştur. Tüm bu yabancı baskısından sonra, 1882'de İskenderiye'de büyük bir ayaklanma başlamıştır. Ayaklanmayı bahane eden İngiliz Amirali, 11 Temmuz 1882'de İskenderiye'yi bombalamıştır.¹¹³ Doğu Sorununun en önemli meselelerden biri haline dönüşen “Mısır Bunalımı”, devletlerarası diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Ancak İngiltere, bunalımı kendi çıkarına elverişli şekle getirip, Fransa'nın da pasifliğinden faydalanarak 20 Ağustos 1882'de Port-Saïde'e asker çıkarmış ve 15 Eylül 1882'de Kahire'ye girerek Mısır'ı fiilen işgal etmeyi başarmıştır.¹¹⁴

4.2.5. Tunus'daki Durumu

Tunus, 1571'den itibaren Türkler tarafından zapt edilmiştir. Osmanlı topraklarına katıldığı ilk yıllarda eyalet olarak teşkilatlandırılan Tunus olarak vezir rütbesindeki Paşalarca yönetilmiştir. Fakat yeniçerilerin isyanı neticesinde bu sistem son bulmuş yerine seçim usulüne dayanan Beylik dönemi başlamıştır. 1705'te Giritli Hüseyin, seçim usulünü kaldırarak veraset usulüne dayanan Beylik devrini başlatmıştır. Osmanlı Devleti ise bu oldubitti durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında, Akdeniz'de güvenliğin tesisi ve esir ticaretinin terkedilmesi sebebiyle Beylerin gelir kaynağı kurumuştur. Bundan ötürü Beyler Avrupalılara borçlanmaya başlamıştır. İngilizlere ve Fransızlara ekonomik imtiyazlar verilerek memlekette yabancı sermayesi ve bu suretle yabancı nüfuzu artmıştır. İngiliz sermayedarları, havagazı, demiryolları ve su işleri tesislerinde imtiyaz elde etmiştir. Fransızlar kendi kredi müesseselerini kurmuşlardır. İtalyanlar ise amele ve ziraat işçisi olarak Tunus'a yerleşmiştir.¹¹⁵

Fransa, Cezayir'e yerleştikten sonra dikkatini Tunus'a kaydırmıştır. 1878 Berlin Kongresi'nde Almanya Başbakanı Bismark, 1870'te yenilgiye uğrattığı Fransa'ya Alsece-Lorraine'nin kaybını unutturmak için Fransa'nın ilgisini Tunus'a yönlendirmiş ve burayı almasını önermiştir. İngiltere de Kıbrıs'ı aldığı için Fransa'nın tepkisini önlemek için bu fikri desteklemiştir. Ancak Tunus'a gözüne kestiren tek ülke Fransa olmayıp İtalya da Akdeniz'de genişlemek istemiştir. Ancak Fransa elini çabuk tutmuş

¹¹³ Turgay Murat, “İngilizlerin Mısır'da Uyguladığı İdari Ve Ekonomik Politika 1882-1936”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Şubat 2013), 136-137.

¹¹⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 469.

¹¹⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 1907)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 81.

Cezayir’de bulunan birliklerini Nisan 1881’de Tunus’a sokmuş ve ülkeyi işgale başlamıştır. Bu işgal karşısında Tunus Beyi, Mayıs ayında Bordo Antlaşmasını imzalayarak, Fransız himayesini kabul etmiştir.¹¹⁶

Netice itibariyle Fransa, Afrika’nın kuzeyinde yeni bir müstemleke edinirken Osmanlı Devleti de Müslümanların yaşadığı önemli bir eyaletini kaybetmiştir. İtalya bu işgale karşı çıkmıştır. Ancak herhangi bir askeri harekâta girişemeyince İngiltere Fransa’dan uzaklaşmış ve Almanya ile yakınlaşmaya başlamıştır. İtalya ancak 1896’da Habeşlilere mağlup olunca Fransa’nın Tunus’u işgalini tanımıştır.¹¹⁷

4.3. Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp Savaşı Öncesi İç Politikası

Osmanlı taşra yönetiminde mutasarrıf, mütesellim, vali ve voyvodalar merkezden tayin edilmiştir. Bu yöneticilerin yanında her şehir ve kasabada a’yân-ı vilâyet arasından seçilen bir âyan bulunmaktadır. Merkezî hükümete karşı halkın ve halka karşı da merkezî hükümetin temsilcisi durumunda bulunan ve halk ile devlet arasındaki işleri yürüten kimseye baş âyan, reîs-i a’yân, aynü’l-a’yân veya resmî âyan adları verilmiştir. Osmanlı Devleti’nde ayanlık sistemi XVI. yüzyılın sonlarından itibaren merkezi otorite ve düzende yaşanan aksaklıkların ortaya çıkmasıyla önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde devlet ile halk arasında bağlantıyı sağlayan ayanlar bulunduğu yerin çeşitli ihtiyaçlarını temin etmekle görevlendirilmiştir.¹¹⁸ Ayanlar devletin içine düştüğü sıkıntılı dönemlerde ortaya çıkan boşluklardan faydalanan iktisadi ve siyasi olarak nüfuz alanlarını merkezi otorite aleyhine genişletmişlerdir. Anadolu ve Rumeli’de güçlü Ayanlar, Arap vilayetlerinde de Dayılar zamanla güçlü bir hanedana dönüşmüşlerdir. Taşrada hükmünü eskisi gibi sağlayamayan devlet, bu güçlü hanedanların varlığını kabul etmek zorunda kalmış, bu güçlü ailelerin birbiriyle olan çatışmaları ve devlet ile olan mücadeleleri sonucunda devletin sosyal ve siyasal dengesi bozulmuştur. Nitekim Kabakçı İsyanı sonucunda tahttan indirilen III. Selim’i yeniden tahta oturtmak için yola çıkan Rusçuk yârânından Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim’in katledildiğini görünce II. Mahmut’u tahta çıkarmıştır.¹¹⁹

Dönemin önemli ayanlarına bakacak olursak Arnavutluk taraflarında Tepedelenli Ali Paşa, Mısır’da Mehmet Ali Paşa gibi Paşalar, Vali olarak görev yapmışlardır. II. Mahmut’u tahta oturtan Alemdar Mustafa Paşa, devletin ileri gelenlerin toplayarak İstanbul’da 29 Eylül 1808 günü Çağlayan Köşkü’nde II. Mahmut’un huzurunda toplanmışlardır. Bu toplantının ardından, devletin kendi iradesi dışında meydana gelen

¹¹⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 464-465.

¹¹⁷ Eyicil, *Siyasi Tarih 1889-1939*, 271.

¹¹⁸ Özcan Mert, “Âyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/196.

¹¹⁹ Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 2 (Temmuz 1998), 209.

olaylar karşısında zor durumda kalan II. Mahmut ittifak senedini imzalamıştır.¹²⁰ Yedi maddelik Sened-i İttifak kimilerine göre Türk tarihinin Magna Carta'sı olmuştur. Ancak Magna Carta belirli bir geleneğin başlatıcısı iken, Sened-i İttifak pek kısa sürede tarihin çöp tenekesine atılmak talihsizliğine uğramış hukuki bir belge olarak kalmıştır. Esasında bu Sened-i İttifak'ı ne II. Mahmut ne de Ayanlar benimsemiştir. Bunun en güzel örneğini yukarıda bahsettiğimiz Mısır Sorununda Mehmet Ali Paşa isyanında görmüştük. Nitekim Osmanlı idaresine işlerlik kazandırma problemi kılıçla çözülmek istenmiş, bu girişim de Nizip ovasında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durum aslında Osmanlı Devleti'nin iflas ettiğini de göstermiştir. Devlet bu yenilgiden sonra yarı bağımlı (yabancı devletlere) bir durumda “hasta adam” olarak İstiklal Savaşına kadar bağımlılığını sürdürmüştür.¹²¹

Mehmet Ali Paşa'nın 10 yıl kadar uzun süren isyanı, ancak büyük devletlerin yardımlarıyla çözümlenebilmişti. Bu yardımların sağlanmasında Rusya, İngiltere ve Fransa ile yapılan ticaret antlaşmalarının yeri önemlidir. Bu anlaşmalarda verilen ödünler gereği bu devletler Mısır Sorununa el atmıştır. Bu yardım ve ticaret sözleşmeleri Tanzimat Fermanı'nın temellerini oluşturmaktadır. Bu nedenle birbirini etkileyen ve doğuran olaylar zinciri olarak; toprak ve para düzeninin bozulması, iktidardaki padişahların zayıflığı nedeniyle güçlenen aileler, Mısır Sorunu ve hukuk sisteminin yetersizliği gibi konulardan mütevellit, iç barışı sağlamak amacıyla Sultan Abdülmecit'e, Tanzimat Fermanı'nı ilan ettirmiştir.¹²²

Gülhane Hatt-ı Hümayun'un (1839) gayesi memleketin iyi bir idare sitemine kavuşturulması olup özü itibariyle dört esasa dayandırılmaktadır. Bunlar ırz, namus, mal dokunulmazlığı, can güvenliği, makul bir askeri yükümlülük, adil bir vergilendirme gibi konulardır. Ferman ayrıca, Müslim ve Gayrimüslim bütün tebaanın bu hak ve imkânlarla ulaşmada eşit olduklarını teminat etmektedir. Tanzimat Fermanı'nın yapmış olduğu reformist etki, Klasik dönemde yapılan reformlardan farklı olarak Avrupa örnek alınarak yapılması, modern reform sürecine geçişi başlatmasına zemin hazırlamıştır.¹²³

Tanzimat Fermanı'nın ardından Osmanlı ülkesinde sular durulmamıştır. XIX. yüzyılda önce, Avrupa'yı saran Fransız İhtilali, ardından Osmanlı ülkesine bulaşarak, milliyetçilik akımının yanında Liberalizm ve Nasyonalizm gibi fikir akımları ve en az onlar kadar önemli olan endüstri devriminin tesirleri Osmanlı Devletine bulaşmıştır.¹²⁴ Balkanlarda da, Rusya'nın Panslavizm politikası 1800'lü yıllardan itibaren belirmeye başlamış ve bu bölgede bulunan Hristiyan halkı Rusya kışkırtarak isyan hareketlerine destek vermeye başlamıştır. Nitekim Kırım Savaşı (1853-1856), bir bakıma Rusya'nın

¹²⁰ Ö. Faruk Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi III. Cilt* (İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2020), 254-256.

¹²¹ Sina Akşin vd., *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992), 91.

¹²² İbrahim Durhan, “Tanzimat Dönemini Hazırlayan Temel Etkenler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/1-4 (Aralık 2001), 67.

¹²³ Mehmet Yıldız, “Tanzimat Fermanı”, *Journal of Islamic Research* 5/1 (Nisan 2012), 128-130.

¹²⁴ Gül Bülbül, “İslahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve İslahat Fermanı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/2 (Haziran 1989), 159.

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan Hristiyan tebaayı savunmak ve imtiyazlarını arttırmak istemesi iddiasından dolayı ortaya çıkmıştır. Rusya'nın da bahane ettiği gayrimüslim hakları, İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın Kırım Savaşı sırasında desteklediği Osmanlı Devleti'nden savaş sonrası, uluslararası hukuka da girecek olan Islahat Fermanı'nı (1856) ilan etmesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti, Paris'te gerçekleşecek barış görüşmelerinden önce Islahat Fermanı'nı duyurmak istemesi ile müttefikleri olan devletlere iç işlerine karışmasını engellemeye çalışmıştır. Ancak Müttefik devletlerinden de katılan komisyon üyelerinin her biri ayrı bir tez ortaya atmıştır. Bununla beraber hepsinin ortak noktada ileri sürdüğü görüş, Müslüman ve Gayrimüslimler arasındaki farkların Tanzimat Fermanı ile giderilemediği ve yeni çıkacak fermanla Müslüman olmayan tebaaya eşitlik sağlayacak hükümlerin konması ve bunların uygulamasında büyük devletleri söz sahibi olması gerektiği olmuştur. Sonuçta, Fransız tezi kabul edilerek, Müslüman ile Gayrimüslimler arasında eşitliği sağlayan ferman hazırlanmıştır.¹²⁵

Bâbîâli'de, 18 Şubat 1856 tarihinde törenle okunan Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanı'nda bütün Osmanlı tebaasına verilen ayrıcalıklar tekrardan onaylanmıştır. Hayırlı ve modern bir devir düşüncesi ile yapılması planlanan dâhilî yenilikler şunlardır: Hükümetin kontrolünde patrikhanelerde özel meclisler kurulacak ve bu meclislerin kararları Bâbîâli'nin onayından sonra kesinlik kazanacaktır. Patrik seçimleri iyileştirilerek patriklerin kaydıhayat ile atama usulü uygulanacaktır. Gayrimüslim cemaatlerin çalışmaları ruhban ve halk arasından belirlenecek üyelerden oluşan karma meclislerce yönetilecektir. Aynı din ve mezhebe mensup olan köy, kasaba ve şehirlerde bulunan hastahane, mabet, mezarlık ve mektep gibi yerlerin tamirine sorun çıkarılmayacaktır. Fakat bu sosyal kurumların tekrardan inşa edilmesi icap ettiğinde hükümetten gerekli izinler alınacaktır. Bir cemaatin din, dil ve ırk itibarıyla diğer bir cemaatten aşağı tutulduğunu gösteren tüm ifadeler yazışmalardan çıkarılacak, bu gibi ifadeleri memurların ve halkın kullanmaları engellenecektir. Hiç kimse din ve mezhep değiştirmeye zorlanmayacaktır. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan bütün insanlar devlet memurluğuna din, dil, mezhep gözetilmeksizin kabul edilecektir. Her topluluk kendi millî dilinde eğitim-öğretimleri için okul açabilecektir. Gayrimüslimlerle, Müslümanlar arasında veya Gayrimüslimlerin kendi aralarında olabilecek davalar için karma mahkemeler teşkil edilecektir. Yargılamaların herkese açık bir şekilde görüleceği bu mahkemelerde Gayrimüslimlerin de şahitlikleri onaylanacak ve herkes kendi inancına göre yemin edebilecektir. Gayrimüslimler de askerlik görevlerini yerine getirecektir. Gayrimüslimler bu sorumluluklarını fiili olarak yerine getirebilecekleri gibi bir bedel vermek suretiyle de ödeyebileceklerdir. Yerli halkın ödemiş oldukları vergileri vermek ve tâbi oldukları hükümlere kabul etmek şartıyla yabancıların da Osmanlı topraklarında emlâk satın almalarına müsaade verilecektir. Bütün Osmanlı uyrukları din

¹²⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 258-259.

ve mezhebi her ne olursa olsun aynı vergiyi ödemekle mükelleftir. Hükümet bu Hatt-ı hümayunda belirtilen hükümlerin tatbik edilmesi için görevlendirilmiştir.¹²⁶

Sırasıyla ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanı arasında bir karşılaştırma yapacak olursak, her iki ferman, şekil olarak padişahın iradesiyle hazırlanmış birer ferman olup ve daha özel bir tanımlamayla da bir Adaletname niteliği taşımaktadırlar. Osmanlı Hükümdarı tek taraflı taahhütlerde bulunarak kendi yetkilerini kısıtlamıştır. Islahat Fermanı ise tamamen Avrupa’da hazırlanmış sadece şekli yerlidir ve Tanzimat Fermanı’nın tersine dış güçlerin baskı yapması sonucu ortaya çıkarılmıştır. Tanzimat Fermanı sistemsiz, tertipsiz ve tutarsız bir özellikteyken, Islahat Fermanı daha sistemli, tertipli, hedefleri olan bir fermanıdır. Tanzimat Fermanı tüm tebaayı kapsayarak hazırlanmıştır. Islahat Fermanı ise sadece gayrimüslimlerin haklarıyla ilgili olarak ortaya çıkarılmıştır. Gayrimüslimler için yapılan düzenlemeler, sanki o dönemde Müslüman Türk halkı büyük bir zenginlik içinde, her türlü hakka ve üstünlüğe sahip bir şekilde yaşamlarını sürdürüyormuş izlenimi ortaya çıkarmıştır. Kısacası her iki fermanı, Osmanlı toplumuna vatandaşlık duygusu oluşturulmak istenmiştir.¹²⁷

Tanzimat döneminin en mühim vasıflarından biri, merkezi yönetimde ve yerel idarelerde karar alma süreçlerinde yeni kurum ve kuruluşların meydana çıkması olmuştur. Vilayet Nizamnamesi’nin 1864 yılında yürürlüğe girmesi ile kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olarak adliye bağımsız hale getirilmiştir. 1868 yılında kurulan Şura-yı Devlet de parlamento düşüncesinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda bu dönemde adliye teşkilatı yeni nizam kuralları çerçevesinde esaslı bir kanunlaştırma çalışmaları başlamıştır. Avrupa Devletlerinin yasalarından faydalanılarak ticaret, ceza ve usul-u muhakeme kanunları hazırlanmış, padişahın kabul etmesi ile yürürlüğe konulmuştur.¹²⁸

Osmanlı Devleti’nin iç dinamikleri göz önüne alındığında, kozmopolit bir coğrafyayı yönetmesi bakımından, memlekette ister istemez etnik gruplar arasında bazı çatışmalar yaşanacaktır. Bu etnik gruplarda zaman içerisinde, aydınlanmanın da bir getirisi olan milliyetçilik akımı ile ulusal bir devlet kurmak istemişlerdir. Ayrılıkçı hareketlerin önüne geçebilmek için Osmanlı devlet adamları bir dizi tedbirlere başvurmuşsa da bunlar yetersiz kalmıştır. Fakat Tanzimat devri, meşrutiyet rejiminin kurulabilmesini sağlayacak olan yeni bir zümre yaratmıştır. Bu zümre ise “Genç Osmanlılar”dır.¹²⁹

¹²⁶Ufuk Gülsoy, “Islahat Fermanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/186-187.

¹²⁷Ahmet Dönmez, “Tanzimat, Islahat Fermanları ve Avrupa Devletleri: İçerik, Ortaya

Çıkış ve Tepkiler (1839–1856)”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 22 (2019), 41-44.

¹²⁸ İbrahim Ülker, “Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-ı Esasi’deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/2 (Aralık 2013), 124.

¹²⁹ Yılmaz Kızıltan, “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 26/1 (Mart 2006), 254.

Yeni Osmanlılar İstanbul'da 1865 yılında İstanbul'da gizli bir şekilde örgütlenmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin ilk entelektüel hareketini meydana getiren ve çoğunluğu gazeteci olan bu cemiyet Namık Kemal, Ayetullah Mehmed, Ali Suavi, Reşad, Agah Efendi, Şinasi ve Ziya Paşa gibi isimlerden oluşmaktadır. Daha sonra Osmanlı Devletini terk etmek zorunda kalan bu kişiler, Mustafa Fazıl Paşa'nın liderliği ve koruması altında, 1867'de "Yeni Osmanlılar" adıyla bir cemiyet tesis etmişlerdir. Yeni Osmanlılar, esasında batılılaşmada yeni bir evreye geçilmesi gerektiğini ve Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan, devleti kurtarmak için tüm alanlarda ıslahat yapmak gerekir düşüncesinin yeni bir eklentisini yani demokratikleşme fikrini benimsemektedirler. Yeni Osmanlılar mevcut yönetimin devleti malî yönden Avrupalıların tutsağı olduğuna, dış politika da siyasî bakımdan Avrupa'ya tâbi hale geldiğini söyleyerek, dış politika da bağımsız hareket edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.¹³⁰

Genç Osmanlılar Cemiyeti, Avrupa'da 1870 yılına kadar padişaha ve hükümete karşı çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ancak, zamanla mali yönden sıkıntıya düşmelerinden ve aynı zamanda Abdülaziz'in ümit verici sözlerinden dolayı Namık Kemal'in de içinde olduğu bir grup ülkeye dönmüştür. 1875 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin dahilinde ve haricinde birçok problem baş göstermeye başlayınca Abdülaziz ve hükümete karşı muhalefet güçlenmiştir.¹³¹ Nitekim, Abdülaziz döneminde, basına ilk defa sansür koyulması, Rusya destekli Mahmut Nedim Paşa'nın konumu, ayaklanmalar, dış müdahaleler, yaşanan mali sıkıntılar vb. etkenlerle muhalifler Abdülaziz'e karşı harekete geçmiş ve Talebe-i Ulum Hareketi olarak tarihe geçen 11 Mayıs 1876 günü büyük bir ayaklanma gerçekleşmiştir. Medrese öğrencilerinin başkaldırdığı ve halktan da bir takım kimselerin yer aldığı bu eylem sonucunda Abdülaziz, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı görevden almıştır. Fakat daha sonra yaşanan bu olayların sonucunda Abdülaziz de 30 Mayıs 1876 tarihinde tahttan indirilmiştir.¹³²

Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra, liberal fikirleri olan Sultan Murat tahta çıkarılmıştır. Ancak kısa süre içinde V. Murat akıl hastalığı sebebiyle tahttan indirilmiştir. Ağustos 1876'da Midhat Paşa'ya ıslahatları destekleme ve meşrutiyet sözü vermiş olan II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır. Balkanlarda Sırbistan ve Karadağ ile uğraşan devlet, aynı zamanda ecnebi devletlerin müdahaleleri ile de uğraşmaktaydı. Rusya'nın önerisi ile büyük devletler, reform planlarının görüşülmesi, aynı zamanda Sırbistan, Karadağ ile barış koşullarının görüşülmesi için, İstanbul'da uluslararası konferans yapmaya karar vermişlerdir. Bu konferanstan önce anayasanın hazırlanması için 30 kadar devlet adamı ve ulemeden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. 1876 Anayasasını hazırlayan komisyon, tüm dünya anayasalarından faydalanmıştır. Birkaç

¹³⁰ Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (Mayıs 2005), 149-150.

¹³¹ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 406.

¹³² Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", 149-153.

evreden sonra son halini alan Kanun-i Esasi, İstanbul Konferansından önce 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş ve böylelikle devlet anayasalı monarşiye geçiş yapmıştır.¹³³

Kanun-u Esasî 119 maddeden oluşmaktadır. Bu anayasaya göre yürütme işlerinin gerçek yapıcısı, bakanları doğrudan atayan ve yöneten Padişah'tır. Yasama işleri, Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi'nden oluşan Meclis-i Umumi tarafından yürütülecektir. Gerçekte ise yasama faaliyetleri de Padişaha bağlı olacaktır. Ayan meclisi üyelerini padişah, Mebusan Meclisi üyelerini de halk seçecektir. Meclisin fesih hakkı padişaha verilmekle beraber sürgün yetkisi de padişaha verilmiştir. Padişah bu yetkiyi ilk olarak 5 Şubat 1877'de sadrazamı Mithat Paşa'yı yurtdışına sürerek kullanmıştır. Yapılan seçimler sonucunda Meclis'i Umumi 19 Mart 1877 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda açılmıştır.¹³⁴ Meclis-i Umumi'nin ikinci toplantısı, 13 Aralık 1877 tarihinde yapılmıştır. Meclisin yargılayıcı ve denetleyici tutumu padişahı oldukça tedirgin etmiştir. Bu tedirginliğin yanında Ruslar ile 93 Harbi başlamıştır ve Sultan Abdülhamit olağanüstü durumu mazeret göstererek, Kanun-i Esasi'nin 7. maddesini öne sürmüş ve meclisi 14 Şubat 1878'de tatil etmiştir. Böylece tatile sokulan ve bir daha toplantıya çağrılmayan Meclis-i Umumi'nin ortadan kalkmasından sonra Kanun-i Esasi, hukuken değilse bile fiilen hükümsüz olacaktır. Sultan, savaşı mazeret göstererek meclisi tatile sokmuş ve 33 yıl toplamamıştır.¹³⁵

4.3.1. Trablusgarp Savaşı Öncesi II. Abdülhamid Dönemi Politika

Sultan II. Abdülhamid, devlet yönetimini tamamen eline aldıktan sonra kendi güvenliğinden endişe ettiğinden, güvenlik için bir takım tedbirler almıştır. Kardeşleri, Murad ve Mehmet Raşad'ı saray hapsine kapatmıştır. Hafiyе teşkilatı kurmuştur. Arnavut, Arap ve Çerkes'ten eşkıya, kabadayı birtakım adamlardan kendine muhafız seçmiştir. Bunun nedeni Türk milletinin tekrar meşrutiyet istemesinden korkması ve güvenmemesi olmuştur. Yıldız Sarayına hiç kimse geçemez ve oralardan kuş uçmazdı çünkü hafiyeler herkesi izlemekteydi. II. Abdülhamid böylece kişisel güvenliğini sağladıktan sonra baskı rejimine yönelmiştir. Kabine üyelerini cahillerden ancak kendine sadık olanlardan seçmiştir. Okullara karışarak, programlardan edebiyatı kaldırtmıştır. Tarihi kendisi için zararsız bir şekilde yazdırtmıştır. Sözlüklerden vatan ve hürriyet kelimelerini çıkarttırmıştır.¹³⁶

II. Abdülhamid, Tanzimat fikrini benimseyen bürokratları ülkeyi yıkılışa götüren en büyük sebeplerden biri olarak görmüş ve gücü tekrar sarayın eline toplamıştır. Bâb-ı Âli'yi aradan çıkararak, sarayı devlet işlerinde yeniden en önemli karar alıcı merci

¹³³ Müzehher Yamaç, "İlk Anayasa (1876 Kanun-İ Esasisi)", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2014), 57-58.

¹³⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 408-409.

¹³⁵ Yamaç, "İlk Anayasa (1876 Kanun-İ Esasisi)", 65.

¹³⁶ Rıza Nur, *Dr. Rıza Nur Türk Tarihi (Cilt:3-4)* (İstanbul: Toker Yayınları, 1994), 187-188.

haline getirmiştir. Hem merkez hem de vilayet yönetiminde II. Abdülhamid'in kudreti net bir şekilde hissedilerek, mahalli idareci kadroları üzerinde disiplinli bir kontrol kurmuştur. Bürokratik hiyerarşiyi ortadan kaldırmıştır. II. Abdülhamid, her ne kadar kendisine bağlı bir bürokratik örgütlenme oluşturmak istemişse de Osmanlı bürokrasinin kendi kendisini yenilemesine ve geliştirmesine engel olamamıştır. Hatta II. Abdülhamid'in açmış olduğu okullarda yetişen bürokratlar da II. Abdülhamid'e karşı muhalif olmuşlardır.

Sultan II. Abdülhamid, 1878 Berlin Antlaşması gereğince, Gayrimüslim tebaası lehine yapmayı üstlendiği reformları denetlemek üzere yabancı müdahalesini kabul etmiştir. Ancak, azınlıklar bu yeni koşulları suistimal ederek ayrılıkçı bir süreç başlatmışlardır. Büyük devletler azınlık haklarını bahane ederek sık sık Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamıştır. Yabancı konsoloslukların sayısı her geçen gün artarak misyonerlik hareketlerini hızlandırmışlardır.¹³⁷ Büyük devletlerin bu misyonerlik hareketleri, Şark meselesi adı altında Osmanlı'nın Asya topraklarındaki milletlerini kışkırtmak amacıyla başlamıştır. Özellikle Berlin Antlaşması'nın 61. maddesini bahane ederek Ermeniler üzerinden Anadolu'da bir Ermenistan Devleti kurmak istemişlerdir. Sultan II. Abdülhamid Han ise durumun farkına vararak, Doğu Anadolu ve diğer bölgelerin içtimai, siyasi ve iktisadi hayatını düzenlemek için Hamidiye Alayları'nı kurmuştur. Misyonerlik faaliyetlerini takip ettirerek gerektiğinde misyonerleri memleket dışına çıkartmıştır. Ermenilere ve devlete karşı ayaklanacak isyancılar için ise aşiretlerden de askeri birlikler tesis edilmiştir.¹³⁸

Osmanlı Devleti, yakın çağa bunalımlar içinde girmiştir. Bunun nedeni Avrupa'nın üstün duruma geçerek, Osmanlı'nın savunmada kalması olmuştur. Devlet, içten ve dıştan saldırılar karşısındaydı ve Rus yenilgisinin ardından imzalanmış olan Berlin Antlaşması'ndaki 61. madde ile Ermeni, Kürt ve Çerkez isimleri ilk defa uluslararası bir anlaşmaya girmiştir. Bu ırkçı madde, Anadolu'nun parçalanması sürecini başlatmış, Ermeniler bundan sonra sürekli nümayişler düzenlemiş, siyasi Kürtçülük ise bu süreçte yaratılmıştır. Berlin Anlaşması, Rumeli için Sevr Anlaşması niteliği taşımıştır.¹³⁹

II. Abdülhamid'in dış politikada izlediği yol denge siyaseti ile birlikte tarafsızlık ilkesi olmuştur. Avrupa'ya karşı durumu her daim nezaket içerisinde ve bir o kadarda mesafeli davranmıştır. Herhangi bir devlet ile kuracağı yakın münasebetten dolayı diğer

¹³⁷Yusuf Oğuzoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Orta Doğu'ya Yönelik Politikalar ve Bunun Osmanlı Devleti Üzerine Etkileri (1894- 1914)", *XVIII. Yüzyıldan Günümüze Orta Doğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri/On Birinci Tarih Sempozyumu Bildirileri I 4-5 Nisan 2007*, haz. Erdal Yurdakul vd., (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007), 3.

¹³⁸Ö. Faruk Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi IV. Cilt* (İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2020), 302-303.

¹³⁹Bilal Şimşir, "Berlin Anlaşması'ndan Bugüne Anadolu'ya Yönelik Politikalar ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *XVIII. Yüzyıldan Günümüze Orta Doğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri/On Birinci Tarih Sempozyumu Bildirileri I 4-5 Nisan 2007*, haz. Erdal Yurdakul vd., (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007), 36.

devletlerin düşmanlığını kazanmaktan çekince gösteren Sultan, her zaman tüm devletlere karşı eşit mesafede durmuştur. Bu nedenle tarafsızlık ilkesine riayet etmiştir.¹⁴⁰ II. Abdülhamid'in en başarılı yönü hiç şüphesiz izlemiş olduğu bu politikasıdır. Bu politikadaki temel amaç, devletin sulh içerisinde yaşamasını temin etmektir. Barışı korumanın en önemli ayağı ise bilgi olmuştur. Bunun için dünyadaki politik gelişmeleri yakından takip etmek için sarayda bir nevi bilgi merkezi kurulmuştur. Dünyada çıkan Osmanlıya ilişkin bütün yazılar ve dış temsilciliklerden padişaha gelen raporlar burada toplanmıştır. Bu raporlar neticesinde II. Abdülhamid, Avrupa devletlerinin Türkiye üzerinde birbiriyle çelişen çıkar ve ihtiraslarından faydalanmıştır. Bu yüzden dış politikası milletlerarası ilişkilerde, yeni koşullar oluşukça değişkenlik göstermiştir. Özellikle emperyal büyük güçleri her fırsatta birbirlerine düşürmeye özen göstermiştir. Örneğin, Kuzey Afrika'da da Fransa ile İtalya'yı, Mısır'da, İngiltere ile Fransa'yı karşı karşıya getirdiği gibi, Balkan devletlerini de Osmanlı Devleti aleyhine birleşmelerini engellemek amacıyla aralarındaki anlaşmazlıklardan faydalanmıştır.¹⁴¹ II. Abdülhamid Anadolu topraklarında Ermenilerin karşısına ise Kürtleri çıkarmıştır.¹⁴²

Halifeliği siyasi bir güç olarak kullanmak isteyen Sultan II. Abdülhamid Han, yeryüzünde bulunan bütün Müslümanların birliğini ve onları Hilafet makamına bağlamayı ehemmiyetli bulmuştur. Doğudan-batıya, kuzeyden-güneye bütün Müslümanlara mektuplar, elçiler göndererek Hilafet makamını, Müslümanlar aleyhine etkin bir şekilde kullanmıştır. Gönderdiği elçiler, Hindistan, Afganistan, Rusya, Buhara, Semerkand, Afrika, Umman, Zengibar, Kongo, Çin, Habeşistan ve Ümit Burnu'na kadar gitmişlerdir. İslam'ın yayılması adına kurulan tarikatlar yardımlarıyla Abdülhamit İslam Birliği (Panislamizm¹⁴³) politikasını tesis ederek, Müslümanları kendi hilafeti altında toplamaya çalışmıştır.¹⁴⁴

İngiltere'nin Arabistan ve Mısır'da ve ilmî araştırmalar adı altında başlattığı Osmanlı karşıtlığı, Sultan II. Abdülhamid'in 1890'lardan itibaren tarafsız dış politikadan ayrılmasına neden olmuştur. Almanya'ya sempati duymaya başlayan Sultan, Almanya ile ekonomik iş birliğine razı olmuştur. Alman yatırımcılarına demiryolları üzerinde geniş imtiyazlar vermiştir. Almanya'ya Türk subaylarını eğitim için göndermiştir. II. Abdülhamid'in Almanya'yı tercih etmesinde; hiçbir İslâm toprağını işgal etmemiş olmasının yanı sıra, Ermeni meselesinde Türkiye'nin haklı görüşünü

¹⁴⁰ Güngör, "Sultan II. Abdülhamid'in Yönetim Anlayışı ve Osmanlı Bürokratik Yapısındaki Yeri", 87.

¹⁴¹ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/220.

¹⁴² Cevdet Ergül, *II. Abdülhamid'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997), 28.

¹⁴³ Panislamizm: II. Abdülhamid döneminde Müslümanlar arasında birlik sağlayarak sömürgecilğe karşı koymayı amaçlayan siyaset için kullanılan tabir. bk. Azmi Özcan, "İttihâd-i İslâm", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/470.

¹⁴⁴ Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi IV. Cilt*, 274-276.

desteklemesi, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Müslümanların dostu olduğunu açıkça duyurmasından ileri gelmektedir.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde Makedonya'da çözilemeyen anlaşmazlıklar; sadece ismen vergiye tabi Bulgaristan'ın kurulması; Doğu Rumeli eyaleti ile birleşmesi; Yunan eşkıya çetelerinin faaliyetleri; Girit'te bitmek bilmeyen ayaklanmalar; Sisam adasındaki kışkırtmalar; Ermenilerin bağımsız olma hayalleri; Kürtlerin Anadolu'da yarattığı karmaşalar; Arnavutların anarşileri; Arap milliyetçiliğinin siyasi yönde uyanışları Osmanlı Devleti'nin çökmekte olduğuna işaret etmekteydi.¹⁴⁶ Devletin içine düştüğü bu kötü vaziyeti II. Abdülhamid Han durdurmak istemişse de 1908'de Rus Çarı ile İngiltere Kralı'nın Reval buluşması Osmanlı'da yeni bir isyanın fitilini ateşlemiştir. 3 Temmuz 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi subaylar tarafından Makedonya vilayetlerindeki isyan dalgası II. Abdülhamid Han idaresinin sonunu getirmiştir.¹⁴⁷

İstibdat dönemine karşı oluşan huzursuzluklar ve ayaklanmaları, Türkiye'nin komşusu olan Rusya ve İran'da 1905-1906 yıllarında yaşananlar, Türk toplumunu ciddi bir şekilde etkilenmiştir. 1905'te Rusya'daki huzursuzluk, mutlakiyetçi Çarlık rejimini birtakım reformlarla, yeni bir siyasal düzen sağlamış, yine 1905'te Tahran'da çıkan protestolar sonucu Şah 1906'da, temsili bir meclis için yapılacak olan seçimleri kabul etmiştir. Türkiye'de de ihtilalci bir hareketle meclis kurulması için mücadeleler verilmekte, vergi yükümlülerinin belirlenmesi, vergilerin ne miktarda alınacağı, hangi vergilerin konacağı ve nereye harcanacağı konusunda müdahale etmek istenmiştir.¹⁴⁸

4.3.2. Trablusgarp Savaşı Öncesi İttihat ve Terakki

II. Meşrutiyet'i ilan ettirecek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti; Jön Türk hareketinin çatısı altında büyüyüp, gelişen bu örgütün temelleri, dört Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne öğrencisi tarafından 2 Haziran 1889 tarihinde atılmıştır. İbrâhim Temo'nun öncülüğünde Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid, ve İshak Sükûtî, İttihâd-ı Osmânî adında bir teşkilatın kurulması için görüş birliğine vararak daha sonra bu okul ve diğer Osmanlı eğitim kuruluşlarındaki çok sayıda öğrencinin iştirakıyla örgütün üye sayısı hızla artmıştır. Bu cemiyet, İtalya'daki Carbonari Cemiyeti ve Rus nihilistlerinin örgütlenme modellerini esas alıp, mebusları hücreler biçiminde teşkilatlanmışlardır.

¹⁴⁵ Küçük, "Abdulhamid II", 1/220.

¹⁴⁶ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5 (1774-1912)*, çev. Nilüfer Epçeli, haz. Erhan Afyoncu (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 511.

¹⁴⁷ Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi", *Osmanlı Araştırmaları* 47/47 (Nisan 2016), 400-401.

¹⁴⁸ İhsan Burak, Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Akademik Bakış* 2/3 (Nisan 2008), 214.

Cemiyet üyeleri örgütün yeni isminin Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti olmasına karar vermişler ve 1895 yılında ilk nizamnâmelerini hazırlamışlardır.¹⁴⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları başlıca dört merkezden idare edilmekteydi. Bunlar; Bükreş, Paris, Cenevre ve Kahire'dir. Bükreş, İbrahim Temo tarafından, Paris, Ahmet Rıza, Kahire ve Cenevre'de istikrarlı bir teşkilat kurulamasa da Tunalı Hilmi, Mizancı Murat Bey ve İshak Sukuti buralarda aktif rol almışlardır. İttihat ve Terakkiciler arasında geçimsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu geçimsizliğin sebebi, istibdat idaresini yıkmak için tutulacak yol üzerinde fikir birliğine varılamamasından kaynaklanmaktadır. Üyelerden Ahmet Rıza ve bazı arkadaşları “Nizam” taraftarları idiler. Diğer kısımdakiler ise II. Abdülhamid'e suikast düzenleyerek ortadan kaldırma düşüncesindeydiler. İttihatçılar arasındaki bu geçimsizlikten faydalanan II. Abdülhamid cemiyetin çalışmalarını durdurmak için Fransa ile görüşerek Ahmet Rıza'nın çıkarmakta olduğu Meşveret gazetesini kapattırmıştır. II. Abdülhamid, Avrupa'ya Celalettin Paşa'yı göndererek İttihatçılara dönmeleri karşılığında affetme ve memlekette memuriyet sözü vermiştir. Bu teklif karşısında Mizancı Murat'la birlikte bazı İttihatçılar muhalefeti bırakarak ülkeye dönmüştür. Doktor Nazım, Ahmet Rıza ve Hoca Kadri Paris'te kalmıştır.¹⁵⁰

Selanik'te kurulan bir başka gizli cemiyetle 1906 yılında hareket, bir üst basamağa ulaşmıştır. Bu örgütün ismi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'dir. Mithat Şükrü Bey'in evinde Eylül 1906'da yapılan görüşme sonucunda oluşan ve büyük çoğunluğu 3. Ordu üyesi subaylar tarafından meydana gelen bu teşkilatlanma, Paris'te yer alan cemiyetlerden tamamen bağımsız bir şekilde kurulmuştur. Ahmet Rıza'nın başkanlık ettiği İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Selanik'te bulunan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin 1907 yılının ikinci yarısından itibaren karşılıklı görüşmeleri başlamış, 26 Eylül 1907 tarihinde yayınlanan bir bildiri ile de bu iki cemiyet “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti” adı ile birleşme kararı almıştır. Aralık ayının sonlarına doğru Fransa'nın Paris şehrinde İkinci Osmanlı Liberalleri Kongresi düzenlenmiştir. Prens Sabahattin, Ahmet Rıza Bey ve Taşnaksütyun temsilcilerinin yer aldığı kongrede “baskılara karşı silahlı direnme, grev, gerekirse toptan ayaklanma ve vergi ödememe” gibi bir takım katı hükümlerin yer aldığı kararlar alınmıştır.¹⁵¹

Malî darlık yüzünden yer yer patlak veren iç ayaklanmalar, dış politikada karşılaşılan zorluklar, sürekli talep edilen muhtariyet istekleri, devletin işleyişindeki aksaklıklardan dolayı doğrudan etkilenen genç memur ve subaylar arasında reaksiyonlar artmaya başlamıştır. Devrin aydınları devletin kurtuluşu için tek çıkar yolun meşrutiyet olduğuna inanmaktaydılar. İttihat ve Terakkî Komitesi'nin başı çektiği bu eylemde Türk

¹⁴⁹ M. Şükrü Hanioglu, “İttihat ve Terakkî Cemiyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/ 476.

¹⁵⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 1907)*, 515-518.

¹⁵¹ Satılmış Gökbayır, “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (Aralık 2012), 68-71.

aydınları Ermeni, Bulgar, Rum ve Arap gibi çeşitli unsurlara mensup komitacılarla “ittihâd-ı anâsır” fikri etrafında anlaşmışlardır. Yeni bir müdahaleye hazırlanan büyük devletlere karşı, Makedonya’da bir araya gelmiş olan bazı Türk subayları padişahı Kânûn-ı Esâî’yi ilân etmeye zorlamışlardır.¹⁵² Preşova ve Firzovik ahalisi 23 Temmuz’da Osmanlı Padişahına Meşrutiyet istediklerini bildiren telgraflar çekmişlerdir ve Makedonya’da 23 Temmuz’da “özgürlük” ilan edilmiştir. II. Abdülhamid saraya gönderilen bildiriler ve Makedonya’da ilan edilen özgürlük karşısında 23 Temmuz 1908’de hükümetin hazırladığı Anayasa’yı II. Abdülhamid onaylanmış ve otuz yıllık istibdat rejimi sona ermiştir.¹⁵³

II. Meşrutiyet’in ilanı pek çok alanda olduğu gibi Osmanlı Devleti’nin dış siyasetinde de bir dönüm noktası olmuştur. Meşrutiyet sonrası Bâb-ı Âli yöneticileri, istibdata son vermelerinden dolayı büyük devletlerin kendi çıkarlarını bir kenara koyarak sonuna kadar İstanbul’u destekleyecekleri gafletine düşmüşlerdir. Dış politikaları, esas olarak, devletin toprak bütünlüğünü garantiye almak ve büyük güçler karşısında özerkliklerini sürdürebilmek olmuştur. Kurulan yeni hükümet, hazırlanan reform programlarının büyük devletlerce desteklenmesini istemişlerdir. Devleti güçlendirmek ve Avrupa’nın Akdeniz’de belirginleşen mali ve siyasi denetiminden kurtulmak istemişlerdir. Balkan ülkeleri de yeni rejimden memnun görüntüsü vermeye çalışırken her ihtimale hazırlıklı olarak bir nevi “bekle-gör” politikasını takip etmişlerdir. Nitekim Meşrutiyet’in ilanının üzerinden iki buçuk ay geçmeden 5 Ekim’de Bulgaristan’ın bağımsızlığı, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhakı ve Girit’in Yunanistan’a bağlanması Bâb-ı Âli’nin yaşadığı ilk büyük şok olmuştur.¹⁵⁴

İttihatçılar, Meşrutiyeti ilan ettirmişlerdi ancak kendilerini devleti idare edecek kadar yetenekli görmemekteydiler. Bundan dolayı, ilk zamanlarda yüksek idari makamlara İttihatçılar yerleşmemiştir. İttihat ve Terakkiciler, meşrutiyetin ilanından sonra hükümeti kurmamıştır. Talat Bey ve Cavit Bey gibi birkaç kişi bakan olabildilerse de 1913’e kadar sadrazamlardan hiçbiri cemiyet mensuplarından seçilmemiştir. Cemiyet, hükümeti görünüşte Sait Paşa Hükümeti’ne bırakmış gözüke de Sait Paşa ve Memduh Paşa eski rejimin yozlaşmış memurlarının kaçmalarına aldırmadıkları için cemiyetin kuşkuyla baktıkları kişiler olmuşlardır. Gelen şiddetli muhalefetin ardında Sait Paşa görevini bırakmıştır. Yerine atanan Kamil Paşa’ya kabineyi kurma yetkisini devretmiştir. İttihat ve Terakki iktidar olmasa da Bâb-ı Âli’nin ittifakıyla sarayın dizginleri eline alması engellemiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Küçük, “Abdulhamid II”, 1/ 221-222.

¹⁵³ Gökbayır, “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”, 73.

¹⁵⁴ Ömer Turan, “II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler 15-17 Ekim 1997*, haz. İsmail Soysal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 242-243.

¹⁵⁵ Orhan Ors, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Atatürk Yolu Dergisi* 13/51 (Ocak 2013), 701-702.

II. Meşrutiyet'in ilk seçimleri Türklerle, Türk olmayanların mücadelesi şeklinde geçerek, işin içine birtakım dış müdahaleler de karışmıştır. 17 Aralık 1908 günü padişahın açtığı mecliste Türk mebuslarının sayısı diğer gruplardan az kalmıştır. Memlekette İttihatçıların başlattığı suikastlar halk içerisinde huzursuzluğu arttırmıştır. Alaylı zâbitlerin ordudan ihraç edilmesine karar verilmesi, İttihatçıların devlet dairelerine kendi adamlarını yerleştirmesi, medrese öğrencilerinin de askere alınması konusunda meclise kanun tasarısı verilmesi, iç huzursuzluğu arttırmış ve muhalefet taraftarlarını kuvvetlendirmiştir. Halk arasında İttihatçıların mason olduğu şayiaları gibi birçok İttihatçıların aleyhine dedikodular çıkartılmıştır. Volkan gazetesi ve Mizan gazetesinde halkı tahrik eden şiddetli yazılar yazılmaya başlanmıştır. Bu iki muhalif gazetenin yayınları sonunda İstanbul'da büyük bir başkaldırı yaşanmıştır. Bu başkaldırı Otuz bir Mart Vak'ası olarak tarihe geçmiştir. Ermeniler de Adana'da büyük bir ayaklanma çıkartarak onlarca Türk'ü katletmiştir. On bir gün süren İstanbul'daki olaylar neticesinde Selânik'ten gelen Hareket Ordusu 23-24 Nisan 1909 gecesi İstanbul'a gelerek isyanı bastırmıştır. İsyan sonucunda toplanan Meclis II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesine karar vermiştir. Mahmud Şevket Paşa dîvân-ı harp ve darağaçları kurdurmuş ve suçlularla birlikte birçok masumu da idam ettirmiştir. İttihat ve Terakkî, hâkimiyetini devam ettirmek için basın susturulmuştur. Sonunda meşrutiyet, "hürriyet" adı altında meclisli olağandışı bir mutlakiyet haline gelmiştir.¹⁵⁶

4.4. Trablusgarp Savaşı Öncesi İtalya'nın Hazırlıkları

Osmanlı Devleti XIX. ve XX. yüzyıllarda, Batı'nın endüstriyel devrimini takip edemeyerek çağdaşı olup da zamanında seferler düzenlediği ülkeler karşısında, geri duruma düşmüştür. Avrupa ülkelerinin denizcilikteki ilerlemeleri ise onları sömürgecilik macerasında en büyük yardımcıları olmuştur. Emperyalist devletler içerisinde Afrika'da sömürgesi olan İngiltere ve Portekiz Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyadaki toprakları ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu devletlerin yanında İhtilal sonrası Fransa'da, Napolyon Bonapart'ın önderliğinde başarısız bir Mısır seferi düzenlemiştir. Fransa'nın bu başarısız girişimi sonuçsuz kalsa da, 1830 yılında Cezayir'i işgal ederek Kuzey Afrika'da tasarlamış olduğu sömürge imparatorluğunun temelini atmıştır. İlk olarak yeni bir sömürge imparatorluğu girişimi Fransa'da başlamış ve bulaşıcı bir hastalık gibi diğer Avrupa ülkelerine sirayet etmiştir. Nitekim bu sömürgecilik yarışında artan nüfusları, endüstrilerinin gelişimi, hammadde ve pazar ihtiyacının doğması ile birliğini yeni tamamlamış olan Almanya ve İtalya'nın girişi, dengeleri değiştirmiştir.¹⁵⁷

XIX. yüzyılda İtalyanların dikkatini Trablusgarp üstüne çeken ilk devlet adamı, 1857'deki bir görüşmede buranın Sardinya'ya verilmesini ileri süren III. Napolyon

¹⁵⁶ Küçük, "Abdulhamid II", 1/222.

¹⁵⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, 258-259.

olmuştur. Ancak bu tarihlerde İtalyanlar milli birliklerini kuramadıkları için Trablusgarp ile ilgilenmemişlerdir.¹⁵⁸ Ancak İtalya, milli birliğini kurmasından itibaren büyük devletler nezdinde, emperyal bir devlet olma yolunda bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerinin ilki, Osmanlı Devleti'nin bir nevi sahipsiz kalan Kuzey Afrika topraklarından Tunus olmuştur. Ancak buraya İtalya göz dikmişse de Fransa, 1881 Nisan'ında bazı aşiretlerin Cezayir'e tecavüzünü bahane etmesiyle, elini çabuk tutarak 30.000 kadar kuvvetiyle işgal etmiştir. Fransa'ya, Tunus Almanya tarafından 1878'de Berlin kongresinde teklif edilmiştir. İngiltere de Kıbrıs işgalini unutturmak için Fransa'nın Tunus işgalini desteklemiştir. Bu durum karşısında ne Osmanlı Devleti ne de İtalya ses çıkarabilmiştir. İtalya bu vak'a dan sonra yıllarca Almanya ve Avusturya'nın müttefiki olarak, Fransa aleyhinde bir siyaset izlemiştir.¹⁵⁹

Tunus'u Fransa'nın himayesine bırakan İtalya, Kuzey Afrika'da henüz paylaşılmamış son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a yönelmiştir. Daha önce Tunus'a akıtılan İtalyan sermaye ve emeğı, Trablusgarp ile Bingazi'ye akıtmaya başlanmıştır. Akdeniz'de güçlenmek isteyen İtalya, Tunus ve Mısır'ın işgalinin ardından daralan çemberde bu son Kuzey Afrika toprağını da kaptırmak istememektedir. Bunun için siyasette aktif bir rol almaya başlayan İtalya, 1882'de Üçlü İttifak Antlaşmasını Avusturya ve Almanya ile imzalamıştır.¹⁶⁰

Üçlü İttifak Anlaşması'ndan sonra İtalya'nın heves ettiği sömürgecilik politikasında ilk hedefi Habeşistan olmuştur. İtalya aslında Afrika'nın kuzeyindeki bölgelerde müstemleke edinmek istemiş ancak öncelikli olarak Habeşistan'a yönelmesine sebep olan şey ise Kuzey Afrika'daki Fransa ve İngiltere varlığı olmuştur. Ancak 1885 yılında İtalya, Habeşistan'ın bir bölümünü işgal edebilmiş ve 4 yıl sonra tamamen işgal edebilmiştir. İtalya, Almanya ve Avusturya ile görüşmelerinin neticesinde Üçlü İttifak Anlaşması 1887 yılında tekrardan imzalamıştır. Bu yenilenen anlaşmanın maddelerince, İtalya'nın sömürgecilik faaliyetleri desteklemiştir. Buna göre; Fransa şayet Fas veya Trablusgarp'ı işgal ederse İtalya da Akdeniz'deki menfaatlerini korumak için aynı bölgelerde taarruza geçecek ve muhtemel bir İtalya-Fransa-savaşında Almanya, İtalya'nın yardımına koşacaktır.¹⁶¹

İtalya ile İngiltere arasında da bir yakınlık başlamıştır. Bu yakınlığın nedeni ise İngiltere'nin Nil dolaylarına Fransa'nın yerleşme korkusu olmuştur. Bu endişeden dolayı İngiltere, İtalya'yı Habeşistan işgaline sevk etmiştir. Bu tarihten itibaren ise aralarında yakınlaşma 1887'de İtalyan-İngiliz gizli anlaşmasıyla pekişmiştir. Bu anlaşmaya göre İtalya, İngiltere'nin Mısır'daki haklarını tanıyacak ve destekleyecek,

¹⁵⁸ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki Faaliyetleri", *Belleten* 51/200 (Ağustos 1987), 830.

¹⁵⁹ Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt:1* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1940), 32-33.

¹⁶⁰ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 11.

¹⁶¹ Hasan Tevfik Güzel, "'Hasta Adam' Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Mart 2017), 85. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.303272>.

İngiltere de Trablusgarp ve Bingazi’de olası bir üçüncü devlet tarafından işgalde İtalya’ya yardım edecektir. Böylelikle İtalya, Trablusgarp üzerindeki hedeflerini İngiltere’ye kabul ettirmiş olsa da bu çok uzun sürmeyecek ikinci anlaşmayı 1896 yılında İngiltere yenilemeyecektir. Çünkü İngiltere’nin Mısır’da İtalya’nın desteğine ihtiyacı kalmamıştır.¹⁶²

İtalya; Almanya, Avusturya ve İngiltere ile yapılan ittifak antlaşmalarından sonra Fransa ile de 1900’de bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşma, Fransa’nın Fas, İtalya’nın Trablusgarp’taki haklarını tanıyacağına dair idi. Ancak Fransa, Fas için harekete geçtiğinde İtalya’da Trablusgarp için harekete geçecektir. 1902’de bu iki devlet arasında bir antlaşma daha yapılmıştır. Buna göre Fransa, Almanya ile savaşa girerse İtalya tarafsız kalacak buna karşılık Fransa da İtalya’nın Trablusgarp’ta kabul ettiği hakları Fizan’da da tanıyacaktır.¹⁶³

İtalya yukarda bahsi geçen antlaşmalar gereği ikiyüzlü bir politika izlemiştir. Yeri geldiğinde İngiltere aleyhine Fransa ile yeri geldiğinde ise Fransa aleyhine İngiltere ile antlaşma yapmıştır. Bir yandan da Üçlü ittifaktan tavizler koparmıştır. İtalya, 1909’da ise Rusya ile pazarlığa girerek Raccogini Antlaşmasını imzalamıştır.¹⁶⁴ Bu antlaşma ile İtalya kendi çıkarlarını korumayı bilmiştir. Boğazların Rus gemilerine açılmasını onaylamasına karşılıklı kendisinin de Trablusgarp’ı işgalini Rusya’ya kabul ettirmiştir. Bu yapılan antlaşmanın ardından tekrardan Avusturya ile görüşmelere başlayan İtalya 1909’da gizli bir antlaşma daha imzalamıştır. Bu antlaşma ile Avusturya, Balkan statükosunu bozmak zorunda kalırsa, bunun karşılığında İtalya’ya taviz verecektir. İtalya’nın 1909’da yaptığı bu iki antlaşma ile İtalya, diplomatik cambazlığını gözler önüne sermiştir. Avusturya’nın Rusya Antlaşmasına, Rusya’nın da Avusturya Antlaşmasına katılması gerekirken İtalya bu ülkeleri haberdar etmeyerek ikili oynamıştır. Velhasıl sömürgecilik umutları, İtalya’nın gözlerini iyice karartmıştır. Ne olursa olsun, Akdeniz, Ege ve Adriyatik’te toprak elde etmeye karar vermiştir.¹⁶⁵

XX. yüzyılın başlarında İtalya’nın iki hedefi bulunmaktadır. Birincisi; Adriyatik kıyılarını, Arnavutluk’u da kapsayan, Adriyatik’i bir “kapalı deniz” haline getirmek, ikicisi de Trablusgarp’ı ele geçirmektir. Her iki planda da Hasta Adam’dan pay almak derdinde olan İtalya büyük devletler ile bir dizi antlaşmalar yaptıktan sonra Trablusgarp bölgesine göçmenler göndermeye ve ekonomik yönden sokulmaya başlamıştır. Fakat Avusturya 1908’de Avusturya, Bosna-Hersek’i resmen işgal ederek İtalya’nın Adriyatik Projesi suya düşmüştür. Avusturya’nın Balkanlara doğru yayılması İtalya ile arasını bozmuştur. Avusturya’nın burada ilerlemesine Rusya’da karşı çıkmıştır.¹⁶⁶

¹⁶² Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 11.

¹⁶³ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 5.

¹⁶⁴ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 12.

¹⁶⁵ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 616-618.

¹⁶⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 538.

İtalya milli birliğini kurduktan sonra işbaşına gelen hükümetler Trablusgarp ile ilgilenmeye başlamışlardır. Bu ilgilenme ilk olarak ticari ilişkilerin artmasına yönelik olmuştur. İtalyanlar öncelikli olarak Trablusgarp'ın deniz işletmesine el atmışlardır. Trablusgarp limanına 1876 yılında giriş çıkış yapan 659 yelkenli ve vapur bulunmaktadır. Trablusgarp ve Bingazi sahillerinden İtalyan gemicileri her sene 2,5 milyon franklık sünger ücreti kazanmaktaydılar. İtalyanlar 1876'dan itibaren dış hatlardan oluşan bir deniz işletmesi kurmuşlardır. Banco Di Roma Müdürü Bresciani vilayet sahilleri arasında vapur çalıştırmak üzere Osmanlı Devleti'nden 1908 de izin olarak posta ve taşımacılığa el atarak deniz ulaşım hattı kurmayı başarmışlardır.¹⁶⁷

1880 tarihinde İtalyan hükümeti tarafından kurulan Banco Di Roma'nın, Trablusgarp vilayetinde ilk defa açılma teşebbüsü 1905 yılında gündeme gelmiştir. Bu teşebbüsü önceden haber alan Sadrazam Mehmet Ferit Paşa, İtalyan bankasının açılmasına engel olarak, Osmanlı Devleti'ne ait olan Ziraat Bankası'nın faizlerinin %4 düşürülmesi kararını almıştır. Fakat 1907 yılına gelindiğinde İtalyanlar tekrardan bu bankanın açılması girişimlerinde bulunmuş, Sadrazam Mehmet Ferit Paşa bu bankanın açılmasına karşı çıkmış olsa da Hariciye Nazırı bölgede Bank-ı Osmani şubesinin kurulduğunu ve bu bankaların birbirleriyle rekabet ortamı oluşturabileceğini söyleyerek İtalyanların banka açmasında bir sakınca olmadığını dile getirmiştir. Böylelikle Banco Di Roma'nın şubesi 1907'de, Trablusgarp'ta 44 milyon Franklık sermaye ile açılmıştır.¹⁶⁸

İtalyanlar, Trablusgarp'ta, Banco di Roma'nın şubesini açtıktan sonra Bingazi'de de şube açmak için hemen işe koyulmuşlardır. Bingazi Mutasarrıfı Ömer Ali Bey, İstanbul'a gönderdiği telgraflarla, İtalyanların bu niyetlerini bildirmiştir ve ne yapılması gerektiğini sormuştur. Sadaretin gönderdiği cevapta ise daha önce Trablusgarp'ta olduğu gibi bir İtalyan Bankası açılmasına karşı çıkmanın imkânsızlığını bildirerek, bunun yanında Ziraat Bankası şubesinin de açılmasını, halka emlak teminatıyla borç para verilmesini, ticaret ve tarım işlerinde rahatlık gösterilerek İtalyan bankasının işlerine rakip olunması bildirmiştir. Banka faaliyetlerini arttırarak, daha sonra Zliti, Misrata ve Homs'da yeni şubeler açmıştır.¹⁶⁹

Banco di Roma Trablusgarp'ta vermiş olduğu geniş kredi imkânlarıyla, nüfuz elde etmeye ve İtalyanların piyasaya hâkim olmasını hedeflemektedir. Banka aynı zamanda yerli halkın elindeki toprakların, İtalyan vatandaşlarına geçmesine aracı olmaktadır. 1910 Mayıs'ında Trablusgarp Belediyesinin isteği üzerine Banco di Roma, belediyeye 100.000 franklık bir cari hesap açmıştır. Belediye bundan faydalanarak birkaç defa para çekmiştir. Durumu haber alan Vali, belediyenin bu hesaptan para çekmesini yasaklamış ve Osmanlı bankasından başka bir cari hesap daha açmıştır.

¹⁶⁷ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 12-14.

¹⁶⁸ Abdullah Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 177-179.

¹⁶⁹ Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki Faaliyetleri", 835-836.

Durumdan haber alan İtalya büyükelçisi ise Osmanlı Devletine 4 Ocak 1911'de bir muhtıra vererek Osmanlıların Banco di Roma'ya saygısızlık yaptıklarını bildirmiştir. Büyükelçi böyle bir muhtıra çekerken Banco di Roma'nın kilise ile ilişkisi bulunmakta ve kilise savaş çıkırtkanlığı yapmaktadır. Libya'da büyük çıkarları olan Banco di Roma'nın, Vatikan çevresiyle münasebeti İtalyan hükümetini Libya seferine zorlayan bir faktör olmuştur.¹⁷⁰

Banco di Roma kurulmasını takiben, esas amacını ortaya koymuş ve Trablusgarp'ta araziler alma yoluna gitmiştir. Kısa zaman sonra, Bingazi mutasarrıflığından banka müdürlerinin arazi almak istediklerini bildirilmiştir. Sadaret Makamı, banka müdürlerinin şahsen toprak alabileceklerini ancak satın alınan arazilere yabancı muhacirlerin getirilmesini yasakladığını belirtmiştir. Banka Müdürü Brecianni, Bingazi İtalyan Konsolosu aracılığıyla ahaliyi ikna ederek birçok arazi satın almıştır. Banka arazi alımını başka yollardan da sağlamaya çalışmıştır. Banco di Roma vermiş olduğu borç para karşılığında arazi ya da emlak ipotek etmiş ve 1908'in başlarında borcunu ödeyemeyenlerin hanelerine el koymaya başlamıştır. İtalyanların sonraki dönemlerde mal edinme işlemlerinin artması, halkın Sadarete şikâyetlerde bulunması ve bazı siyasi zararların görülmesi üzerine Banco di Roma'nın Trablusgarp'taki faaliyetlerinin araştırılması için Hasan Fehmi Paşa'nın başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak bu komisyona karşı Roma Sefiri; yabancıların istediği gibi arazi ve emlak almalarında bir şey denilmediğini, İtalyan banka ve şirketlerinin de mal alabileceklerini, ipotek edilen malların sahiplerinin şikâyet haklarının olmadığını Sadaret Makamına bildirmiştir. Nitekim kıtlık ve kuraklık nedeniyle ahalinin paraya olan ihtiyaçları, ziraat bankasının servetinin yeterli olmaması Trablusgarp'ta Banco di Roma'nın işini kolaylaştırmıştır. Libya halkı büyük oranlarda kredi almış ve kısa bir süre içerisinde ise Banco di Roma Trablusgarp vilayetinden 400 bin hektarlık arazi satın almıştır.¹⁷¹

Trablusgarp Valisi Recep Paşa'nın, Banco di Roma yöneticileri ile emlak satın alanların karakterlerini ve etkinliklerini titizlikle araştırıp yakından ilgilenmesi, onların anlaşmalara aykırı faaliyetlerinin önüne geçmesi, onun işini büyük bir özveri ile yaptığını göstermektedir. Paşanın konuya olan ilgisi ve hukukî yollarla işe çözümler bulması yanında göndermiş olduğu raporlarla, Bâb-ı Alî'yi aydınlatmaya çalışmıştır. 1908 Haziran'ında Sadareten kendisine gönderilen telgrafta Paşa'nın alması gereken tedbirler sıralanmıştır. Tedbirler içerisinde ise çocukların yabancıların okullarına gönderilmemesi, halkın İtalyan hastanelerinde tedavilerine gidilmemesi, ecnebilere karşı dikkatli davranılması, emlak ve arazilerini Osmanlılar dışındakilere satarak veya

¹⁷⁰ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 23-24.

¹⁷¹ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 181-185.

teminat vererek borçlanmamalarına özen gösterilmesi sıralanmıştır. Bu hususlara dikkat edilmesi için uyarılarda bulunulmuştur.¹⁷²

Banco di Roma'nın şubeleri, o zamanın diğer bankaları gibi sadece bankerlik ve sarraflık işleri ile uğraşmamış, yumurta, kepek alım-satımı gibi basit işlere bile ehemmiyet vermiştir. Trablusgarp ve Bingazi'deki tonlarca hububatı stok ederek bölgede yaşanan kıtlığı arttırmış ve sefalet içinde olan halkı bankaya mecbur bırakmıştır. Banco di Roma'nın asıl amacı, ülkenin tüm ticaret kaynaklarını ele geçirerek yerli ticareti ve esnafını iflas ettirmek olmuştur. Aynı zamanda ekonomik nüfuz sağlayarak İtalyan hükümetini işgal hareketine kolaylık sağlamış ve Osmanlı idaresini zayıflatarak İtalyanların girişini kolaylaştırmıştır.¹⁷³

Banco di Roma, Trablusgarp'ta halk arasında saygın insanları yanına çekmeye çalışmıştır. Banka bu geye ile Sünûsî¹⁷⁴ şeyhlerine armağanlar göndermiştir. Hediyeleri kabul etmelerine rağmen şeyhlerin çoğu İtalyanların etkinliklerini Osmanlı idarecilerine bildirmişlerdir. İtalyanların yaptıkları faaliyetleri bildirenler olduğu gibi yardım etmek için Dalyanlardan para isteyen Karamanlı Hassune Paşa'yı, Trablusgarp Valisi takip ettirerek öğrenmiştir. Banka, Hassune Paşa'yı her ay düzenli olarak ödediği 4.000 lira gibi küçük bir tutar karşılığında Hassune Paşa'dan çok fayda görmüştür. Paşa'nın II. Meşrutiyetin ardından Trablusgarp'ta karışıklıklar çıkartması, 1910 yılında Banka'nın Belediye'ye 100.000 franklık hesap açması, onun İtalyanlarla işbirliği yaptığına dalalet etmiştir. Vali İbrahim Paşa'nın, Hassune Paşa'ya bu hesabı derhal kapattırarak yerine aynı koşullarda Osmanlı Bankası'nda hesap açtırmaya zorunlu tutması, Vali'nin 20 yıl önceki Trablusgarp Valisi Kâmil Paşa gibi Belediye Başkanı'nın İtalyanlar lehine eylemlerinden de haberdar olduğunu göstermektedir.¹⁷⁵

İtalyan hükümetinin 1911'de savaş kararı almasında Banco di Roma'nın çok büyük etkisi olmuştur. Hükümetin Trablusgarp için "muharebe" kararını almasını sağlayan kişi Comm. Pacelli arkadaşı Paris Büyükelçisi Banco di Roma'nın hissedarı Giolitti'nin akıl hocalığını yapan Tommaso Tittoni'dir. Tommaso, Banco di Roma'nın mülklerini satması karşılığında Alman şirketleri tarafından reddedilemeyecek bir teklifte bulunulduğu ancak Banco di Roma'nın hissedarlarının bunun ancak bir yolla olacağını onun da İtalyan hükümetinin savaş kararını alarak basit bir donanmasını göndermesinin yeterli olacağını söylemiştir. Bunun nedeni Türklerden kurtulmak isteyen Arapların, İtalyanları bağırklarına basacaklarını dile getirmiş olmasıdır.¹⁷⁶

¹⁷² Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki Faaliyetleri", 841-842.

¹⁷³ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 16.

¹⁷⁴ Senûsiyye: 1837 yılında Mekke'de Ebûkubey's dağında açtığı zaviyede irşad faaliyetine başlayan Muhammed b. Ali es-Senûsî, Fas'tan Yemen'e kadar geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. İlk Senûsî zaviyeler Akdeniz sahili ve Büyük Sahra'nın güneyindeki yollar ve su kaynakları çevresinde tesis edilmiş, Libya'daki ana zaviye ile bağlantıları sıkı denetim altında tutulmuştur. bk. Ahmet Kavas, "Senûsiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/ 536.

¹⁷⁵ Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki Faaliyetleri", 844-845.

¹⁷⁶ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 26.

Trablusgarp'ta İtalya'nın etki alanı yalnızca ekonomik olarak ilerlememiştir. Aynı zamanda sosyal ve kültürel alanlarda önemli etkinliklerde bulunan İtalya bölgedeki otoritesini güçlendirmeyi amaçlamıştır. İtalya Trablusgarp'ta iki adet İtalyan gazetesi çıkarmıştır. Gazetelerden ilki Osmanlı asıllı Vito Ribo Akip'in sahibi olduğu ve her Çarşamba-Cumartesi yayınlanan “*Li Codi Tripoli*” gazetesi ile “*Staladoriti*” gazetesinin sahibi olan Maverbicuha Cima'nın her Pazartesi ve Perşembe yayımladığı gazete idi. Her iki gazete Trablusgarp'ta İtalyan propagandasını yürütmüştür.¹⁷⁷

İtalyanlar, Trablusgarp ve Bingazi'de savaşız işgal olarak adlandırabileceğimiz bölgeye yerleşme politikalarından biri olan eğitim alanında yatırımlar da bulunmuştur. Trablusgarp'ta İtalyanların Fransızlarla birlikte açmış oldukları ilk İtalyan Okulu Saint Josef Rahibeler okuludur. Bu okuldan sonra da İtalya eğitime önem vermiş ve 1910 yılında Trablusgarp açmış oldukları okul sayısı beş iken 1911'de bu sayı 10'a çıkmıştır. Toplam öğrenci sayıları 1770 civarındadır. Bu okullarda İtalyanca öğretilmekte ve İtalyan hayat biçimi öğretilmektedir. Aynı zamanda Bingazi'de bulunan bir İtalyan okulunda para ile satılan ya da kimsesiz çocuklar toplanarak din değiştirilerek Hristiyanlaştırılmışlardır. Okullardaki öğretmenler, Hristiyanlaştırdıkları çocuklara İtalyan sevgisi aşılamışlar ve Türklere karşı düşman olarak eğitmişlerdir. Aynı zamanda bu okullarda yetişen çocuklar İtalyan askeri birliklerinin, ilerleyen öncülerini olarak yetiştirilmiştir. İtalyan okullarında Türkçe bilenlerin sayısı %5'i bulmazken Arap, Yahudiler ve Müslümanlar da içinde olmak üzere İtalyanca konuşabilenlerin toplamı hemen hemen halkın %30'una yakınına oluşturmuştur. Bölgede bulunan mevcut İtalyanların sayısı iki bin kişiyi bile aşmazken, İtalyanca konuşabilenlerin sayısı 300.000 kişiye ulaşmıştır.¹⁷⁸

İtalya, kendi ülkesinin dağlık olması dolayısıyla Trablusgarp ve Bingazi'yi buğday deposu ve sanayisi için bir pazar olarak görmektedir.¹⁷⁹ Kuzey Afrika bölgesinin yer üstü zenginleri kadar Trablusgarp'ın yeraltı zenginlikleri İtalyanların ilgisini çekmiştir. Özellikle Libya'da bulunan altın ve fosfat madenlerinin zenginliği İtalyanların iştahını kabartmış ve İtalyan Hükümeti'nin zorlamaları sonucu Osmanlı Hükümeti, İtalyanlara maden arama izni vermiştir. Bu iznin yanında, arkeolojik kazı yapma izni de alan İtalya Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'de kültürel miras yağmalandığı gibi yeraltı zenginliklerini de tespit etmiştir.¹⁸⁰ 21 Mayıs 1911 tarihli Tanin Gazetesi'nde maden araştırmasına memur olan İtalyan heyetinin burada araştırmalarına olaysız devam ettiğini bildirmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁷ Burak Altunsoy, “İtalya'nın Trablusgarp'a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı'nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 52 (Eylül 2022), 36.

¹⁷⁸ Enes Seyhan, “Trablusgarp Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nın Mayınlanması”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* 22/34 (Nisan 2023), 166-167.

¹⁷⁹ Bayram Bayraktar vd., *Çağdaş Türkiye Tarihi* (İstanbul: İnkılâp Kitap Evi, 2002), 60.

¹⁸⁰ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 18.

¹⁸¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 24.

Bingazi’de bulunan İtalyan Konsolosu, Fizan’a kadar yapmış olduğu ve Türk askeri karargâhında bir hafta, konuk olarak kaldığı gezisinde, Türk kuvvetlerinin aldığı savunma tedbirleri konusunda bilgi toplamış ve hükümetine verdiği raporda işgal için en elverişli zaman olduğunu bildirmiştir.¹⁸²

Dönemin İtalya Başbakanı Giovanni Giolitti’nin hatıratından: “Ben daha 1906-1909 seneleri esnasında iktidarda bulunurken, İtalya’nın bir gün Trablusgarp için muharebeyi göze almak ihtimalini doğrudan doğruya göz önünde bulundurarak bu mesele ile meşgul olmaya lüzum görmüş ve Trablusgarp zeminini hazırlamış özellikle, kabileler arasındaki ihtilaflardan faydalanarak Türk resmi makamları ile olan gerginliklerinden istifade için hususi memurlarla Trablusgarp ve Bingazi’de tahrikât yaptırmaya başlamışım.”¹⁸³ Dönemin İtalya başbakanının Trablusgarp’ta halkı hem birbirine karşı kışkırttığını hem de Osmanlı Devletine karşı ayaklandırma teşebbüslerine destek verdiği görülmektedir.

İtalya’da propaganda haberleri yapan gazetelerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. “*L’idea Nazionale*” gazetesi gibi birçok İtalyan gazetesi Trablusgarp’a muhabirler göndermiş propaganda haberleri yaptırmışlardır. Örneğin “*La Stampa gazetesinde* muhabir olarak çalışan Giuseppe Bevione Nisan 1911’de gazeteye gönderdiği makalede; Trablusgarp’ta iki milyon palmiye yettiğini, yine İtalyan jeologların uydurmuş oldukları sahte gözlemlere göre Arapların Türkleri sevmediği ve buna karşılık İtalya’ya sempati duyduklarını söyleyerek, Akdeniz’de sekteye uğrayan istikrarın sadece İtalyan işgali ile düzelebileceğini iddia etmişlerdir. Milliyetçilerin lideri konumundaki Enrico Corradini, “*L’idea Nazional*”de Bingazi için “küçük bir cennet” ifadesini yazarak, Heredot’un “bölge yılda üç verimli mevsime sahiptir” ifadesi üzerinde durarak İtalyan halkını cezbetmeye çalışmıştır. İtalyanları kendi ülkelerinde yetersiz gördükleri toprak verimliliğini, basında yer alan bölgenin verimliliği ve İtalyan arkeologların bölge hakkındaki sözleriyle birleşince kaçınılmaz olarak İtalyan toplumunun Trablusgarp’a olan ilgisi arttırmışlardır.¹⁸⁴

4.5. Trablusgarp Savaşı Öncesi Gelişmeler

Meşrutiyetin ilanından (1908) Türk-İtalyan savaşının başlangıç tarihi olan 29 Eylül 1911’ kadar geçen süre içerisinde kurulan hükümetlerin İtalya’ya karşı izledikleri dış politika, Abdülhamit döneminde olduğu gibi “uzlaşmacı” bir tavır içerisinde olmuştur. Bâb-ı Âli, İtalya’nın sürekli istemiş olduğu imtiyaz talepleri karşısında sert bir tutum göstermeyerek, gelen teklifleri kabul etmiştir. İttihat ve Terakki’nin kendilerine

¹⁸² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi III. Cilt Deniz Harekâtı* (Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1980) 142.

¹⁸³ Giovanni Giolitti, *Trablusgarp’ı Nasıl Aldık?*, haz. Tahsin Yıldırım, (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2012), 30.

¹⁸⁴ Altunsoy, “İtalya’nın Trablusgarp’a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı’nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi”, 42.

yakın birini getirmek suretiyle Sadrazam yaptıkları Hakkı Paşa döneminde, Bingazi ve Trablusgarp hakkında verilen hükümler İtalyan işgalini engellemek yerine kolaylaştıracak mahiyette olmuştur.¹⁸⁵

İbrahim Hakkı Paşa 23 Kasım 1908-12 Ocak 1910 tarihleri arasında Roma Büyükelçiliğinde çalışmıştır. Bu tarihlerde İtalyan kamuoyunun Trablusgarp işgalinin açıktan açığa desteklendiği ve propagandaların yapıldığı bir tarih olmasına rağmen Hakkı Paşa İtalyanların niyetlerini bildiği halde hiçbir tedbir alma lüzumunda bulunmamıştır. Mevcutta Trablusgarp'ta 15 ila 20.000 askeri kuvvet bulunmaktadır. Bu kuvvetlerden başka Kuloğullarından meydana gelen, 40-50.000 kişilik bir ordu teşkil edebilecek hazırlık bulunmaktaydı. Fakat Trablusgarp Savaşı'ndan hemen önce burada bulunan askerler Yemen'e İmam Yahya Ayaklanmasını dindirmek üzere gönderilmiştir. Bu kuvvetler gönderilmeden önce Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa itiraz etmiş, bu işin sonucunda Trablusgarp'ın İtalyanlara verilmesinden başka bir şey olmadığını ısrarla söylemişse de dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya dinlettirememiştir. Burada ancak jandarma vazifesi görecektir çok az miktarda kuvvet bırakılmıştır. Ayrıca, Kuloğullarının lüzum gördüğü halde kullanacağı Trablus depolarındaki silahlar, yenileriyle değiştirmek üzere vapura yüklenerak İstanbul'a gönderilmiş yerine de yenisi gönderilmemiştir. Yine 1910 mali programında onaylanan Trablusgarp'taki iki süvari alayı da bir alaya indirilmiştir. Netice itibarıyla savaş öncesi Trablusgarp'taki asker sayısı azaltılmış, İtalyan işgaline zorlamasız bir ortam hazırlanmıştır.¹⁸⁶

Osmanlı hükümeti, savaş çıkmadan önce ikaz edilmiş, İtalyan basınının etkinlikleri Bâbiâli'ye bildirilmiş ancak Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa bu uyarılara rağmen herhangi bir muharebeye ihtimal vermemiştir. Trablusgarp'ta İtalya'nın muhtemel işgaline karşı birkaç ay öncesinde İtalyan gazeteleri Trablusgarp'ı alacağız diye sayfalarca propaganda yaptıkları halde hiçbir önlem alınmamış, ancak savaşa birkaç gün kala, o da yangından mal kaçırır gibi, Derne vapuru ile birkaç bin tüfek sevk edilmiştir. Savaşı öngöremediğini doğrulayan İbrahim Hakkı Paşa savaş çıktığı gün istifasını vermiş ve şu sözleri söylemeden edememiştir: "Eski zamanlarda benim vaziyetime düşen sadrazamların kafasını padişahlar binek taşında kestirirlerdi. Ben o haldeyim." İbrahim Hakkı Paşa'nın istifasından sonra da Dîvânîâlî'de yargılanması için Trablusgarp mebuslarından Mahmut Naci ve Sadık Beyler Mebusan Meclisi'nde teşebbüslerde bulunmuşlardır.¹⁸⁷

Osmanlı Devleti'ne bağlı Arap vilayetlerinde hazır bulunan askeri birliklerde görev alacak subayların genellikle yöresel dili bilen kimselerden seçildiği bilinmektedir. Trablusgarp'ta da uygulanan adet, 1910 yılına kadar sürdürülmüştür. Ancak, 1910-11 tarihlerinde Harbiye Nezareti tarafınca yapılan atamalarda bölgenin coğrafi özelliklerini

¹⁸⁵ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 24-25.

¹⁸⁶ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 9.

¹⁸⁷ Altunsoy, "İtalya'nın Trablusgarp'a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı'nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi", 52.

bilen ve Arapça konuşan subayların yerine Türkçe'nin haricinde dil bilmeyen, coğrafi bilgiden yoksun subaylar tayin edilmiştir.¹⁸⁸

İtalyan basınının Trablusgarp'ta etkinliğini artırmak için yapmış olduğu önemli faaliyetlerden biri de Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa'nın görevinden alınmasını sağlamak olmuştur. İbrahim Paşa, İtalya'nın bölgeye sokulma çabalarının farkına varmış, Bâb-ı Âli hükümetini bu konuda uyararak ikazda bulunmuş ancak aldırış edilmediğini fark etmiştir. Bundan dolayı kendi imkânları ölçüsünde bölgedeki İtalyanların hareketlerini önlemeye gayret göstermiştir. Bu nedenle kısa süre içerisinde Vali İbrahim Paşa, İtalyan basınının bir numaralı hedefi haline gelmiştir. "La Stampa" gazetesinin 20 Şubat 1911 tarihinde yapmış olduğu yayında, Vali İbrahim Paşa'nın İtalyanlara karşı sergilediği davranışların tahrike sebep vererek olduğunu, İbrahim Paşa'nın Türk yöneticilerle yaptığı sohbetlerde İtalyan halkını küçümseyici ve aşağılayıcı söylemler kullandığını yayımlamıştır. İbrahim Paşa meselesinde İtalya'nın, şiddetli baskıları sebebi ile Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, İbrahim Paşa'nın uyarılmasını, Dâhiliye Nazırı Halil Bey'e ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya söylemiştir. Bu hususta Sadrazam Hakkı Paşa da İtalya'ya haklı bir mazeret verilmemesi konusunda Rıfat Paşa'ya hak vermiş ve İtalyanların istekleri üzerine Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa'yı Ağustos 1911 tarihinde görevinden almıştır. Bu durum İtalya cephesinde mutlulukla karşılanmıştır.¹⁸⁹

Trablusgarp ve Bingazi'de 1907 yılından itibaren büyük bir kıtlık başlamıştır. 1911 yılına kadar 514 kişi yetersiz besin alımı nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Kıtlık karşısında 200.000 kişi de Mısır ve Tunus'a göç etmiştir. Trablusgarp milletvekilleri ve valilik kanalıyla itibarlı bazı kimseler yaşanan insanlık faciası karşısından Osmanlı Hükümeti'nden yardım istemişlerdir. Konu Meclis'te görüşüldükten sonra, Trablusgarp'a acil yardım yapılması kararı alınmıştır. Ancak alınan karara rağmen sadece yapılacak olan 10.000 liralık yardımın sadece 2.000 lirası ulaştırılmıştır. Trablusgarp'ta İtalyan tehlikesi bilindiği halde bırakın halkın ihtiyaçlarının giderilmesi, erzak ve mühimmat depolanması yoluna bile gidilmemiştir. Savaş esnasında ise Mısır, Tunus ve Orta Afrika'dan erzak ve mühimmat sağlanmakta karşılaşılan güçlükler yaşanmıştır.¹⁹⁰

Arap muhalifler Trablusgarp'ın istilasını merkezîyetçilik siyasetinin bir sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre, şayet hükümet Âdemimerkeziyet esası üzerine mahalli iktidarın gücünü genişletmiş olsa idi, mahalli meclis kuvvet kurarak bölgeyi savunacak ve bölgenin İtalyanlar tarafından istilasını engellemiş olacaktır. Ancak İtalyan işgali Arapların merkezîyetçilik sistemine olan bütün inançlarının kaybetmesine

¹⁸⁸ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 26.

¹⁸⁹ Seyhan, "Trablusgarp Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nın Mayınlanması", 167-168.

¹⁹⁰ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 26.

neden olmuştur. Bunun nedeni ise Osmanlı Hükümeti'nin Arap vilayetlerini savunmada acziyeti olmuştur.¹⁹¹

İbrahim Paşa valilikten azledildikten sonra yerine görevlendirilen Bekir Sami Bey görev yerine gitmeyi türlü bahaneler ile ertelemiştir. İtalya'nın savaş çılgınları attığı sıralarda Trablusgarp'ta vali bulunmaması Osmanlı Hükümeti dışında herkesin dikkatini çekmiştir. Bekir Sami Bey'in 8 Eylül 1911'de "Moniteur Orientale" Gazetesine verdiği röportajda: "Trablus'a on gün sonra hareket edeceği, acele edecek bir durumun olmadığını ve İtalya Hükümeti'nin Roma gazetelerinin tavsiyelerine göre hareket edeceğini düşünmediğini, istikbalen son derece emin olduğunu" dile getirmiştir. Türlü bahanelerle Libya'ya gitmeyi erteleyen Paşa, ultiatom verildiğinde hala İstanbul'da bulunmakta idi. Sabık İbrahim Paşa hem valilik hem de kumandanlık görevlerini birlikte yürütmüştür. Ültimatom verildiğinde Trablusgarp valisiz kaldığı gibi ayrıca kumandan olarak 22 Eylül'de İtalyan tehlikesi kapıyı çaldığında atanan Ahmet Fevzi Bey'de Trablusgarp'ta olmadığından vilayet aynı zamanda kumandasız kalmıştır. Bu durum karşısında Trablusgarp adeta terk edilmiş bir beldeye benzetilmiştir.¹⁹² İngiliz gazeteci Wright ise hatıratlarında: "Buradaki idari amirleri suçlamaktan çok, İstanbul'daki makamların ihmalkârlığını ve bozuk teşkilatını hatalı buluyorum",¹⁹³ şeklinde yazarak Osmanlı Hükümetinin boş vermişliğini fark etmiş ve bunu kaleme almıştır.

İtalya basınının sürekli aktif olarak Libya için öne sürdüğü argümanlar arasında Libya'nın bir Eldorado yani vaat edilmiş bolluk bereket diyarı olduğu, Avrupa milletlerinin gözlerini buraya diktiği, İtalya'nın süratle harekete geçmesinin şart olduğu ve orada bulunan Osmanlı garnizonunun üstesinden rahatlıkla gelineceği gibi haberler yapması İtalyanların heyecanlanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda İtalyan milliyetçilerinden Federzoni, 1911'in Haziran ayı ortalarındaki "İtalyan hükümetinin, Trablusgarp'taki hak ve çıkarlarını güvenceye almak için hızla harekete geçilmesi" öneren bir bildiri sunmuştur. Yine en hararetli milliyetçilerden olan Enrrico Corradini 1911 başlarından itibaren "çalışanları oluşturduğu sosyal topluluk, Trablusgarp ve dış göç" başlıklı seminerler vermiş ve kitaplar çıkarmıştır. İtalyan gazeteleri İngiltere'nin, Fransa'nın ve Almanya'nın Libya için sefer hazırlıklarını başlattığını yazmıştır. Esasında bu söylentiler asılsız olup propaganda olarak kullanılmıştır. 13 Haziran'da Guisepppe'nin yayınlamış olduğu makalede Libya'nın İtalyanların yurtdışına göçüne kalıcı bir çözüm sunacağına ve makalesinde Giolitti'ye seslenerek ABD'nin göçmenlere kısıtlama koyacağı zamanların çok uzak olmadığını söyleyerek, İtalyan hükümetine baskı yapmıştır. Bu baskıları değerlendiren Malgeri'nin şu sözleri "Basındaki kampanyanın etkisi ne olursa olsun, kesin olan bir nokta var: Basın, ülkede öyle

¹⁹¹ Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, 63.

¹⁹² Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 29-30.

¹⁹³ H.C. Seppings Wright, *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl*, çev. Derin Türkömer (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 75.

heyecanlı bir beklenti yaratmıştır ki, bu havayı görmezden gelmek, Giolitti hükümetinin düşmesine neden olabilirdi”. İtalya’da başlatılan büyük propaganda 1911 yılında zirveye ulaşmıştır. Fakat İtalya Hükümeti’nin savaş ilan etmesi için uluslararası alanda bir olayın yaşanması beklenmektedir.¹⁹⁴

Bu olay çok geçmeden Fransa ve Almanya arasında yaşanmıştır. Tarihte ikinci Fas Bunalımı olarak geçen, Fas’taki bazı yerli kabilelerin 1911 Mart’ında ayaklanması üzerine Fas Sultanı Fransa konsolosluğuna sığınmıştır. Çıkan karışıklığın ardından Fransa’nın Fas’a Nisan ayında asker göndermesi üzerine,¹⁹⁵ Fransa ile Almanya’nın Cezayir üzerinde 1909’da yapılan antlaşmayı Fransızların bozduğunu öne süren Almanya, Agadir önüne savaş gemisi göndermesi Akdeniz ile ilgili olan devletlerde infial yaratmıştır. Almanya ile Fransa arasında başlayan görüşmeler neticesinde¹⁹⁶ Fas sorunu Almanya ve Fransa’nın uzun görüşmelerinin ardından çözüme kavuşturulmuştur. Almanya, Fransa’nın Fas üzerindeki “yönetme, denetim ve mali garanti haklarını” tanımıştır. Bunun karşısında Kamerun ve Kongo ırmağı arasında Fransız Kongo’sunun bir bölümü Almanya’ya bırakılmıştır. Ancak bu antlaşmadan her iki ülkede hoşnut kalmamıştır.¹⁹⁷ Bu konu üzerinden İtalya basını hızlı bir şekilde propagandalarına başlamıştır. Fas’ın Fransız himayesine girmesi ihtimali İtalya’da çok büyük tepkilere yol açmıştır. 4 Eylül’de yapılan bir haberde de Adana’da Müslüman olmak isteyen bir İtalyan kızın henüz reşit olmadığını dillerine dolayan İtalyan gazeteleri, Osmanlı Devleti ile ilişkilerin kesileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁸

1911 yılında meydana gelen olaylar Trablusgarp işgalini hızlandırmıştır. Bunlardan ilki 1911 Mart’ında Giolitti’nin yeniden başkanlığa gelmesi olmuştur. Yeni kabinede savaş yanlısı olan San Giuliano da Dışişleri Bakanı olmuştur. Giolitti, yeni hükümetin programını parlamentoya sunarken üç önemli konu üzerinde durmuştur. Birincisi, seçim kanunu reformu, ikincisi sosyal sigortalar, üçüncüsü ise Trablusgarp konusu olmuştur. Başbakanın ifadesiyle; “İlk fırsatta iyi bir sonuca ulaştırmak için kafamda uzun zamandan beridir tasarladığım, Libya sorununu çözümlemektir. Bunu açıklamadım. Zira bu konu herkese söylenecek bir konu değildi. Bu sebeple gizli tutulması gerekiyordu”. Kısacası başbakan Trablusgarp harekâtından emin konuşmuştur. 1911 yılında meydana gelen ikinci olay Arnavutluk’ta ortaya çıkan isyanlar olmuştur. Üçüncü olay ise Mart’tan itibaren ortaya çıkan İkinci Fas Krizi olmuştur. Giolitti, Agadir sorununun çözüldükten sonra harekâta geçilmesi taraftarıdır. Bu süre zarfında ise İtalya diplomatik yoklamalarda bulunmuştur. Sırasıyla İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Almanya ile bir dizi görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde

¹⁹⁴ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, 40-46.

¹⁹⁵ A. Halûk Ülman, *I. Dünya Savaşı’na Giden Yol ve Savaş* (Ankara:İmge Kitabevi, 2002), 275.

¹⁹⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, IX/266.

¹⁹⁷ Şehabettin Tekindağ vd., *Başlangıçtan Bugüne Dünya Tarihi Cilt 3* (İstanbul: Kaynak Kitaplar, 1975), 807.

¹⁹⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 266.

Trablusgarp'ta işgal için İtalya, kendince haklı sebepler sıralayarak bu devletlerin onaylarını almıştır.¹⁹⁹

Avrupa'daki siyasi durum, tamamen İtalya'nın lehine olmuştur. Osmanlı Devleti bu davada yalnız bırakılmıştır. İtalya, Trablusgarp Harbi öncesinde Osmanlı Hükümeti'ne 23 Eylül ve 28 Eylül'de iki kez ültimatom vermiştir. İtalya 23 Eylül 1911'deki ültimatomunda; "Osmanlı subayları ile İttihat ve Terakki Partisinin Trablusgarp'ta bilgisiz yerli ahaliyi İtalyanlara karşı kışkırttıklarından, güvenlik kalmadığından, İtalyan ailelerinin memleketi terk etmeye başladığından" şikayette bulunarak, Osmanlı Devleti'ni Trablusgarp'a silah ve cephane gönderdiği için kınamıştır. Osmanlı Hükümeti bu ithamları 26 Eylül'de vermiş olduğu karşı notada ölçülü ve ihtiyatlı bir üslup ile kabul etmemiştir. Savaşa ihtimal vermeyen Dâhiliye Nezareti, valiliklere çektiği telgraflarla İtalyanlar hakkında alınan önlemlerin etkisi ile İtalyanların amaç ve planlarının önüne geçildiğini, kısa süre içerisinde ise tamamen biteceğini ifade etmiştir. Fakat bu umutlu bekleyiş bir gün sürmüştür.²⁰⁰

İtalya gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra Osmanlı Devleti'ne verilecek olan ültimatom ile 26 Eylül 1911'de Roma'dan İstanbul'daki İtalya büyük elçiliğine telgrafla bildirilmiştir. Bu bildiriye, 28 Eylül'de İtalya büyük elçiliği, şu ültimatomu İstanbul Hükümeti'ne vermiştir: "İtalya hükümeti Trablusgarp ve Bingazi'nin Osmanlı Devleti tarafından bırakılmış olduğu karışık ve metruk durumuna son verilmesi ve Kuzey Afrika'nın diğer kısımlarında meydana getirilen tertibattan bu bölgenin de istifade ettirilmesi hakkındaki kat'î lüzumu uzun yıllardan beri Bâb-ı Âli'ye tebliğden asla geri durmamıştır. Medeniyetin umumi mecburiyetlerinden olan bu değişikliğin, bu bölge ile İtalya kıyıları arasındaki uzaklığın azlığı dolayısıyla İtalya için birinci derecede hayati bir mesele hükmündedir". Ültimatomda; İtalya'nın her daim göstermiş olduğu iyi niyetinin Bâb-ı Âli tarafından reddedildiği ve üstelik düşmanca karşılandığı, Osmanlı Devleti'nin sadece ekonomik meseleler için masaya oturduğu, İtalyanlara karşı tatbik edilen muamelenin büyük heyecan doğurduğu hatta bütün yabancı devlet tebaasının bölgeyi terk etmeye başladıklarını, Osmanlı donanmasına mensup nakliye gemilerinin gönderilmesinin durumu daha da ağırlaştırdığını, bütün bunlardan dolayı haysiyet ve menfaatlerini korumak zorunda kalan İtalya'nın bu işgale mecbur bırakıldığı yazılmaktadır. İtalya, Osmanlı Devleti'nin bu işgale karşı koymamasını 24 saatlik bir ültimatomla bildirmiştir. Verilen bu ültimatom Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'yı büyük şaşkınlığa uğratmıştır.²⁰¹ Osmanlı hükümeti bu şaşkınlığın ardından ültimatomu kabul

¹⁹⁹ Armaoğlu, *19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 620-622.

²⁰⁰ Seyhan, "Trablusgarp Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nın Mayınlanması", 169.

²⁰¹ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı VI. Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 3469-3470.

etmemiştir ve yatıştırıcı bir cevap vermiştir. Buna rağmen İtalya ertesi gün 29 Eylül’de savaş ilan etmiştir.²⁰²

4.6. Osmanlı Devleti’nin Ültimatom Sonrası Büyük Devletlerden Arabuluculuk İstemesi

İtalya, İttihat ve Terakki’nin halkı İtalyanlara karşı kışkırtarak, Trablusgarp ve Bingazi’de ikamet eden İtalyanların can güvenliklerinin kalmadığı duyurmuş, Osmanlı Devleti’nin İtalyanlar aleyhine tasarlanan bu olaylara tepkisiz kaldığını iddia etmiş ve Bâb-ı Âli’ye Trablusgarp’a silah, cephane, erzak göndermek gibi birçok suçlamalarda bulunarak nota vermişti. Bu savaş karşısında Hakkı Paşa büyük bir şaşkınlık yaşayarak aynı gün suçlamaları reddederek verdiği cevapla birlikte Londra, Berlin ve Paris Büyükelçiliklerine çekmiş olduğu telgrafta, “İtalya’yı bir antlaşma yoluna getirmek için elden gelen ve gelmeyen her şeyi yapmak gerekir. Zira karaya asker çıkararak veya başka bir suretle İtalyanlar savaşa başlarsa iç durumumuz çok korkulacak bir biçim alacak tehdidini göstermektedir” demiştir.²⁰³ Bâb-ı Âli meydana gelen bunalım karşısında büyük devletlerin aracılığına başvurmuşsa da onların nazik deyimleriyle, hastalığa tedbir alacak bir ilaç kalmamıştır. Neticede Osmanlı hükümeti, umduğu desteği bulamamıştır.²⁰⁴

Osmanlı Devleti 1910-1911 yıllarında İngiltere’ye eğitim için yollamış olduğu öğrencileri İngiliz hükümeti, Trablusgarp savaşı nedeniyle tarafsızlığından dolayı geri göndermemiştir. Bâb-ı Âli’nin Arnavutluk, Makedonya ve diğer yerlerde çıkan ayaklanmalar nedeniyle, Trablusgarp için yeterli bir savaş hazırlığı bulunmamaktaydı. İngiltere’nin İtalya’yı gücendirmeyerek, Mısır’da tarafsızlığını ilan etmesi Osmanlı’nın Trablusgarp ile karadan olan bağlantısını kesmiştir.²⁰⁵ İtalya’nın savaş ilânının ardından Osmanlı Devleti’nin İtalya’ya karşı izlemiş olduğu yetersiz politikadan dolayı İbrahim Hakkı Paşa’nın kendisi ve hükümeti istifa etmiştir. Yerine ise Sait Paşa, yeni kabineyi kurmuştur.²⁰⁶

²⁰² Erik Jean Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* çev. Yasemin Saner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 162.

²⁰³ Arzu Çiftsüren, “Trablusgarp Savaşı’nın Urdu Şiirine Yansıması”, *Şarkiyat Mecmuası* 41 (Ekim 2022), 42.

²⁰⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, 270.

²⁰⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 542.

²⁰⁶ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları 2016), 7.

5. TRABLUSGARP SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE YAPILAN MUHAREBELER

5.1. Trablusgarp'ın Coğrafi Yapısı

Trablusgarp'ın kelime kökeni; Sabratha, Leptis Magna ve günümüzde merkezin bulunduğu yerdeki Oea adlı üç tarihî şehrin Yunanca terimi, üç şehir anlamına gelen Tripolis'e dayanmaktadır. Kelime, Tarâbulus olarak Arapça'ya geçmiş, Osmanlılar, Suriye'de aynı adlı şehirle karışmasını engellemek ve batıda bulunduğunu belirtmek için “garp” kelimesini ilave ederek buraya Trablusgarp demişlerdir.²⁰⁷ İslam fetihleriyle Kuzey Afrika'ya kadar yayılan Araplar Mısır'ın batısındaki Akdeniz'e kıyısı olan ülkelere “Magrib” adını vermişlerdir. Magrib kendi içerisinde ise “Yakın Magrib”, “Orta Magrib” ve “Uzak Magrib” olarak adlandırmışlardır.²⁰⁸

Trablusgarp, Fizan ve Barka vilayetlerinden kurulmuş olan bugünkü Libya Birleşik Krallığı 4-5 milyon insanın yaşayabildiği ve bütün Avrupa kıtasının yüzölçümüne eşit genişlikte 7-8 milyon km²lik büyük Sahra Çölünün ¼'ünü bugünkü Libya kaplamaktadır. Sahra kelimesinin Arapça anlamı Kızıl veya Kızıllımtırak demek olup, ekilmemiş ova, çöle karşılık olarak kullanılmaya başlanmış, XIV. yüzyıldan itibaren ise Sahra denilince Afrika'nın kuzeyinde Nil'den Atlantik'e kadar uzanan çorak topraklar akla gelmeye başlamıştır.²⁰⁹

Afrika'da yüz ölçümü bakımından Cezayir, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Sudan'dan sonra dördüncü büyük ülke olan Libya; batıda Cezayir, doğuda Mısır, kuzeybatıda Tunus, güneydoğuda Sudan, güneyde Nijer ve Çad, kuzeyde Akdeniz'e kıyısı bulunmaktadır.²¹⁰ Trablusgarp bazı kaynaklarda Bingazi de dâhil olmak üzere üç farklı coğrafi kısma ayrılır. Bunlardan birincisi toprakları bereketli ve dağlık bir bölge olan Barka, ikincisi Trablusgarp şehrinin doğu ve batısında yer alan ve sahil boyunca uzanan Trablusgarp bölgesi, üçüncüsü batı kısmında Fizan olarak bilinen ve birçok vahayı içine alan çöl bölgesidir.²¹¹

Sahra Çölünün kuraklığının sebebi havaî basınçların satha yayılışında ve rüzgârların, yellerin bağlı olduğu rejimde bulunmasıdır. Sahra'nın en çok havasını bozan yeller kum fırtınalarıdır. Sahra'da hüküm süren yüksek ısıli kuzey yelleri, içerilere doğru ilerledikçe rutubetlerini kaybederler ve yağmur oluşumunu engellerler. Nadirde olsa oluşan bulutlardan düşen yağmurlar daha toprağa düşmeden buharlaşıp uçmaktadırlar. Güneyden, tropikten gelen yeller de ancak Sahra'nın Güney kesimlerine

²⁰⁷ Ahmet Kavas, “Trablusgarp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012) 41/288.

²⁰⁸ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 1.

²⁰⁹ C. Tevfik Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan* (Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1960), 3-4.

²¹⁰ Ahmet Kavas, “Libya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27/174-179. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/174.

²¹¹ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 3.

az da olsa yağmur getirebilir. Sahrada en yüksek ısı 48-50 °C arasındadır. En yüksek sıcaklık ise 1922'de Aziziye kasabasında 58°C olarak kaydedilmiştir. Hava sıcaklığı nadiren sıfırın altına düşmekle beraber Gadames'de -5 °C dereceye kadar düşmüştür.²¹²

Libya'da kıyıdaki sıkışık bir kıyı şeridine hapsolan ve içeriye doğru fazla sokulamayan Akdeniz iklimiyle birlikte ülkede çok geniş alana yayılan çöl iklimi olmak üzere iki iklim tipi görülmektedir. Trablus dağları ile Cebeliahdar'da yağışlar bollaşarak bu kesimlerde yıllık ortalaması 600 milimetreyi geçen yağışlar görülmektedir.²¹³ Trablusgarp'ın sahillerinde, Avrupa'nın güney sahillerine benzer bir iklim kuşağı yaşanmakla birlikte oralarda yetişen ürünler Trablusgarp sahillerinde de yetişmektedir. Özellikle Trablusgarp ve Bingazi'nin havası güzel ve ılımandır. Ancak Fizan, Gat, Tevarik, Ezgar ve Gadames vahalarında yaz aylarında sıcaklık çok yüksek seviyelere çıkmakta, kış günleri de çok hızlı bir şekilde düşebilmektedir. Bu yaşanan ani hava değişimleri halk dışındaki, dışarıdan gelen insanlar için zararlıdır. Yağmur mevsimi Mart ve Eylül arasındadır.²¹⁴

Trablusgarp'ta dere, çay, akarsu veya göl coğrafi şekillerden dolayı yer almamaktadır. Trablusgarp vilayetinin dışında bulunan Çad gölüne ise Sahra vadilerinin sularının bir araya gelerek bir çöküntü oluşturmasıyla meydana gelmiştir. Trablusgarp'ta tam manada bir sıra dağ da yoktur. Atlas Dağ silsilesi ise Tunus'tan ileri gidememiştir. Barka ve Trablusgarp'ta Cebel Platosu bulunmakla beraber bu platoların en yüksek noktası 800 metre yüksekliğindedir. Fizan sancağının geniş çöllerinde Tibesti bölgesine doğru rakım 2200 metreye kadar çıkmaktadır.²¹⁵

Daha çok çöl ikliminin hâkim olmasından dolayı Trablusgarp'ta doğal bitki örtüsü de fakir kalmaktadır. Cebeliahdar'ın Akdeniz'e yani kuzeye bakan yamaçlarında ardıç ve sakız ağaçlarının ağırlıklı olduğu orman örtüsü bulunmaktadır. Buradan güneye doğru gidildikçe iklim bozkıra dönüşerek kurak bir hal almaktadır. Daha güneyde ise hiçbir bitki örtüsünün yetişmediği geniş çöller bulunmaktadır. Fakat bu çorak çölde vahaların bulunduğu yerlerde bir nebze olsa yeşil bir ortam karşımıza çıkmaktadır.²¹⁶

Sahra vahalarında ziraat, kuraklıktan dolayı bahçecilik, bostancılık şeklindedir. En çok bulunan ağaç ise şüphesiz hurma ağaçlarıdır. Vaha denilince akla ilk olarak hurmalık gelmektedir. Hurma ağacının menşei bilinmemekle beraber ağacın meyve verebilmesi için erkeğinden bir parça alıp dışisine aşılama yapılması gerekmektedir. Hurma ağaçları kuraklığı pek sevmezler. Araplar; "Hurma ağacının ayakları suda, başı ateşte olmalıdır" derler. Hurmadan başka badem, şeftali, kayısı, nar, zeytin, incir ve

²¹² Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 5-9.

²¹³ Kavas, "Libya", 27/175.

²¹⁴ Binbaşı Ömer Subhi, *Trablusgarp ve Bingazi ile Büyük Sahrâ ve Sudan*, haz. Şerafettin Deniz (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020), 26.

²¹⁵ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti* (1876-1911), 4-5.

²¹⁶ Kavas, "Libya", 27/175.

bağlar da bulunmaktadır. Buğday, arpa, zerzevat, soğan, bakla, kavun, karpuz ve tütün de yetişmektedir.²¹⁷

Bingazi'deki Barka Yaylası, tarıma elverişli olsa da orada yaşayan insanlar çoğunlukla çadırlarda yaşayan göçebeler oluşu nedeniyle, Trablus'a nazaran tarım faaliyeti daha azdır. Derne ve çevresinde de toprak verimli olup, tarım için uygundur. Trablusgarp etrafındaki, şehri çevreleyen üç kilometre genişliğindeki vahayla, 15 kilometre uzunluğunda kıyı boyunca doğuya doğru uzanan vaha, topraktan elde edilen üretim için çok bereketlidir. Bu bereketli toprakların tamamı ekili olup bu vahalarda nüfus yoğunluğu zamanla artış göstermiştir. Trablusgarp'taki arazinin verimli ve mahsuldar oluşunun en büyük nedeni, yer altı sularının toprak yüzeyine yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Trablusgarp şehri çevresindeki vahaların doğu kesiminde, bu yeraltı suları yüzeye yaklaşık olarak üç metre civarında çıkarken, diğer bölgelerde en çok 7-8 metre kadar derinlikte çıkmaktadır.²¹⁸

Trablusgarp ve Bingazi'nin yüzölçümü ile birlikte 1.033.350 km² gösterilse de Trablusgarp'ın güneyi çöllerle çevrili olması nedeniyle tam olarak doğru bir hesaplama yapılamamıştır. Nüfusun ise her km'ye 1 kişi hesabıyla 1.020.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.²¹⁹ Ancak 2005 yılında alınan bilgilere göre, Libya'da nüfus 6.670.000 kişidir ve nüfusun büyük çoğunluğu tarıma elverişsiz topraklardan oluşmasından dolayı kuzey, batı ve Trablus etrafında yoğunlaşmıştır. Berberiler ve Araplar toplam nüfusun %97'sini, diğerleri %3'ünü oluşturmaktadır. Populasyonun%97'si Sünni Müslüman'dır. Resmi dil olarak Arapça konuşulmakta, eğitim seviyesi düşük olmakla birlikte halkın yaklaşık %50'si okur-yazardır.²²⁰ Nüfusunun Libya genelinde %95'i Trablus'un deniz kıyısı ovaları ile daha gerideki denizden de çok uzak olmayan Cebel yaylalarında, Barka'nın Cebel-Ahdar yaylasında, sıkışık deniz kıyısının Bingazi, Derne, Tobruk gibi şehir ve limanları etrafında yoğunlaşmıştır. Bunun sebebi ise kuzeyden gelen Akdeniz ikliminin ılıman havasından kaynaklanmaktadır.²²¹

Son yüzyıla kadar Libya ekonomisinin kökenini hayvancılık, tarım ve küçük el sanatları oluşturmaktaydı. Fakat bugün Libya ekonomisinin temelinde ham petrol ve petrol ürünleri ihracatı yer almaktadır. Petrol ihracatı dışında bir dönem ağır sanayiye önem verilmiş, halen bu sanayi kuruluşları halı, hasır, sigara, sabun ve zeytinyağı üretmektedir. Yine petrol ülkesi olarak tanınmadan önce, Libya ekonomisinde daima zeytinyağı ihracatı ilk sırayı almıştır. Ancak petrolün çıkarılmasından itibaren ihracatın % 90'dan fazlası petrole kaydırılmıştır. Petrol dışında yer fıstığı, zeytinyağı, hurma ve çeşitli meyveler ihraç edilmektedir. Deri işlemeciliği eskiden beri önemli olduğu gibi

²¹⁷ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 28.

²¹⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi* (Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1981),23-24.

²¹⁹ Binbaşı Ömer Subhi, *Trablusgarp ve Bingazi ile Büyük Sahrâ ve Sudan*, 28.

²²⁰ Serdar Erdurmaz, *Libya Arap Baharının Solan Yüzü* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2012), 1.

²²¹ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 31.

günümüzde de bu sektör devamlılığını sürdürmektedir. İthal ettiği ürünler ise çeşitli demir, çelik, makineler, motorlu taşıtlar ve dokuma önem arz eder. Libya'nın ihracatı ve ithalatında ilk sırayı alan ülkeler daha çok Avrupa ülkeleri olup bunlar; İtalya, Almanya ve İngiltere'dir.²²²

5.2. Trablusgarp'ın Tarihi

Libya'nın kıyı ve Cebel bölgelerinde, Sahra'sında, Fizan bölgesinde fosilleşmiş insan ve hayvan iskeletlerinin bulunması, aynı zamanda burada yaşayan insanların kemikten, taştan yapmış oldukları aletlerinin bulunması ilk taş devrinden itibaren binlerce yıldır buralarda insanların ikamet ettiği yapılan arkeolojik kazılar sonucu anlaşılmıştır. Yapılan kazılar neticesinde ilk taş çağı insanların Mısır ve Tunus'ta yaşayan ırklar ile soydaş olduğu tespit edilmiştir. Yunan tarihçisi Herodot'a göre; Libya'da yaşayan insanlar son taş çağlarında biri zenci, diğeri beyaz olan iki ırk bulunmakta idi. Beyaz olanların "Libyalılar", zenci olanları ise "Ethiopien-Habeş" olarak adlandırarak, beyazların sahil bölgelerinde, zencilerin ise içeri kesimlerde yaşadıklarını anlatmaktadır. Bu yargı bugünkü Anthropologist'ler tarafından da onaylanmıştır.²²³

Libya'nın ilk yerli halkı olan Lîbîler'e ilişkin yeterli bilgi bulunmamakla birlikte bunların Berberî Levâte'nin atası olduğunu ileri süren tarihçiler bulunmaktadır. Lîbîler denilen bölge ahalisinin aslının Etiyopya'dan, Nil dolaylarından, Arap yarımadasından veya Akdeniz bölgesinden geldikleri rivayet olunmaktadır. Libya isminin ise ilk defa Yunanlılar aracılığıyla verildiği ve bunun Lîbîler'in torunları olan Berberî Levâte kabilesinden aldığı tahmin edilmektedir. Romalılar, bugünkü Tunus ve Libya'nın batısında ye alan topraklara Afrika olarak adlandırmış, Araplar ise bunu İfrîkiye olarak dillerinde söylemişlerdir.²²⁴

Libya stratejik konumu gereği en eski dönemlerden itibaren çeşitli milletlerin istilalarına maruz kalmıştır. Akdeniz ticaretinde ilerlemiş olan Fenikeliler, kuzey Afrika'da Trablus ve Barka'da M.Ö. 1200-800 koloni kurmuşlardır.²²⁵ Fenikelilerin kurmuş oldukları kolonilerde vermiş oldukları bazı isimler günümüzde de adlarını muhafaza etmekte olup bunlardan biri "buğday pazarı" demek olan "Sabrata"dır. Zaman içerisinde (M.Ö. 800) Sur'un Asurilerin egemenliğine girmesiyle Fenikeliler ile Akdeniz sömürgeleri ile arasındaki ilişki yalnızca dinî ve kültürel olarak devam etmiştir. M.Ö. 600'lerde başlayan Yunan emperyalizmine karşı Fenike kolonileri Kartaca'ya bağlanarak imparatorluk halini almışlardır.²²⁶ Yayılmacı bir politika izleyen Yunanlılar,

²²² Kavas, "Libya", 27/175-176.

²²³ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 46.

²²⁴ Kavas, "Libya", 27/176.

²²⁵ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 13.

²²⁶ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 49.

Berka'ya gelerek M.Ö. 630 yılında Siren şehrini kurmuşlardır. Yunanlılar, Kartaca ile yapılan savaşlar sonucu Trablus bölgesini ele geçirmiştir. Romalılar M.Ö. 146'da Kartaca'yı devirdikten sonra egemenliklerini bütün Kuzey Afrika'ya yaydılar ancak Sabratha, Oea ve Leptis Magna'ya özerklik vermek zorunda kalmışlardır. Romalılar M.Ö. 46 yılında Numidya'yı hakimiyetleri altına alınca bu üç şehri Afrika adıyla bir federasyonda birleştirip Roma'ya bağlamışlar, Libya topraklarının tamamı ancak M.S. IV. yüzyılda Roma imparatorluğuna dâhil edilebilmiştir. Fakat bu uzun sürmemiş M.S. IV. yüzyılda Roma'ya karşı Berberîler baş kaldırmışlardır. Berberî taarruzlarıyla iyice zayıflayan ülke 430 yılında Vandallar'ın işgaline uğramıştır. Bu istilânın Libya'yı iyice fakirleştirmesi, Bizanslıların işgalini kolaylaştırmış ve 535'te bölge Bizans egemenliğine girmiştir. Kıyılardaki önemli yerler ile kalelerde bir miktar asker bulunduran Bizanslılar Berberî'leri vergi ödemeleri ve savaş hallerinde asker göndermeleri dışında herhangi bir şeye zorlamamışlardır.²²⁷

Hz. Ömer döneminde Kuzey Afrika'ya yönelen İslam fetihleri, Amr bin As tarafından uzun bir kuşatmanın ardından 642 yılında Trablusgarp'ı İslam Devleti sınırları içine katılmıştır. Ancak bölgenin kesin olarak ele geçirilmesi 669-675 tarihleri arasında yapılan savaşlar sonucunda Ukba bin Nafi tarafından gerçekleşmiştir. Kuzey Afrika'da yaşayan halklar bu fetihlerin ardından İslam ile tanışarak Müslüman olmuştur. Emeviler ve Abbasiler döneminde İslam dinî yayılmış olsa da Berberi isyanları fasıllı olarak devam etmiştir. Trablusgarp'ta hiçbir zaman tam manasıyla hâkimiyet kuramayan Abbasi Devleti İbrahim bin El-Ağleb'i bölgeye tayin ederek babadan oğula geçen eyalet sistemi ile yönetim anlayışına geçmiştir. Böylece Trablusgarp'ta (800-909) Ağlebiler dönemi başlamıştır Ağlebiler döneminde Maliki mezhebi yayılmıştır. Ancak Ağlebiler ile birlikte İdrisiler, Rüstemiler, Midariler, Nakur ve Beni İfren gibi başına buyruk kabile devletleri ortaya çıkmış ve bu devletler Mehdiye şehrinde kurulan Şii Fatimiler tarafından yıkılmışlardır.²²⁸

Fâtımî Devleti kurulduktan sonra Şîî ve Hâricî Berberîler arasındaki mücadeleler başlamıştır. Birkaç yıl süren bu mücadelelerin ardından Fâtımîler bölgede tekrardan hâkimiyet kurmuşlardır.²²⁹ Trablusgarp 1146'da Sicilya'dan gelen Normanlar'ın eline geçmiş ancak on iki yıl süren mücadelelerin ardından halk Normanlar'ı şehirden uzaklaştırmayı başarmıştır. 1159'da Trablusgarp, Muvahhidler'in hâkimiyetine girmiştir. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin komutanlarından Bahâeddin Karakuş'un Kuzey Afrika'daki fetihleri sırasında bir ara Eyyûbîler'in elinde kalmıştır. Hafsî Hükümdarı Ebû Zekeriyâ Yahyâ döneminde (1228-1249) Hafsî hâkimiyetine girmiş, Hafsîler'in iç karışıklıklar yüzünden güçten düştüğü bir sırada Trablusgarp'ta Ammâroğulları

²²⁷ Kavas, "Libya", 27/176.

²²⁸ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 14-16.

²²⁹ Kavas, "Libya", 27/176.

hanedanı kurulmuştur(1327). Ammâroğulları'ndan sonra tekrar Trablusgarp'ta Hafsîler egemen olmuş ve hâkimiyetleri 1510 yılına kadar sürmüştür.²³⁰

Endülüs İslam Devleti Gırnata'nın yıkılmasıyla bütün İspanya Hristiyanların hâkimiyetine girmiştir. İspanya geliştirmiş olduğu donanmasıyla Kuzey Afrika kıyılarına gelerek Trablusgarp'ı 1510 yılında işgal etmiştir. Ancak İspanya Fransa ve İtalya ile savaşırken Trablusgarp'ı 1530 yılında Malta şövalyelerine bırakmak zorunda kalmıştır.²³¹

5.2.1. Trablusgarp'ta Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya ilgisi İspanyol işgalinden kurtarılmaları için Trablusgarplıların ilk defa 1510'da, ikinci defa da 1519'da İstanbul'a elçiler göndererek yardım istemeleri ile başlamıştır.²³² Kuzey Afrika'da güçlü bir siyasi otoritenin olmaması sonucu burada Avrupalı Devletler ile Osmanlı Devleti bölge üzerinde nüfuz elde etme mücadelesine girişmiştir. İlk olarak Hızır ve Oruç Reisler, 1516'da Cezayir'i İspanyolların elinden almıştır. Daha sonra merkezi Mısır olan Memluk Devletine Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in son vermesiyle de (1517), Kuzey Afrika'nın büyük bölümü Trablusgarp hariç Osmanlıların eline geçmiştir.²³³

Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu fetihler, Anadolu ile Kuzey Afrika'daki yeni Osmanlı şehirleri arasında deniz ulaşımının güvenlik altına alınmasını zaruri hale getirmiştir. Bu nedenle Doğu Akdeniz kıyılarının tamamen Türk hâkimiyetine girmesi için çalışmalara başlanmıştır. Stratejik bir konumu olan Rodos Saint Jean Şövalyeleri'nin elindeydi. Önceden beri Osmanlı Devleti ile uğraşan Rodos Şövalyeleri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Osmanlı Devleti'nin gündemini yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. Şövalyelerin, Cem Sultan'ın oğlu Murat'ı tahtın mirasçısı olarak ortaya sürmeleri, Suriye'de ayaklanan Canberdi Gazali'ye yardımda bulunmaları, Osmanlı Hac ve ticaret gemilerine saldırımları gibi birçok problemden dolayı Kanuni Sultan Süleyman ordunun başına ikinci vezir Pulak Mustafa Paşa'yı²³⁴ getirerek sefer hazırlıklarını başlatmıştır. Osmanlı donanması 4 Haziran 1522'de İstanbul'dan yola çıkarak, 24 Haziran'da Rodos'un önüne ulaşmış ve karaya asker çıkartılmaya başlanmıştır. 21 Aralık 1522 tarihine kadar yapılan kuşatmaların ardından Rodos Şövalyeleri, anlaşmaya mecbur bırakılmıştır. Rodos'un alınmasından sonra

²³⁰ Kavas, "Trablusgarp", 41/288.

²³¹ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 17.

²³² Nurettin Ceviz, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi* 3/27 (Mart 2011), 82.

²³³ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 17.

²³⁴ Pulak-Parlak Mustafa Paşa: Bosnalı Arnavut asıllıdır. Devşirme olarak Enderun'da eğitim görmüştür. Yanya sancakbeyi olduktan sonra 1520 yılında kaptan-ı derya olmuştur. Rodos'un ele geçirilmesinin uzaması nedeniyle 16 Aralık 1522'de kaptan-ı deryalık görevinden alınmıştır. bk. Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. "Parlak Mustafa Paşa" (Erişim 17 Ağustos 2024). url:https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Parlak_Mustafa_Pa%C5%9Fa&oldid=33656100.

imzalanan bu antlaşma ile Rodos ve Ege Adalarındaki 213 yıllık Şövalyeler dönemi sona ermiştir.²³⁵

Rodos'un fethinden sonra Saint Jean Şövalyeleri, İspanyolların davetiyle Trablusgarp'a yerleşmişti. Trablusgarp'taki yerli Müslüman halk, Hristiyan halktan rahatsız olunca Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Mısır ve Cezayir'in fethinden sonra, Akdeniz'in hâkimiyeti açısından da Trablusgarp'ın alınması zaruri hale gelmişti. Kanuni Sultan Süleyman, fetih için Kaptan-ı Derya Sinan Paşa ve Turgut Reis'i görevlendirmiş, iki usta denizcinin sayesinde Trablusgarp 15 Ağustos 1551 yılında fethedilmiştir. Turgut Reis, kaynaklara "Trablusgarp Fatih'i" olarak geçmiştir.²³⁶

Trablusgarp'ın fethinden sonra sırayla Murat Ağa, Turgut Reis, Yahya Paşa, Mustafa Paşa, Mehmet Paşa Trablusgarp valisi olarak görev yapmışlardır. Garp ocakları olarak bilinen Trablusgarp, Cezayir ve Tunus ilk zamanlar payitahttan atanan valilerce yönetilmiştir. Ancak valilik sistemi, buraların Osmanlı merkezine uzak oluşu nedeniyle yöneticilerin zamanla keyfi muamelelerde bulunmasına ve yerli halkın çeşitli isyanları neticesinde de valilik sistemindeki dayı ismi ile anılan "dayılık" idaresine geçiş yaşanmasına neden olmuştur. Trablusgarp eyaletinde yeniçeriler tarafından seçilerek dayı lakabı ile bilinen ilk kişi Sefer Ağa olmuştur. Sefer Ağa'dan sonra sırasıyla XVII. yüzyıl boyunca Ramazan Dayı, Sakızlı Mehmet Dayı, Sakızlı Osman Dayı göreve gelmiştir. Trablusgarp'ta 1672 Sakızlı Osman Dayı'dan sonra 1711 Karamanlı Hanedanına kadar birçok dayı görev yapmıştır.²³⁷

Karamanlı Ahmed Bey 1711'de dayılığa gelerek, Osmanlı Devleti'nin şekilde kalmış olan beylerbeyi gönderme uygulamasını sona erdirmiş ve dayılığın babadan oğula geçmesini sağlamıştır. Böylelikle Karamanlı hanedanını kurmuş ve Trablusgarp Dayısına sultan nâibi niteliği kazandırılmıştır. Karamanlı Hanedanı iç ve dış politikalarında bağımsız davranabilirken, Osmanlı Devleti ile olan bağları da devam etmiştir. Nitekim İstanbul'dan buyruk geldiği zaman donanmayla yardımını devam ettirmiştir. Ancak Trablus'un başlıca gelir kaynağını oluşturan, yabancı gemiler ile gümrük vergisi mahiyetinde olan bazı antlaşmalar yapmakta serbest davranmışlardır.²³⁸

Karamanlı Ahmet Paşa'dan sonra yerini devralan oğlu Mehmet Bey'e (1745) İstanbul'dan Paşalık fermanı gelmiştir. İç ve dış işlerinde serbestçe hareket eden Paşa 1750'de İngiltere ile Osmanlı aleyhine olan "İngiltere Devleti Cezayir ve Tunus ocakları ile savaşırsa Trablus Ocağı tarafsız kalacaktır" ibareli anlaşmayı imzalamıştır. Karamanlı Mehmet Paşa'nın valiliği sekiz yıl sürdükten sonra ölümüyle 1753'te yerine oğlu Ali Paşa geçmiştir. Ali Paşa'da selefleri gibi denizciliğe önem vermiş ve ecnebi devletlerle anlaşmalar yapmaya devam etmiştir. Kırk yıllık Ali Paşa'nın Dayılığından

²³⁵ Cabir Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2013/30 (Temmuz 2013), 72-74.

²³⁶ Nevzat Artuç, *Trablusgarp ve Bingazi'de Hamiye Alayları* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2021), 100.

²³⁷ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 20-21.

²³⁸ Orhan Koloğlu, "Libya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/179-180.

sonra fakirleşen vilayet sakinleri bozulan asayiş sağılamak amacıyla İstanbul'a haber yollamışlardır. Durumu öğrenen Ali Paşa'nın oğlu Yusuf Bey saltanatlarını elinden gideceğı kaygısıyla memleketin kuvvetli kabilelerinden olan Evladı Nuveyr Şeyhini de arkasına alarak kardeşi Hasan'ı katletmiş ve isyan hareketini başlatmıştır. İç karışıklık dönemi başlayan eyalette nihayet 1794 yılında Yusuf Bey'in diğ er ağabeyi olan Ahmet Bey'in Tacura'da evliya ziyaretinde iken kaleyi ele geçirmesiyle, valiliğini ilan etmiş ve babası Ali Paşa da Malta'ya kaçmak zorunda kalmıştır.²³⁹

Yusuf Paşa döneminde gereksiz harcamalarla birlikte dış borçlanmaya gidildiğinden vilayetin bütçesi bozulmuştur. Trablusgarp arazilerini oğulları ile akrabaları arasında paylaştıran Yusuf Paşa'ya karşı, ağır vergiler altında ezilen halk ayaklanmıştır. Çıkan isyanlar neticesinde Yusuf Paşa, oğlu Ali Paşa'yı yerine bıraksa da halk daha fazla bu hanedana katlanmak istemediğinden II. Mahmut'tan yardım talep etmişlerdir. 1835'te II. Mahmut'un emriyle Tahir ve Necip Paşalar Karamanlı Hanedanına son vermiştir.²⁴⁰

Necip ve Tahir Paşaların üstün gayretleriyle Trablus bölgesi merkeze bağlanmıştır. Şehirliler memnun oldularsa da aşiretler faaliyetlerine devam etmiştir. Abdülcelil adlı isyancı 1841'de yakalanmış, Şeyh Guma'nın başlattığı isyanının bastırılması zorlaşınca kendisine bazı ayrıcalıklar verilerek anlaşmaya varılmışsa da daha sonra Şeyh Guma tutuklanarak Trabzon'a sürülmüştür. Şeyh Guma İngiliz konsolosunun yardımlarıyla tekrar Cebel'e dönmüş, tekrar ayaklanma çıkarmış olmasından dolayı 1856'da yakalanarak idam edilmiştir. Böylelikle yirmi bir sene süren bir isyanların ardından bölge tamamen merkeze bağlanmıştır.²⁴¹

Esasında Trablusgarp eyaleti, Dayılar ve Karamanlılar dönemleri de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında sayılsa da Osmanlıya doğrudan tabi bir şekilde bir vilayet olarak 1834'den 1911'e kadar 77 yıllık son devreye ikinci Osmanlı devri de denmektedir.²⁴²

1834'den itibaren Osmanlı Devleti tarafından atanan valilerce yönetilen Trablusgarp eyaletinde 1857'de vali olan Ahmet İzzet Paşa'nın ibtidai ve rüşti okulları açmasıyla maarif alanında önemli hizmetleri bulunmuştur.²⁴³ 1864'de Emin Paşa döneminde Vilayet Kanunu uyarınca Trablusgarp eyaleti vilayet olmuş ve Bingazi Trablus'a tabi kılınacak beş sancaktan oluşan, bir idari birlik sağlanmıştır. Ancak 1877'de Berka bölgesi yani Derne, Bingazi ve havalisi vasıtasız olarak İstanbul'a bağlı sancak konumuna getirilmiştir. Böylelikle yirminci yüzyıla Libya ülkesi Trablus Vilayeti ve Bingazi Müstakil Sancağı olarak girmiştir.²⁴⁴

²³⁹ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 125-128.

²⁴⁰ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 23-24.

²⁴¹ Koloğlu, "Libya", 27/179-180.

²⁴² Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 142.

²⁴³ Özdağ, *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*, 26.

²⁴⁴ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 147.

Osmanlı Devleti'nin 1878'de Rusya'ya karşı mağlup olması ve arkasından Fransa'nın Tunus'u (1881), İngiltere'nin de Mısır'ı (1882) işgal etmesi, Afrika'nın paylaşım pazarlıkları Avrupalı devletler arasında yeni tartışmalara yol açmıştır. Osmanlı Devleti gelen haberler ile durumun farkındaydı ve bölgenin silahlandırılması dâhil birçok önlem almıştır. Bu tedbirlerden biri olarak, bölgenin itibarlı kimselerinden ve Medeniyet Tarikatından Şeyh Zâfir, kendisi ile istişare etmek üzere İstanbul'a çağırılmış, aynı zamanda bütün saygın ailelerin oğulları İstanbul'da açılan aşiret mektebine aldırılarak sadakatleri güçlendirilmeye çalışılmıştır. Senûsiye Tarikatı da Osmanlı Devleti'ne bağlılığını açıklamıştır.²⁴⁵

Kuzey Afrika ülkesi olan Trablusgarp, %95'i çöl olmasından dolayı Osmanlı Devleti diğer vilayetlerine göre imar ve medeniyet seviyesinden geri durumda kalmıştır. Ancak 1834'ten sonra tam manasıyla devlet iradesi hâkim kılınmıştır. Dayılar ve Karaman hanedanından sonra atanan valilerce yönetilen bu bölgede önemli eserler imar edilmiştir. Bunlara örnek verecek olursak, Dayılar idaresinden önce Murad Ağa'nın Tacura'da kendi adıyla yaptırdığı cami ve medrese yanı sıra Turgut Reis'in yaptırmış olduğu cami, hamamların yanında birçok yapıyı da tamir ettirmiş, ziraat ve ticaret işlerine de önem vermiştir. 1627'de Sakızlı Osman Paşa şehirde bir mescit, han, hamam vakıfları tesis etmiştir. 1884'de vali olan Mehmet Paşa Suk-et Türk çarşısını ve içindeki camiye yaptırmıştır. 1835'den sonraki ilk valilerden olan Çeşmeli Hasan Paşa'nın Münşiye'de yaptırdığı süvari ve topçu kışlaları, Mehmet Emin Paşa'nın askeri hastanesi, 1868'de Ali Rıza Paşa muvakkithanesi ve suyu dışarıdan getirerek Türk Çeşmesi yaptırmıştır. Ahmet İzzet Paşa'nın Sanatlar Okulunu, Gureba Hastanesi kurmuş, Hamidiye adında kapalı çarşı ve Rüştüye açmıştır. Ahmet Rasim Paşa metruk askeri rüştiyesi yaptırmış, şehre borularla temiz su getirmiş, ipekçiliği geliştirmek amacıyla binlerce dut ağacı diktirmiş, posta ve telgraf hatlarının çekilmesini sağlamıştır.²⁴⁶

Trablusgarp bölgesinde belediye örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir. 1908'de bölgeden Osmanlı Meclisi'ne Mustafa Efendi (Hums), Yûsuf Şetvan Bey ve Ömer Mansur Paşa (Bingazi), Sâdık Bey, Mahmud Nâci Bey (Balkış) ve Ferhad Bey, (Trablusgarp), Câmî Bey (Baykurt) (Fizan), Süleyman el-Bârûnî (Cebeligarbî) mebus olarak katılmışlardır.²⁴⁷

5.3. Trablusgarp Savaşı'nın Başlaması

İtalya bu savaş için uzun yıllar hazırlık yapmıştır. Her çapta kara ve deniz topları pek çok mitralyöz cephane ve de çok fazla ordusu bulunmaktadır. Bunların yanında denizcilikte iyi bir konuma gelen İtalya'nın çok güçlü bir donanması bulunmaktadır.

²⁴⁵ Ceviz, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", 83.

²⁴⁶ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 156-158.

²⁴⁷ Koloğlu, "Libya", 27/180/181.

Muharebe başladığında Osmanlı Devleti'nde Trablusgarp'taki asker sayısı 2000'ni geçmiyordu. Bingazi'de bulunan asker sayısı ise daha azdı ve bu askerler kendi hallerine terkedilmişlerdi. Osmanlı donanmasında ise yok denecek kadar az sayıda savaş gemisi bulunmaktaydı.²⁴⁸

Osmanlı donanmasının harp ilanını haber alışı ise şöyle olmuştur: 28 Eylül 1911 gününde İtalya 24 saatlik bir ultiatom verdiğinde, yurda dönmek için Beyrut'tan hareket eden 2 muharebe gemisi (Turgut reis ve Barbaros Hayrettin), 2 Kruvazör (Hamidiye ve Mecidiye), 8 muhrip (yadigarı Millet, Muaveneti milliye Gayreti vataniye, Nümunei Hammiyet, Samsun, Basra, Taşoz, Yarhisar), ile bir fabrika gemisinden meydana gelen donanma, Komutan vekili Albay Tahir Komutasındaki filo, yolda çeşitli talim ve manevralarla Ege denizine girmiştir. İzmir Komodorluğu üzerindeki İhsaniye yatı donanmaya doğru gelerek ve amiral gemisinin bordasında kısa bir süre kaldıktan sonra ayrılmıştır. Ardından bunu, donanma komutanının verdiği, "muharebeye hazır olunuz!" işaretiyle İtalya'nın harp açtığı bildirilmiştir. Filonun bir İtalyan hücumuna uğramamış olması büyük bir şans eseridir. İtalyan'lar, ya Türk donanmasının zayıflığından ya da savaş ilan ederken amaçlarının yalnız Libya'yı işgal etmek olduğu yolundaki ilânları Türk donanmasına saldırmamalarına sebep olmuştur.²⁴⁹

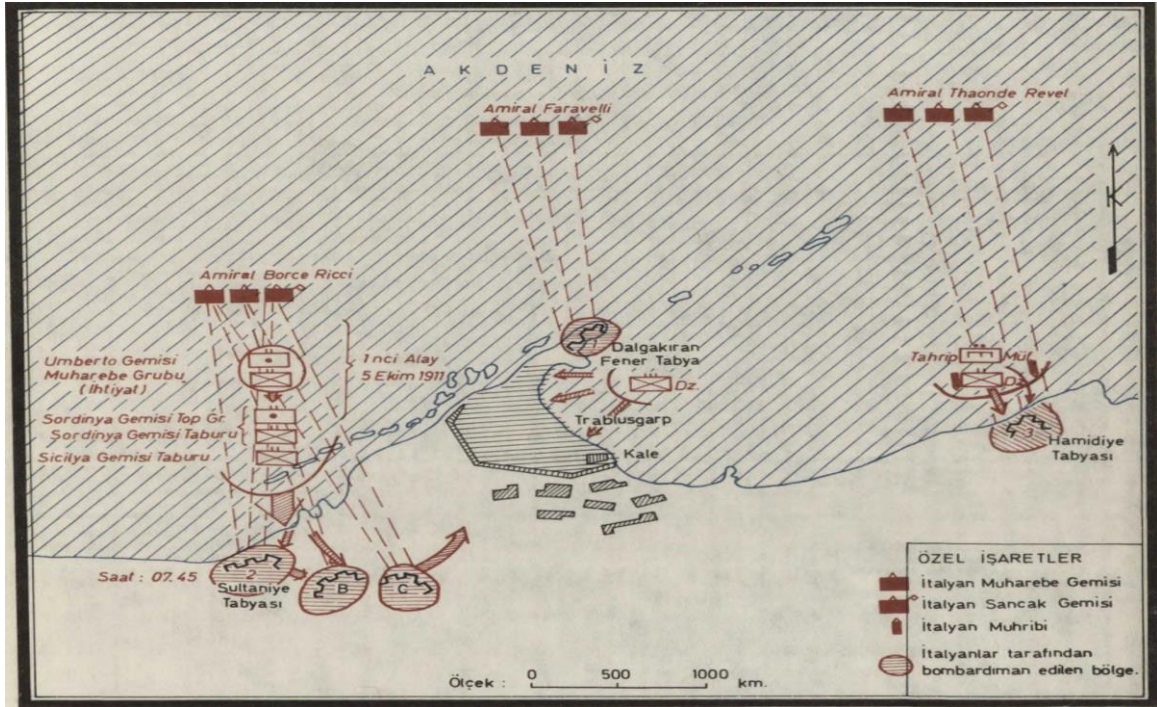
Amiral Oberi'nin komutasındaki İtalyan donanması 29 Eylül'de Trablus şehri önüne gelmiştir. 30 Eylül'de kıyılar ablukaya alınmıştır. Ablukanın ardından şehir teslim olmayı reddedince 3 Ekim'de bombardıman başlamıştır. 4 Ekim'de Hamidiye Tabyası İtalyan denizcileri tarafından ele geçirilmiştir. 7 Ekim'de Türk kuvvetlerince boşaltılmış olan Trablus işgal edilmiştir.²⁵⁰ Trablusgarp şehri ele geçirildikten sonra Belediye Başkanı Hassune Paşa tarafından şehir, İtalyan birliklerine bırakılmıştır. İtalyan işgalinden sonra Hassune Paşa, makamını korumuş ve Hassune Paşa gibi makam peşinde koşan hainler de işgalcilere yardım teklif etmişlerdir.²⁵¹

²⁴⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 59.

²⁴⁹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III/44-45.

²⁵⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, 271.

²⁵¹ Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarb'daki Faaliyetleri", 846.

Harita 1.1. Trablusgarp'ın İşgali (3-5Ekim 1911)²⁵²

İtalyan Filosunun Trablus kıyılarını abluka altına aldığında şehir limandaki Sayyadiderya gambotunun teslimini istemesi üzerine Gambotun personeli Trablusgarp'ın eskiden zapt edildiği günlerden kalma iki tabyasını dağıtmıştır. Bunlardan birisi şehrin batısındaki Sultaniye tabyası olup diğeri limanın doğu ucundaki Hamidiye ve kuzeye doğru uzanan yarımada üzerindeki Turgut tabyasıdır.²⁵³ İtalyanlar, Trablusgarp'ın işgalinden bir gün önce Tobruk'u ele geçirmişlerdir. 16 Ekim'de Derne İtalyan birliklerine teslim olmuştur. 20 Ekim'de de Bingazi işgal edilmiştir. Böylece İtalya kuvvetleri, sahil kesimlerini ele geçirmiştir. Bundan sonra ise asıl önemli olan iç bölgelere doğru yapılacak olan askeri teşebbüsler başlayacaktır.²⁵⁴

Kara harekâtı bakımından, Trablusgarp doğusundaki Humus'un işgali İtalyanlar için çok elzemdi. Bunun için gerekli kuvvet, tahminen 3000 kişi, (bir piyade alayı, dört toplu bir batarya ve bir makinalı tüfek grubu) Trablusgarp'ta hazırlanarak dört taşıt gemisiyle ve bir zırhlı kruvazör ile bir muhribin himayesinde 16/17 Ekim gece yarısı hareket etmiştir. İtalyan birlikleri 17 Ekim akşamı Humus'a varınca ilk iş kasabanın teslimini istemek olmuştur. Bu istek reddedilince bombardıman başlamıştır. Kötü hava koşullarının çıkarmaya engel olmasıyla, bu harekât ancak 21 Ekim'de yapılabilmıştır. 24 saat süren çıkarma sonunda kasaba ele geçirilmiştir.²⁵⁵

²⁵² Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi, Kroki: 8.

²⁵³ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III/68-69.

²⁵⁴ Kurtcephe, Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), 84.

²⁵⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III/79.

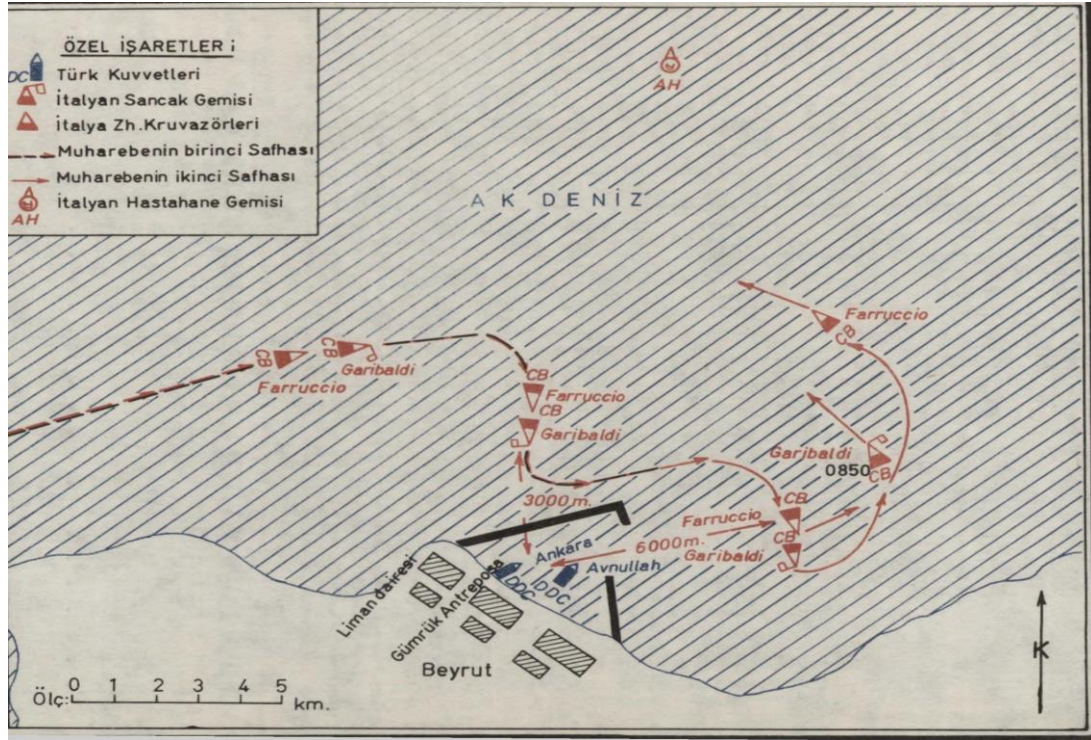
İtalya, Trablusgarp'ta kıyıda yerleşim bölgelerini ele geçirdikten sonra 5 Kasım 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'yi topraklarına ilhak ettiğini ilân etmiştir. Ancak iç bölgelerde etkili bir direnişle karşılaşan İtalya, savaşı Osmanlı Devleti'nin Akdeniz kıyılarına ve Ege Denizi'ne kaydırarak İtalyanlar bu vesileyle Osmanlı'yı kendi şartlarının kabul ettirip sulhe zorlamak istemişlerdir. İtalya'nın bu yöndeki planları Osmanlı Hükümeti'nin dış temsilcilikleri aracılığıyla öğrenilmiş ve yapılan bir dizi görüşmeler sonucunda İtalya'nın Akdeniz'deki Adalar, İzmir, Beyrut Limanı, Selanik ve Çanakkale Boğazı'na saldırabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır. Ancak Selanik Limanı'na karşı yapılacak bir taarruz, Said Paşa kabinesi tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda Avusturya'nın muhalefetiyle karşılaşacağı kanısına varılmış ve böyle bir saldırı ihtimali oldukça zayıf görülmüştür. Aynı zamanda Bâb-Âlî İzmir'e yapılacak bir saldırıya bu şehirde büyük ticari menfaatleri olan İngiltere'nin karşı çıkacağına, Beyrut'ta ise Fransız çıkarları nedeniyle de İtalya'nın buraya bombardımana tutmayacağı görüşüne varmışlardır. Geriye ise Çanakkale Boğazı ve Adalar kalmıştır. Fakat boğazların Osmanlı Hükümetince trafiğe kapatılmasının Rusya'ya büyük zarar vereceğinden dolayı bu ihtimal oldukça zayıf bulunmuştur.²⁵⁶

Yapılan değerlendirmelerin umulduğu gibi olmadığı İtalya Meclisi'nin ilhak kararından sonra iki İtalyan zırhlısı Beyrut önlerine gelerek limanda bulunan Ankara torpidosu ile Avnullah korvetini bombalamış ve zarar gören bu iki gemimiz, tarafımızdan batırılmıştır (24 Şubat 1912). İtalyan kamuoyunu memnun etmek için sahillere de taarruz başlamış ve²⁵⁷ İtalyanların Beyrut'u bombardımana tutmaları yalnız Osmanlı Devletini değil, diğer büyük devletleri de rahatsız ederek Bâb- Âlî üzerinde baskı yapmalarına ve barışa zorlamalarına neden olacaktır. İtalya'ya karşı Trablusgarp'ta başlatılan Türk-Arap direnişlerinin İtalyanlara karşı kazandığı başarılar, İtalyan Hükümetini, hayal kırıklığına uğratmış ve İtalya savaşı sona erdirmek için farklı planlar yapmıştır.²⁵⁸

²⁵⁶ Ömer Osman Umar, "Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 51/17 (Aralık 2001), 728-729.

²⁵⁷ Atese, OİH., A:1-4/D:59/F:37.

²⁵⁸ Umar, "Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı", 731.

Harita 2.1. Beyrut Deniz Muharebesi (24 Şubat 1912)²⁵⁹

5.4. Trablusgarp Savaşının Denizlerdeki Seyri

5.4.1. Adriyatik ve Kızıldeniz'deki Seyri

İtalyanlar, önceden beri Adriyatik denizini bir iç deniz yapmak istemişlerdir. Bu nedenle ilk olarak, Otrant Boğazı'na hâkim olan Avlonya Limanı ve gerisindeki Güney Arnavutluk'un iç bölgelerini ele geçirmeyi ummuşlardır. Bu sebeple İtalya'nın Avusturya karşısında amacı Adriyatik denizi kıyılarında konumunu güçlendirmek olmuş, Osmanlı Devletine karşı ise buradaki yerini sağlamlaştırmak ve genişletmek olmuştur.²⁶⁰

İtalyanlar harbin başladığı sıralarda muharebenin sadece Libya ve Libya sularında devam edeceğini söylemelerine rağmen Adriyatik'te önceden beri gizli planları olan İtalya bu durumu çok çabuk unutarak burada girişimlerde bulunmuştur.²⁶¹ İtalya'nın bu girişimlerindeki bir diğer amacı ise Osmanlı Hükümeti'nin Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalya'ya vermeye zorlayarak barışa mecbur etmektir. Nitekim İtalya savaşı genişletme tehdidinde bulunarak savaşı Kızıldeniz, Beyrut, Çanakkale ve Anadolu kıyılarına yaymıştır.²⁶²

²⁵⁹ Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi, Kroki: 52.

²⁶⁰ Zeyrek - İlhan, "İtalya'nın Milli Birlik Sonrasında Osmanlı Devleti ve Balkan Siyaseti", 64.

²⁶¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 63.

²⁶² Seyhan, "Trablusgarp Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nın Mayınlanması", 172.

Osmanlı hükümeti savaş ilan edildikten sonra donanmasının nerede olduğunu tam olarak bilememekteydi. Savaşın çıktığı ilk zamanlarda Adriyatik Denizi'nde kaçakçılığa son vermek için devriye vazifesinde bulunan ve harp ilanından haberi olmayan 3 Osmanlı gemisi İtalya donanması tarafından bombalanarak batırılmış, kaçan bir Türk gemisi de Preveze Limanı'nda gizlendiği yer ile birlikte bombalanmıştır. İtalya'nın Adriyatik Denizi'nde ve Balkanlarda savaşı genişletmesine Rusya ve Avusturya-Macaristan tepki göstermiştir.²⁶³

İtalyan Hükûmeti, Avusturya-Macaristan Hükûmetinin ikazları üzerine Adriya filosuna Adriyatik ve Yunan denizlerinde her türlü bombardımandan kaçınması emrini bildirmesine rağmen İtalyan torpido geçerlerinin Arnavutluk kıyılarındaki Şingin çevresine yaptığı²⁶⁴ bombardımanlar, Adriyatik sularında bulunan Avusturya gemilerini durdurup arama yapması Avusturya ve Rusya'nın hoşuna gitmemiştir. Adriyatik Denizi'yle, Yunan Denizi'nde bu harekâtın kesinlikle devam ettirilemeyeceği, bu duruma son verilmesi gerektiği olası takdirde büyük olayların çıkacağı İtalya'ya bildirilmiştir. Ancak bu denizlerde İtalyan donanmaları faaliyet göstermeye devam etmiştir. İtalyan donanmasının rastladığı bütün gemiler durdurularak arama yapılmıştır. Ancak Avusturya'nın baskıları sonucunda İtalyan Hükümeti, Adriyatik Denizi'nde bulunan kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalmıştır.²⁶⁵

İtalyanlar, Hicaz ve Yemen'de bulunan Türk kuvvetlerinin Eritre'ye taarruzundan ya da bu kuvvetlerin Yukarı Mısır veya Mısır Sudan'ı yoluyla Bingazi'ye gitmelerinden endişe etmişlerdir. Bu nedenlerle, Kızıldeniz'deki Türk kıyılarına ve burada konuşlanmış gemilere saldırarak kendi güvenliklerin sağlamayı hedeflemişlerdir.²⁶⁶

İtalyanların Preveze - Şingin ablukası, 17 Ekim'de sona ermiş, buna rağmen bu ayın sonuna kadar bu kıyılardaki dolaşmalarına devam etmişlerdir. Kızıldeniz'e gelince, Süveyş'te göz altında olan üç gemi dışındaki Türk deniz kuvvetleri, Konfide'de toplanmıştır. Limanları yoklama, gemileri arama hareketlerini sürdüren ve bu arada Haliç gambotunu kısa bir muharebenin ardından batıran İtalyanlar, Konfi'deki gemileri kaçırmamak için süratle harekete geçmek kararını vermişlerdir.²⁶⁷ İtalyanların Kızıldeniz'deki harekâtları ufak çapta bombardımanları barış antlaşmasının imzalanmasına kadar sürmüştür. İtalyanların Kızıldeniz'deki faaliyetleri İngilizlerce hoş

²⁶³ Güzel, “‘Hasta Adam’ Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı”. 106-107.

²⁶⁴ OİH., A:1-3/D:6/F:11-3.

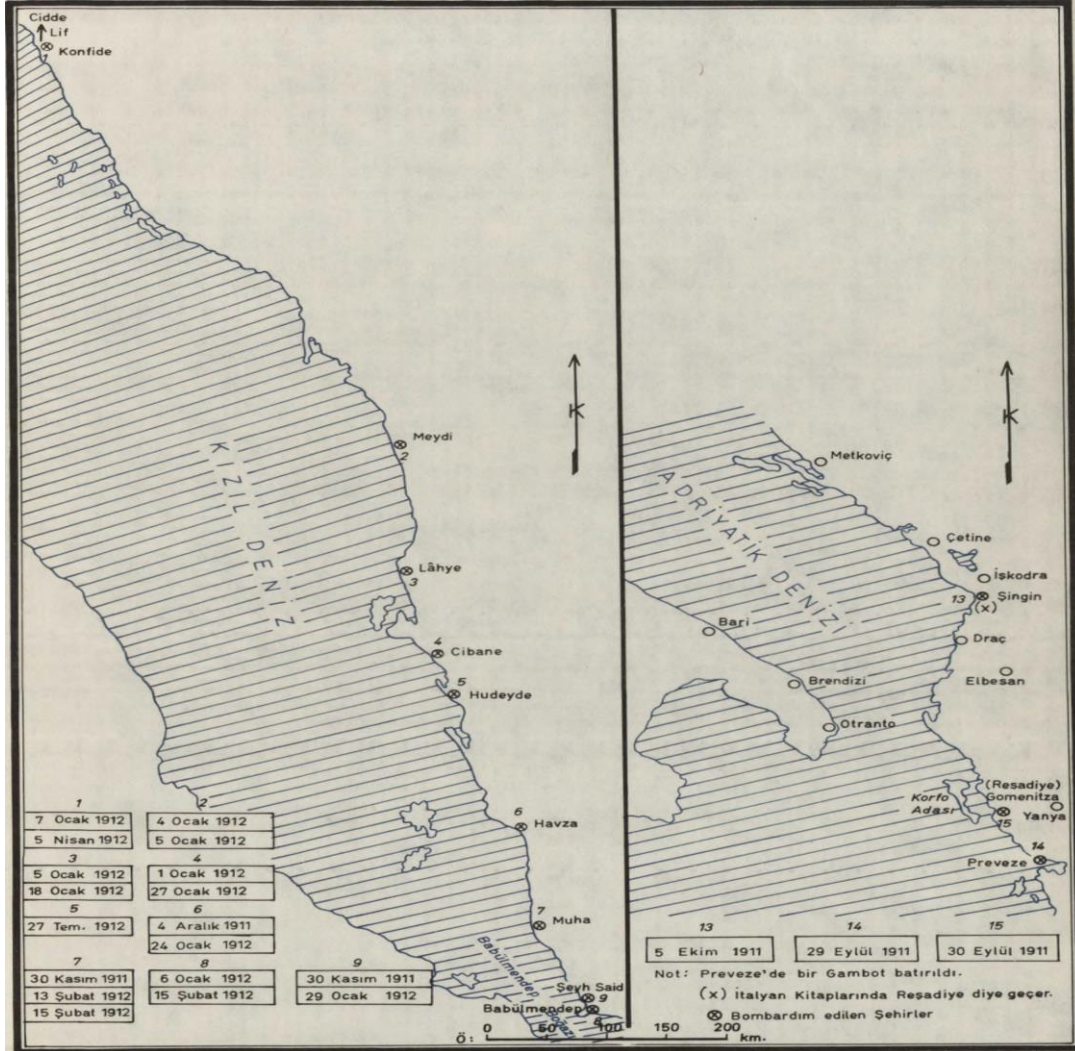
²⁶⁵ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 99.

²⁶⁶ Kemal Eker, “Osmanlı Donanma Penceresinden Türk-İtalyan Harbi ve Çanakkale Boğazı'ndaki Müşterek Savunma Konsepti”, *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21 - 22 Ekim 2019*, haz. Gültekin Yıldız, Serkan Osmanlıoğlu, (İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020), 191.

²⁶⁷ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III/91-92.

karşılanmamıştır. İtalya bu yüzden bu bölgede ufak çaplı harekâtlarla yetinmek zorunda kalmıştır.²⁶⁸

Harita 3.1. Kızıl Deniz'deki ve Adriyatik Denizindeki Kıyıların Bombardıman Tarihleri²⁶⁹

5.4.2. İtalya'nın Akdeniz'deki Savaşı (Çanakkale'ye Saldırı ve Oniki Adaların İşgali)

İtalya Adriyatik'te Avusturya'nın baskılarından sonra Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmak için Doğu Akdeniz'deki Oniki adaya saldırma planları yapmıştır. Oniki ada; Rodos, Kerke, Patnaş, Herke Kalimn, Leroş, Skarpantes, Piskopi, Kaşot, İncirli, Lipsos, Sümbeği adalarından oluşmaktadır. Bu adalarda çoğunluk olarak Rumlar yaşamakta idi.

²⁶⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 102.

²⁶⁹ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, Kroki: 6.

Türkler en çok Rodos adasında bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti adaların savunulması için ciddi bir tedbir almamıştır. Adalar kaderlerine terkedilmiştir.²⁷⁰

İtalya Osmanlı ülkesinde umduğundan fazla bir dirençle karşılaşınca, harbi Ege Denizi'ne, Anadolu sahillerine nakletmeye karar vermiştir. Adaların işgali, Libya'ya ve özellikle Sirenayka'ya destek için gönderilen malzeme ve insan yardımı önlenecek, Osmanlı hükümeti barışa zorlanarak Trablusgarp ile Bingazi'yi ele geçirmek için Osmanlı Devleti köşeye sıkıştırılacak ve Anadolu'da nüfuz sahibi olmak için önemli kilit noktaları işgal olunacaktır.²⁷¹

Fethiye - Finike - Mersin güney Anadolu kıyıları ile Rodos-Dedeoğlu arası, Ege Denizi İtalyan gemileri tarafından kontrol edilmekte, Çanakkale boğazı ve İzmir Körfezi ağızları gözetlenmekteydi. İtalya, Türk Afrika'sı ile Çanakkale boğazı ve Anadolu limanları arasındaki deniz yolu bağlantısını kesmek istiyordu. Bu suretle bu suların her tarafı aranmakta, rastlanan Türk ve yabancı ticaret gemileri, harp kaçağı ve eşya bakımından yoklanmaktaydı.²⁷²

İtalyan Hükümeti'nin savaşı Adalar Denizi'ni de alacak şekilde genişleteceği, Rodos, Sakız, Midilli gibi adaların işgal edileceği söylentileri üzerine adalardan Anadolu'ya göç hareketleri başlamıştır. Bu göç hareketlerine neden olan haberler İtalyan basınından "Stampa" ve "Vita" gazeteleri ile duyurulmakta, İtalyan gazeteleri Osmanlı Devleti'ne baskı yaratmak için bu adaların işgal edileceği ve büyük devletlerin buna karışmaması gerektiğini yazmaktadır. İtalyanların Ege Denizi'nde dolaşması ve Çanakkale Boğazı'na saldıracağı söylentileri "Boğazlar Meselesi"ni yeniden gündeme taşımıştır. Adalar için yapılacak olan saldırılara Almanya ve Avusturya'nın bazı şartlar ile izin verdiği Yunan basınında duyurulmuştur.²⁷³

İtalya büyük devletlerin barış için araya girmesini istemiş ve bu devletler de Osmanlı Devleti'ne barış hakkındaki düşüncelerini sormuştur (16 Nisan 1912). Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin sorusuna 23 Nisan'da; "Trablusgarp ve Bingazi'de padişahın fiili olarak haklarının devam etmesi, İtalyanları Trablus ve Bingazi'yi işgalinden vazgeçirerek buradaki askerleri geri çekmeleri şartı ile barış yapılabileceğini" cevabını vermiştir. Bu cevabı beklemeyen İtalya kızarak adalardaki telgraf hatlarını tahrip etmiş, bunların Anadolu ile irtibatlarını kesmiştir.²⁷⁴

İtalya'nın Adalar denizindeki adalara saldırı yapacağı haberleri İtalyan gazeteleri tarafından duyurulmuştur. İtalyan gazeteleri İtalya ordusunun Trablusgarp'ta istediği sonucu alamadığını, bu nedenle Ege Denizi'ndeki adalara ve Çanakkale Boğazı'na yönelik bir harekât yapılacağı 1911 yılı Kasım ayından beri yazmıştır. Bu yazılar

²⁷⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 284.

²⁷¹ Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten* 29/113 (Ocak 1965), 86.

²⁷² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III/65.

²⁷³ Şengül Mete, "Trablusgarp Savaşı Ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/8 (Haziran 1998), 267-268.

²⁷⁴ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 106-107.

üzerine Ocak 1912'de Almanya'ya verilen mayın siparişlerinin gelmesiyle, Çanakkale Boğazı'na üç hat hâlinde 183 mayın dökülmüştür. Sadece Boğaz'ın Rumeli yakasında, ticari gemilerin geçişi için dar bir geçit bırakılmıştır.²⁷⁵

18 Nisan 1912 sabahı, İtalyan donanması Çanakkale Boğazı önlerinde göründükten sonra Kumkale - Seddülbahir hattında savaş nizamına geçerek²⁷⁶ Akdeniz'deki bütün adaları topa tutmuş ve Çanakkale'deki iki kaleyi tahrip etmiştir. Daha sonra İtalyan donanması Esteropalya adasına çıkarma yapmış, bu adayı harekât üssü yaptıklarını ve bundan böyle diğer adalara da şiddetli harekât düzenleyeceklerini bildirmişlerdir.²⁷⁷

Bombardmanın ardından Osmanlı Hükümeti, boğazı tamamen kapatmıştır. Avrupa devletleri, özellikle Rusya ve Fransa da bu durum karşısında İtalya'nın bu harekâtının basit bir gösteriden ibaret ve karşı tarafı barışa zorlamak için olduğunu Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Devletlerin verdikleri teminatla Mayıs 1912 başında boğaz ticaret gemilerine tarafsız olarak yeniden açılmıştır.²⁷⁸

18 Nisan'daki başarısız Çanakkale taarruzundan sonra, adalara takviye kuvvet ve silah gönderilmesini engellemekle görevlendirilen İtalyan donanması, adaların Anadolu ile haberleşmesini kesmek amacıyla Rodos-Marmaris hattı dâhil, bütün telgraf kablolarını kesmiştir. Böylelikle adalar için işgal harekâtına geçilmiştir. İşgal harekâtına, 28 Nisan'da Stampalia Adası'nın ele geçirilmesiyle başlanmış ve bunu 5 Mayıs'ta Rodos Adası'na yapılan çıkarma harekâtı izlemiştir.²⁷⁹

İtalyanlar, Rodos Adasından sonra Leros adasına yönelmişlerdir. Ada limanına demirleyen İtalyan gemileri herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan adayı 12 Mayıs'ta ele geçirmişlerdir. Aynı gün Leros adasından hareket eden İtalyan donanması Kalimnos, Kerpe, Kaşat, İncirli, İlkaki, Patmos, 16 Mayıs'ta Lipsos, 19 Mayıs'ta Sömbeki, 20 Mayıs'ta İstanköy işgal etmiştir. Ayrıca bu adalar dışında 15 kadar küçük adacıkları da işgal etmişlerdir. Böylece Rodos ve Oniki Ada ve çevresindeki küçük adacıkların tamamı İtalyanların eline geçmiştir.²⁸⁰

²⁷⁵ Eker, "Osmanlı Donanma Penceresinden Türk-İtalyan Harbi ve Çanakkale Boğazı'ndaki Müşterek Savunma Konsepti", 199.

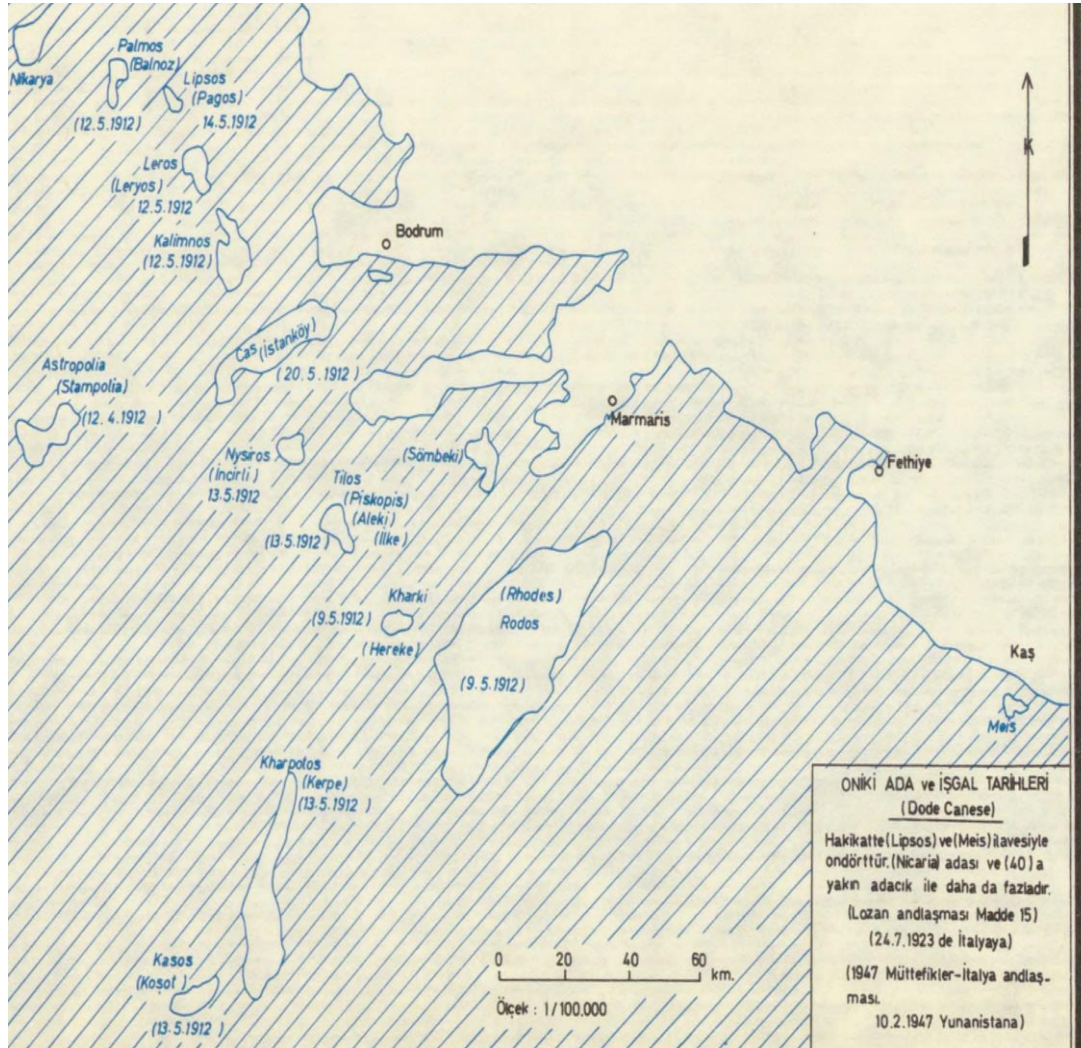
²⁷⁶ Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", 88.

²⁷⁷ OİH., A:1-29/D:8/F:34.

²⁷⁸ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III/109.

²⁷⁹ Eker, "Osmanlı Donanma Penceresinden Türk-İtalyan Harbi ve Çanakkale Boğazı'ndaki Müşterek Savunma Konsepti", 205.

²⁸⁰ Kurtcepe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 123-124.

Harita 4.1. Türkiye İtalya Harbi 12 Adanın İşgali 1911-1912²⁸¹

18 Nisan'daki başarısız Çanakkale bombardımanının ardından, 1912'nin Haziran ve Temmuz aylarında, Türklerin İtalyan gemilerine taarruz etmek niyetinde olduklarına dair haberlerinin çıkması, buna bir son vermek ve karşı tarafın moralini bozmak maksadıyla, İtalya donanması Çanakkale'deki Türk Filosuna bir gece Torpido hücumu yapmayı kararlaştırmıştır. Barbaros, Turgut, Mes'udiye, Asaritevfik gemileri ile Mecidiye ve Hamidiye kruvazörleri, bir muhrile beraber Çanakkale önünde bulunmaktaydılar. İtalyanların 18/19 Temmuz 1912 de Çanakkale'ye yaptığı taarruzda Pruva hattında Boğaza girmiş olan Albay Millo Komutasındaki Spica, Pereseo, Centauro, Climene ve Astore adlı beş torpidobottan oluşan donanma, set bataryaları ile ateşe başlamıştır. Soğanlı önlerinde döşenen mayınlara değmeden geçen düşman donanmasına ateşle karşılık verilmiş ve İtalyan birlikleri Soğanlı önlerinden geri dönmek zorunda kalmıştır. Filotillanın rehber gemisi Spica, bir aralık karaya oturmuş,

²⁸¹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III/Kroki: 23.

sonra kaçmayı başarmıştır. Diğer torpidobotlar da çok az tahribata uğramış, hiçbirini mayına isabet etmemiştir. Sonuç olarak bu taarruz, birkaç İtalyan gemisinin hasara uğraması ve birkaç askerin yaralanması ile son bulmuştur. Bu olaydan sonra, İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'na ciddi bir hareketi görülmemiştir. Ancak Boğaz'da bulunan Türk Deniz Kuvvetleri, İtalyanların baskınlar yapmasından korktukları için devamlı devriye ve keşifle vakit geçirmişlerdir.²⁸²

5.5. Adaların İşgaline Karşı Tepkiler

Rodos'ta kendinden sayıca fazla olan İtalyan kuvvetlerine karşı Türk kuvvetleri gerilla mücadelesi vermiştir. Ancak 17 Mayıs'ta teslim olmuşlardır. Adalarda bulunan Rumlar ise işgal ve saldırıları "zito italiano" sedalarıyla ve sevinçle karşılamışlardır. Londra'da yayınlanan Daily Graphic Gazetesi, Rodos'un işgali ile ilgili; İtalya'nın savaşı sona erdirmek için tüm gücü ile Trablus'a saldırması gerektiğini, Rodos'a yapılan saldırının gereksiz ve yersiz olduğunu yazmıştır.²⁸³

Adaların işgali Osmanlı Hükümeti'nin meseleyi çözümleyebilmek için ciddi bir arayışa itmiştir. 19 Mayıs 1912'de Meclis-i Vükelâ toplanarak işgalin sonuçları görüşülmüştür. Said Paşa Kabinesi içine düşülen bu çıkmaz karşısında istifa etmeye karar vermişse de Mahmut Şevket Paşa ve diğer nazırlar böyle bir zamanda vükela buhranı çıkarmanın kötü neticeler vereceğini söyleyerek istifadan vazgeçirmişlerdir. Bunun üzerine Sadrazam Said Paşa, adaları düşman işgalinden kurtarmak için büyük devletler aracılığı ile İtalya ile barış görüşmelerinin başlatılmasını istemiştir. Nitekim Hariciye Nazırı Asım Bey, Alman elçisi Marshall ile görüşmüş ve İtalya'nın işgalden vazgeçerek barış yapmalarını talep etmiştir. Marshall ise Alman Hükümetinin baskı yapamayacağını ve diğer devletlerin de buna yanaşmayacağını söylemiştir.²⁸⁴

Rodos'un işgaline karşı Akdeniz'de menfaati olan İngiltere ve Fransa'nın tepki göstermemesine, Osmanlı Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa serzenişte bulunmuştur. Rodos'un işgal edilmesinden sonra bir tepki görülmemiş ve diğer adalar da İtalya tarafından bir biri arkasına işgal edilince, Osmanlı hükümeti, başta İzmir ve İstanbul olmak üzere bazı büyük şehirlerde ikamet eden İtalyanların gönderilmesine karar vermiştir. Ancak dul kadınlar, demiryollarında çalışan işçiler ve rahipler istisna tutulmuştur. 20 Mayıs 1912 'de İzmir'den 2.000 kişilik ilk kabile sınır dışı edilmiştir.²⁸⁵

Mayıs ayı sonlarına doğru hala İtalyan donanmasının Sakız, Midilli ve İzmir'i işgal edeceği, tekrardan Boğazlara saldıracağı gibi çeşitli siyasal çevrelerden yorumlar yapılmıştır. Avusturya'nın politikacıları ise İtalya'nın Rodos ve Oniki Adayla yetineceğini, sınır dışı edilen vatandaşların infialini yatıştırmak için donanmasının

²⁸² *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 401-404.

²⁸³ Mete, "Trablusgarp Savaşı Ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler", 274-275.

²⁸⁴ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 124-127.

²⁸⁵ Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", 90.

gösteriler yaptığını, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için girişilmiş faaliyetler olduğu söylemişlerdir.²⁸⁶

Fransa, İtalya'yı desteklese de kendisinin de büyük bir Müslüman uyruğu bulunmaktadır ve kendi doğu politikası gereği Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Bu nedenle de Osmanlı ile İtalya arasını düzeltmek istemektedir. Fransa, Türkiye ile İtalya arasında toplanacak barış konferansında yalnızca Trablusgarp'ın ele alınmasını, Rodos ve 12 Ada'nın geleceğinin ise Avrupa devletlerince tayin edilmesini istemeye koyulmuştur. Rusya, Roma hükümetine yardım için ise destek çıkmak istese de Sazanoff, Rusya'nın Akdeniz'e inme politikasından dolayı Rodos ve Oniki Ada'nın mukadderatının ne olacağı konusunun bir Rus meselesi değil bir Avrupa meselesi olduğu görüşünü bildirmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sazanoff adaların Osmanlı'ya iadesine ve buralara Girit'tekine benzer bir özerklik verilmesinin uygun olduğunu bildirmiştir. İngiltere de İtalya'nın tarafındadır fakat Hindistan kapıları ile Müslüman dünyasını tehlikeye düşürmek istememektedir. Nitekim adaların ne zaman, ne koşullarda boşaltılacağı hakkında büyük devletlerin başkentlerinde siyasi temaslar başlamış ve çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Ancak İtalya da Rodos ve Oniki Ada'nın iadesinin güç olduğunu göstermek için bir taraftan buralardaki yerli halkın Yunanistan'a karşı olan hislerini kışkırtarak, diğer taraftan da işgalin geçici olmayacağına işaret eden bazı önlemlere başvurmuştur. Adalarda yaşayan halkın çoğunluğu Rumlardan oluştuğu için Rumlar, Yunanistan'la birleşmek için harekete geçmişlerdir. Adalar halkı, özerklik ve işgalin geçici olarak yapıldığı vaatlerini kendilerine göre yorumlayarak, Calimnos'da görüldüğü gibi, hususi bir bayrak kabul etmişler, ayrı bir idareci atamışlar, hatta özerk yönetim için Atina'da hususi pullar bile bastırmışlardır.²⁸⁷

5.6. Trablusgarp Savaşı İlanından Sonra Osmanlı Hükümeti

İtalya Trablusgarp için savaş hazırlıkları yaparken, Osmanlı Devleti'nin savaştan önce almış olduğu tek tedbir Trablusgarp'a yardım için gönderdiği Derne gemisi olmuştur. Bu tedbir ise savaş öncesi 22 Eylül'de İtalya basınında büyük gürültüler koparmıştır. Ancak Osmanlı Devleti bu gemi dışında Trablusgarp için herhangi bir yardımda bulunmamıştır. Zaten Trablusgarp'a deniz yolundan asker, cephane ve erzak gönderimi hemen hemen imkânsızdır.²⁸⁸ Nitekim İtalyan Başbakanı Giolitti hatıratında bu konu için: “Derna Vapuruna birkaç top erzak, bol mühimmat, 10.000 tüfek ve elbise yüklendiği bize bildirilmiştir. Bu gemi hareket etti. Biz de donanmamıza gemiyi yakalayıp zapt etmesi için derhal emir verdik. Fakat Derna Vapuru yakalanamayarak yükünü Trablusgarp'a çıkartmaya muvaffak olmuştur”.²⁸⁹

²⁸⁶ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 129.

²⁸⁷ Turan, “Rodod ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, 91-94.

²⁸⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 66-68.

²⁸⁹ Giolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, 70-71.

Savaşın ilanından önce Trablusgarp'ta Vali İbrahim Paşa'nın görevden alınmasından dolayı asker kuvvetlerinin komutanlığına vekil olarak Albay Neşet geçirilmiştir. Devletin bu bölgede kuvvetleri; 10 tabur süvari, 17 tabur yaya ve 6 bataryadan oluşmaktadır. Ancak bunların büyük bölümü savaş başlamadan önce Yemen'de çıkan isyanı bastırmak üzere görevlendirilmiştir. Geriye kalan kuvvet ise 5000 kadar olup çeşitli kabilelerden de 30.000 savaşçı erinin katılacağı umulmuştur. Bunların yanında askerlik çağında bulunan gençlerden 16.000 kişi alınması beklenirken ancak 3.400'ü silah altına girmiştir. Depolarda bulunan 40.000 martin tüfeği yerine gönderilecek olan mavzer gönderilmemiştir. Bölgeye erzak, cephane, muharebe araçları ve sağlık hizmeti de ulaştırılamamıştır.²⁹⁰

Tüm bu eksiklikler ve ihmallerin sorumlusu olarak Sadrazam Hakkı Paşa gösterilmiştir. Hakkı Paşa kesinlikle İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal edeceğine ihtimal vermemiştir. İtalyan notasının alınmasından sonra durumun vahametini ancak anlayabilmiş ve hemen görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Hakkı Paşa'nın istifasından sonra yerine Said Paşa Sadrazam olmuştur.²⁹¹

Osmanlı Hariciye Nezareti, Avrupa Devletleri ile görüşmelerde bulunarak Roma üzerinde baskı oluşturmalarını ve bu savaştan İtalya'nın vazgeçmesini talep etmiş, aynı zamanda savaşın Adalar Denizi'ne sıçrayabileceğini ve bu durumda kendilerinin de zarar görebileceğini belirterek arabuluculuk etmelerini istemiştir. Nitekim Osmanlı Hükümeti'nin protestoları işe yaramamış ve büyük devletleri de yanına çekememiştir.²⁹²

Diplomatik olarak İstanbul Hükümeti çareler ararken bir yandan da İtalyanlar Trablusgarp'ta kıyı kesimlerden iç bölgelere doğru ilerlemeye başlamıştır. Trablusgarp'ta askeri birliği komuta eden Neşet Bey, aldığı talimatlar sonucu İtalyan tecavüzü başlamasıyla karargâhını Trablusgarp şehrinin 40 km kadar güneyindeki Aziziye Kasabasına nakletmiş ve elindeki kuvvetleri de şehrin dışında bir hatta çekmiştir. Böylece İtalyanlar Ekim ayı içerisinde önemli bir mukavemetle karşılaşmadan Trablus şehrinden sonra Tobruk, Derne, Bingazi ve Kum kasaba ve şehirlerini fazla zayıt vermeden işgal etmiştir. Ancak İtalyan askerleri kıyılardaki bu şehirlerden 5-20 km'den fazla ilerleyememiştir. Buralarda bir avuç Türk askerinin etrafında toplanan yerli gönüllülerin mukavemetleriyle karşılaşmışlardır. İtalyanlar ancak Trablus'un doğusunda bulunan Seydi-el Mısır'ya ve güneyde Sıvani-beni-Ademe'e kadar ilerleyebilmiştir.²⁹³

7 Ekim 1911 günü, Albay Neşetin Tümen Komutanlığına, Paris Ateşemiliteri Binbaşı Fethi (Okyar)'ın Tümen Kurmay Başkanlığı'na atandığı emri gelmiştir. Binbaşı Fethi (Okyar) aracılığıyla erzak tedarik edilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber iyi haberler de gelmiş ve Mısır'da Müdafaa-i Vataniye Cemiyeti kurulmuştur. Mısır

²⁹⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, 270-271.

²⁹¹ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 70-71.

²⁹² Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, 99.

²⁹³ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 203-204.

fevkalâde komiseri de bu cemiyetle ve bu amaçla kurulmakta olan diğer kurumlarla işbirliği yapmış ve bu komiser adına İstanbul'dan para gönderildiği öğrenilmiştir.²⁹⁴

Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın barışa yanaşmaması halinde nasıl bir yol izleyeceği hususunda bazı planlar yapmıştır. Fırka Kumandanlığının yaptığı savunma planı, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından şekillenmiştir. Bu plan gayet basittir. İtalyan saldırılarına karşı mevcut taburlarla karşı konulacak, başarılı sağlanamadığı takdirde direnişçiler Garyan'a çekilecektir. Burada bir araya gelen direnişçiler de topyekûn saldırmak yerine çete saldırılarıyla İtalyan birliklerini taciz edecektir. Atlı askerlerle düşmana karşı tacizler yapılacak, silah-cephane ve ikmal yollarına baskınlar düzenlenecektir. Ön görülen tek çare, düşmanı iç bölgelere sokmamak yolunda olmuştur.²⁹⁵

İtalyan donanması Bingazi'ye kara çıkarması yaparken küçük bir Türk garnizonunun inatçı ve ağır kayıplar verdiren kahramanca mücadelesiyle karşılaşmışlardır. Benina mevkiine karargâh kuran az sayıdaki Türkler ve yerlilerden oluşan gönüllüler, İtalyanları Trablusgarp kıyılarına mıhlamışlardır. Yerli kabilelerden yüzlerce gönüllü gelmesi hususunda Küfre'de olayları yakından takip eden Senusilerin lideri Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin talimatı ile hareket eden Bingazi'deki Senusi zaviyesi Şeyhi Ahmed-el-İsevi'nin civardaki tüm Senusi zaviyelerini cihada davet etmesi ile toplanan çetelerden büyük fayda sağlanmıştır.²⁹⁶

İtalya'ya karşı Osmanlı Hükümeti ekonomik bir boykot da başlatmıştır. Tanin Gazetesi 13 Ekim 1911'de "*İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet Paketi*" adıyla kampanya başlatıldığını duyurmuştur. Başlatılan bu kampanyada; İtalya ile alışveriş kesilecek, İtalyan vapurlarına binilmeyecek, İtalyan postalarına mektup verilmeyecektir.²⁹⁷ İtalya'ya karşı iktisadi bir savaş başlatılması oldukça önemli bir adım olmuştur.²⁹⁸

5.7. Trablusgarp'a Gönüllü Türk Subaylarının Gönderilmesi

Osmanlı Devleti'nin, diplomatik teşebbüslerden bir anlaşma çıkmayınca bölgenin kendi olanaklarıyla savunulmasına karar verilmiştir. Bölgede bulunan kuvvetlerle, Trablusgarp vilayetini müdafaa fikri uygulamaya konulmuştur. Yapılacak olan direniş ile İtalya'nın barışa ikna edilmesi amaçlanmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte vilayetin müdafaa gücünü artırmak için Mahmut Şevket Paşa'nın emirleri ile yerli halk, Trablusgarp kuvvetleri, cephaneler ve silahlar iç bölgelere kaydırılmıştır. Ancak Trablusgarp halkı başıboş haldedir ve yerli halkı düşmana karşı örgütleyecek kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Trablusgarp'ın savunulması düşüncesinin ortaya

²⁹⁴ Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi, 152.

²⁹⁵ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 76-77.

²⁹⁶ Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 203-205.

²⁹⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 275.

²⁹⁸ Zeyrek - İlhan, "İtalya'nın Milli Birlik Sonrasında Osmanlı Devleti ve Balkan Siyaseti", 74.

atılmasıyla birlikte özellikle vatansever Türk subayları savaş bölgesine gitmek için harekete geçmişlerdir. Mahmut Şevket Paşa, Trablusgarp için yola çıkacak olan subaylara gizli bir şekilde her türlü yardımı yapacaklarını, devletin İtalya ile doğrudan savaşa giremeyeceğini, Trablusgarp'ı mahalli kaynaklarla savunacaklarını açıklamıştır. Ayrıca Trablusgarp'a gidecek olan subaylara 100 lira yol parası ve dört kat maaş vereceğini bildirmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın planına göre; Trablusgarp'ta yürütülecek olan savaş için gönüllü gidecek olan subaylar gizlice yola çıkacaklar ve Osmanlı Devleti resmi olarak harp savaş ilan ettiğinde ise açıktan her türlü destek gönderilecektir.²⁹⁹

Trablusgarp'a vatan savunmasına koşan subaylar arasında; Kolağası Mustafa Kemal, Binbaşı Enver Bey, Nuri Bey (Conker), Fuat Bey (Bulca), Binbaşı Ali Fethi Bey (Okyar), Eşref Bey (Kuşçubaşı), Nuri Bey (Enver Bey'in kardeşi), Halil Bey (Enver Bey'in amcası), Albay Neşet Bey ve Ekrem Bey (Müşir Recep Paşa'nın oğlu) gibi isimlerle birlikte yüzlerce gönüllü asker bulunmaktadır.³⁰⁰ Trablus hareketine katılmış olanların sorumlulukları kendilerine ait olacak, Harbiye Nezareti de orada görevli olan subayları izimli sayacaktır. Gönüllü subaylar fark edilmeden gitmek için küçük gruplar halinde hareket edeceklerdir. İlk kafilede Enver Paşa "Hamdi" takma adı ve halı tüccarı hüviyetiyle, Mustafa Kemal ise Gazeteci Şerif adıyla ikinci kafilede yolculuk edecektir.³⁰¹

Fransız Gazeteci George Remond, kimi Avrupa elçiliklerinden ataşemiliter kimi İstanbul'un köklü ailelerine mensup son derece eğitilmiş olan bu insanları vazifeye koşturan nedir diye sormaktadır. Yine bu soruya kendi gözlemleri sonucu cevap vererek şu kanıya varmıştır. "Şüphesiz bunların hemen hepsi daha dün denebilecek kadar yakın bir zamanda devrimi yapanlar ve yeni Türkiye'yi kuranlardır. Tam da bu sırada iki eyaletin kaybından duydukları sorumluluğun ağırlığı ve Trablusgarp'ın işgal edilmesi onları sıkıntıya sokmuş, İstanbul'a uzak olan bu eyalet için savaşa sürükleyen sadece bir şeref meselesi olmamış aynı zamanda kendi eserleri için savaşılmaya gelmiş olmalarıdır. Hatta denebilir ki, devletin parçalanmasına sebep olabilecek muhtemel bir hata varsa, böylesi bir hatayı hayatlarıyla ödeyeceklerini göstermek için gelmişlerdir. Pekiyi daha başlamadan kaybedilmeye mahkûm görünen bu savaşta direnişin örgütlenmesinde hangi sebep Arapları birleştirerek savunmaya geçirmiştir. Bunun sebebi ise buhranlı zamanlarda insanların gönüllerini birleştiren unsurun din duygusu olduğunu söylemiştir."³⁰²

²⁹⁹ Fatma Çelik, "Trablusgarp Savaşı" 7. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler - Sosyal Politikalar - Sosyoloji - Tarih) 9-12 Mayıs 2018*, ed. Burak Yuvalı – Taha Eğri, (İstanbul: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2019), 286.

³⁰⁰ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 71.

³⁰¹ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 276-277.

³⁰² Georges Remond, *Trablusgarp Savaşı ve Enver Paşa*, çev. İdil Cihangir, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2019), 90-91.

5.8. Direnişin Başlaması

Yukarı da bahsi geçen Osmanlı gönüllü subayları Mısır ve Tunus üzerinden gizlice Trablusgarp'a ulaşmaları ile yerel kuvvetleri düzene sokmuşlardır. Osmanlı subayları, Derne'nin 15 km. doğusundaki Aynülmansûr'da kuzey, doğu ve batı cephelerine taksim edilen Bingazi Genel Karargâhı'nı kurmuşlardır. 1 Aralık 1911'de Enver Bey buraya gelerek kırk kadar subay ve 400 askerden oluşan karargâhın kumandasını, Mustafa Kemal de doğu cephesinin (Tobruk/Derne) kumandasını üstlenmiştir.³⁰³ Kabilelerin gönüllü erlerinden oluşan kuvvetler (Kuvayı Muhabereke) de Kuşçubaşı Eşref'in emrine girmişlerdir. Her beş mangadan kurulan her bir grubun başında bir küçük şeyh, her on beş manganın yani 150 kişinin komutasında bir Türk subayı görev almıştır. Subayın yanında iki erbaş, Senusilerden bir şeyh ve idare işleriyle uğraşan bir subay bulunmaktadır.³⁰⁴

5.9. İtalyanlara Karşı yapılan İlk Baskın

8 Ekim 1911 günü, Suani beni Adem'de bulunan atlı bir grup, gecenin karanlığından yararlanarak Meliana kuyularında bulunan İtalyan ileri karakollarına akın yapmıştır. Keşif mahiyetinde olan bu akın, 9/10 Ekim gecesi tekrarlanmıştır. İkinci baskında, İtalyanlar durumdan haberdar olarak hazırlanmışlar, birlikleri deniz piyadeleriyle takviye edilerek donanma topçusunun da ateşleriyle bu savunmaya katılmışlardır. Türk kuvvetleri ayrıntılı hazırlığa bile gerek görmeden yaptıkları bu baskında, tedbirini almışsa da takviye edilmiş düşman karşısında başarılı olamamışlardır. Düşmanın yarım saat kadar süren top atışlarının altında ve şiddetli makineli tüfek ateşi karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak Meliana kuyuları bölgesine yapılan Türk baskınları karşısında İtalya, Harbiye Nezareti'ne yardım telgrafları çekmiştir.³⁰⁵

5.10. Trablusgarp Savaşı Sırasında Türk-Senusi İşbirliğinin Kurulması

Trablusgarp bölgesine Türk subaylarının geldiğini duyan bölgenin ileri gelenleri kısa süre içerisinde Enver Bey'in etrafında toplanarak bir araya gelmişlerdir. Enver Bey, İttihad-ı İslâm politikasını benimsemiştir. İslâmcılığın ön plana çıkmasının temel nedenleri içerisinde hükümetin İtalyan işgaline karşı gerekli duyarlılığı gösterememesi

³⁰³ Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2019), C.EK-2/607.

³⁰⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 278.

³⁰⁵ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 159-160.

sonucu bölge halkının İslam dinî dışında birleştirici başka bir unsuru kabul görmemesi olmuştur.³⁰⁶

Enver Paşa hatıratlarında Senusiler ile ilgili olarak, Derne çevresindeki, tüm Arap şeylerinin kendisine sadakat yemini ettiklerini, çevreden gelen Arap kabileler ile 10.000 düzensiz savaşçının olduğunu, padişahın damadı ve halifenin elçisi olmasından dolayı Arapların Enver Bey'e büyük saygı gösterdiklerinden bahsetmektedir. Büyük Senusi Şeyhi ile mektuplaştığını ve Şeyhin tüm Müslümanları İtalyanlara karşı savaşa davet ettiğini bildirmiştir.³⁰⁷

Senusi Şeyhleri Enver Bey'e sonsuz güven duymuşlar ve onun bir dediğini iki etmemişlerdir. Direniş sürecinde Enver Bey ile Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Sünusi arasında müthiş bir işbirliği meydana gelmiştir. Türk subayları ile Senusi şeyhleri arasında imzalan ahitname ile son İtalyan askerin kovulmasına kadar geçen süre içerisinde birlikte savaşacaklarına dair yemin etmişlerdir. Ocak 1912'de Mısır mecmuasında, Şeyh Ahmet Şerif, cihat ilanını yayınlamıştır. Cihat çağrısına cevap vermeyenlerin mürted kabul edileceği ve katledilmelerinin caiz olduğu belirtilmiştir. Şeyh Muhammed imzasıyla Mart 1912 başlarında Trablusgarp yurttaşlarını cihada çağıran bir beyanname daha yayımlanmıştır. Şeyh Ahmet Senusi, İdris'in kendi namını kullanarak Şeyhin İtalyanlarla iş birliği yaptığını Yemen'de yaymış bunun üzerine Şeyh Ahmet Şerif, Osmanlı Devleti'nin çatısı altında bulunan Yemen Müslümanlarını düşmana karşı cihad etmeleri gerektiğini bir bildiri ile yayımlamıştır.³⁰⁸ Şeyh Ahmed Senusi İslam dininin ilkelerine bağlı dindar biri olmakla birlikte hükümlerini İslam dininin esaslarına göre almış ve ödün vermeden uygulamıştır.³⁰⁹

Enver Bey, Arapların "Türkler bizi İtalyanlara sattı" sözlerine hitaben: "Sizi Halifeniz İtalyanlara sattı gibi iftiralara kanmayınız. Siz satılmadınız ve satılmayacaksınız. Büyük halife sizi düşmanın elinden kurtarmak için beni buraya gönderdi. Harbe katılmak isteyenlere silah ve cephane vereceğim. 15 güne kadar hepinizin yanıma gelmesini istiyorum", demiştir. Enver Bey, iyi Arapça bilen Eşref Bey'in yardımcıları ile bölgede ileri gelen aşiretleri dolaşarak gönüllülerden oluşan bir ordu meydana getirmiştir. Gönüllülerden oluşan bu yeni orduyu eğiterek talimler yaptırmıştır.³¹⁰

Gönüllülerden oluşan yeni ordu, Senusilerin liderliğinde memleketlerini korumak ve yabancı güçlerin kendilerini esaret altına almalarını ve hayvan gibi muamelede bulunmasını engellemek için modern silahları bulunmamalarına rağmen zor

³⁰⁶ Nevzat Artuç, "Trablusgarp Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Türk-Senusi İlişkileri", *Tarih Ve Gelecek Dergisi* 8/2 (Haziran 2022), 287.

³⁰⁷ Enver Paşa'nın *Trablusgarp Günlüğü*, çev. Nurten Kutsal, (İstanbul: Tarih-Kuram Yayınları, 2015), 37-53.

³⁰⁸ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 94-95.

³⁰⁹ Cafer el Askerî, *İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli*, tercüme. Halit Özkan, haz. Necdet Fethi Safvet, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2008), 81.

³¹⁰ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 77.

şartlar altında savaşmışlardır. Yaralandıklarında tedavi edecek doktorları olmayıp, çoğu zaman yiyecek bulamamışlardır. Savaş bittikten sonra Osmanlı ordusuna ait son kuvvetler de çekilinceye kadar, Senusilerin ve bölgedeki direnişçilerin tek hasılatları düşman ordusundan kalan ganimetler olmuştur.³¹¹

Trablusgarplı direnişçilerin en zayıf yönleri eğitimsiz ve disiplinsiz olmalarıdır. Enver Bey, askerlerin eğitimi için bölgede, bir Astsubay Okulu açmıştır. Her bölük için tüm astsubayların yanına yerlilerden özellikle de aşiret şeyhlerinin oğullarından seçilen gençler verilmiş ve eğitimleri bu astsubaylarca sağlanmıştır. Aynı zamanda Yüzbaşı Emin komutasında da Mısırda da bir Astsubay Okulu açılmıştır.³¹²

Bingazi bölgesinin yiyecek ve cephane sevkiyatı tamamen Mısır'dan karşılanmıştır. Enver Bey, Tobruk'ta savaşacak gönüllü askerler toplamak için yoğun çaba sarf etmiştir. Senusilere mensup olan bazı şeyhler ile Yüzbaşı Mustafa Kemal, Cağbub'a hareket etmiştir. Senusi tekkesine gidilmiş, Calu'da kuvvet toplanarak Trablus ile Bingazi'ye bu kuvvetler sevk edilmiştir. Bu kuvvetlerden önce Mustafa Kemal Bingazi ve Cağbub yolu üzerindeki Senusilerle birlikte Bingazi'ye doğru yola çıkmıştır. Şeyh Senusi ile bağlantı kuran bir kişi Mustafa Kemal tarafından 15 gün önce yola çıkarılmıştır. İki gün sonra buradan çıkacak olan Cezayirli Abdülkadirzade Ali Paşa da Şeyh Senusi'ye gönderilmiştir. Böylelikle Bingazi bölgesinin savunması Türk Subayları ile Senusi Şeyhlerinin birlikte hareketi etmesi ile yönetilmiştir.³¹³

Enver Paşa, bozuk para noksanlığından dolayı kendi adına para bastırmıştır. Banknotun üstüne paranın değerini ifade eden Türkçe ve Arapça rakamların yanında mührünü de bastırmıştır. Enver Bey, Arapların bu parayı altın ve gümüş ile aynı değerde tutmasından dolayı kıvanç duyduğunu belirtmiştir.³¹⁴

5.11. 13 Ekim 1911 Baskını

Trablusgarp'ın yerli halkı her şeyi geçim yolu sağlamak için yapmayı âdet edinmişlerdir. Bunda aç ve yoksul oluşları da etkili olmuştur. Ücretle ve yağma ümidiyle hareketlere destek vermişlerdir. İtalyanlara karşı baskınlar devam ettirilmek istenmektedir ve 13 Ekim gecesi düşmana baskın yapılmak üzere harekete geçilmiştir. Ancak düşman birliklerine yaklaşıldığı sırada, nişancı taburundan, zamansız atılan bir silah sesi üzerine zaten tetikte bulunan İtalyanlar, makineli tüfek ve topçu ateşiyle karşılık vermiştir. Bu nedenle baskın da pek başarı sağlanamamış ve direnişçiler geri hatlara çekilmek zorunda kalmışlardır. Bundan sonraki günlerde de, ufak çapta

³¹¹ Mustafa Çabuk, "Senusilik Ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı- Senusi İş Birliği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (Nisan 2019), 231.

³¹² Şükrü Erkal, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VI. Cilt Hicaz, Asir, Yemen, Cepheleri ve Libya Hareketi 1914-1918*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978), 114-116.

³¹³ OİH., Kls:57/D:H-1/F:1-61.

³¹⁴ *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*, 51.

taarruzlar tekrarlanmıştır. Düşman donanmasının karaya kuvvetler çıkardığı ve birçok hazırlıklar yaptığı öğrenildikçe, keşif taarruzlarına devam edilmiştir.³¹⁵

5.12. 23 Ekim İlk Düzenli Türk Saldırısı

Trablusgarp şehrine çıkartma yapan General Caneva, askerlerini şehrin birkaç km önünde yerleştirerek müdafa tedbirlerini almıştır. İlk düzenli Türk saldırısı 23 Ekim'de yapılmıştır. İtalyan istihkâmlarına iki koldan saldıran Neşet Bey ile Ali Fethi Bey oluşturulan yeni cepheyi birlikte kumanda etmişlerdir. Saldırı esnasında da Trablusgarp halkı arkadan hücum etmiştir. Çarpışmalar sonucunda İtalyanlar çok ağır zayıat vermiştir. İki gün sonra Neşet Bey tekrardan saldırı emri vermiş, saldırıda 30 subay 321 asker şehit olmuştur. Ortada kesin bir zafer olmadığı halde İtalyanlar telaşa kapılmış İtalyan Hükümeti 5 Kasım 1911'de ilhak kararnamesini duyurmuştur.³¹⁶

23 Ekim taarruzu Türk ve yerli kuvvetlerin ilk başarılı taarruzu olmuştur. Türk kuvvetlerinin başına bilgili ve yetenekli komutanlar geçmesi ile düzenli birlikler oluşturulmuş ve baskınlar yapılmaya başlanmıştır. Bu baskınlar sonucunda güven duyulan subayların etkisi ile yerli halkın silah altına girmesi hızlanmıştır. Trablus halkı düzenli birliklerin saldırıları karşısında cephe gerisinde ayaklanma hareketlerini arttırmış ve şehre doğru yaymışlardır. İtalyanlar 24 ve 25 Ekim günlerinde, şehirdeki ayaklanma hareketlerini bastırmaya çalışmış ve halktan silahları toplamaya başlamışlardır.³¹⁷ Bu yenilgileri gizlemek isteyen İtalya, ilhak kararı almış ancak bu karar karşısında Trablusgarp ve Bingazi'de savaşlar sürdürülmeye devam etmiştir. Bu savaşlar esnasında İtalyanlar savaş suçu işlemiş, namaz saatlerinde camiler bombalanmış, sırf eğlenmek için halk kurşuna dizilmiş, çocuk, kadın, ihtiyar demeden halk katledilmiştir.³¹⁸

Trablusgarp'ta Eylül-Ekim aylarında yapılan on iki esaslı çarpışmada İtalyan kuvvetleri kıyıdan ileriye gidememiştir. Ekim-Kasım aylarında yapılan çatışmalarda ise cephelerde taraflar denk düşmüştür. Türk savunması ile İtalyan kuvvetleri sahilden ileriye gidememiş ve dünya kamuoyu Türkler lehine seslerini yükseltmeye başlamıştır.³¹⁹

³¹⁵ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 165-166.

³¹⁶ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 93.

³¹⁷ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 171-176.

³¹⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 96-97.

³¹⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 281.

5.13. Trablusgarp Savaşına Karşı İslam Ve Hristiyan Dünyasında Yükselen Tepkiler

İtalya'nın savaş ilanından itibaren dünya kamuoyunda protestolar yapılmıştır. Özellikle Müslüman dünyada birçok bölge Libya'nın savunulması için yardımlar toplamıştır. Mısır'da Trablusgarp için Müdafaa-i Vatanî Cemiyetleri kurulmuştur. Cemiyet, Trablus'a gönüllü asker ve erzak göndermiştir. Mısır Olağanüstü Komiseri bunlarla birlikte çalışmıştır. Tunus'tan da Askerî Ataşe Fethi Bey vasıtasıyla erzak tedariki sağlanmıştır.³²⁰ Savaşta yaralıların tedavisi için kurulan sağlık kuruluşlarının içinde özellikle Mısır Kızılay'ının sağladığı destek takdire şayandır. Mısır Kızılay'ı savaş boyunca Trablusgarp'ta 250 yataklı üç hastane açmış ve oldukça faydalı hizmetlerde bulunmuştur. Mısır Kızılay'ının ve Hidiv Paşa'nın validesinin yardımlarıyla oluşturulan sağlık heyeti Trablusgarp'a 27 Ekim 1911'de ulaşmıştır.³²¹

Trablusgarp'a karşı yapılan bu tecavüz dünya Müslümanlarının dinî duygularını kabartarak Müslüman Libya halkının yanında olduklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Müslüman Arnavutlar, Avlonya'da toplanarak Trablusgarp'a gitmek için başvuruda bulunmuşlardır. Savaş ilan edildiğinde Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti "Vatanî Müdafaa Cemiyeti" kurulmasını sağlamış ve bu örgütün benimsenmesi için cemiyetin yaygınlaştırılması kararı almıştır. Üsküp'te birçok halk mehter takımı ile birlikte hükümet binasına yürüyerek Trablus'a gönderilmek üzere silah altına girmek istemişlerdir.³²²

Enver Paşa 7 Aralık 1911'deki hatıratında ilk sıhhiye kafilesinin 6 Aralık'ta geldiğini ve ne kadar mutlu olduğunu, 19 Şubat 1912'de ise 5 tane sıhhiye birliğinin olduğunu, bunlar Mısır'dan 3, İstanbul'dan 2, Selanik'ten 1 adet gelerek Hilal-i Ahmer Koğuşunun kurulduğunu yazmıştır.³²³ Mısır'dan başka Cezayir, Bulgaristan, Bosna, Güney Afrika Müslümanları ve Hind Müslümanları Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne maddi yardımlarda bulunmuştur. Mısır'da Hilal-i Ahmer için toplanan para 6000 lira, Güney Afrika Müslümanları 1600 pound, Hint Müslümanları ise Trablusgarp'ta savaşan Osmanlı yaralıları için 7 bin 603 frank değerinde bir yardım toplamışlardır. Hint Müslümanlarından Seyid Emir Ali başkanlığında Londra'daki Hindistan Müslüman Derneği savaş başlar başlamaz, İngiliz gazetelerine ilan vermiş, hem Osmanlı Hilal-i Ahmer'i için hem de Trablusgarp'taki yaralı, hasta, dul ve yetimler için bağışlar toplamıştır.³²⁴

³²⁰ OİH., A:1-19/D:33/F:11.

³²¹ Oya Dağlar Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", *Belleten* 81/292 (Aralık 2017), 961.

³²² Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 140-141.

³²³ *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*, 45-54.

³²⁴ Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", 960-961.

Savaşın başlamasıyla Bağdat, Lübnan, Kerkük, Diyarbakır, İzmir, Bursa, Konya'da büyük tepkiler gösterilmiş, savaşa katılmak için telgraflar çekilmiştir.³²⁵ Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a cephe takviyesi yapılmıştır. İtalya ise gönderilen bu yardımlar için İngiltere ve Fransa'yı gerekli desteği vermemesinden dolayı bu iki devleti protesto etmiştir. Bu konuda, Fransa ile bir gerginlik de yaşanmıştır. Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a gönüllü Türk subaylarının geçişi sağlanmıştır. Alman Kızılhaç'ı Şubat 1912'de Tunus üzerinden Trablusgarp'a üç doktor ve 12 erkek hastabakıcıdan meydana gelen bir sağlık heyeti göndermiştir.³²⁶

Hindistan, Afganistan ve Çin Müslümanları Hindistan vali-i umumisi ile İngiliz Hükûmetine şikâyetlerde bulunmuştur.³²⁷ Hindistan Müslümanları savaş ilanının hemen ardından Kalküta'da binlerce insanın katıldığı miting yapmıştır. Hindistan'da "İlane Cemiyetleri" aracılığıyla Trablusgarp için yardım kampanyaları başlatılmıştır. Kalküta'da Farsça olarak yayınlanan *Habl-i Metin Gazetesi*, İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmada İngiltere'nin tarafsız bir politika izlemesini eleştiren bir makale yayımlamıştır. Afganistan'da Trablusgarp için para yardımları toplanmış, gönüllüler yazılmış hatta Ebu Said Arabi gibi bazı Müslümanlar bizzat Trablusgarp'ta savaşmıştır. Cava adalarında yaşayan Müslümanlar da Hariciye Nezareti'ne telgraflar göndererek yardım için hazır olduklarını bildirmişlerdir.³²⁸

İtalya Trablusgarp'a savaş açtığında Avusturya tarafsızlığını ilan etmişse de savaşın ilerleyen dönemlerinde diğer büyük devletlere nazaran en çok tepki gösteren devlet olmuştur. Avusturya-Macaristan Hükûmeti tarafsızlığını belirtirken aynı zamanda devletlerin öncelikle tarafsız hareket etmelerini, ikinci olarak da bir mahkeme olmaması dolayısıyla İtalya nezdinde üstünkörü bir teşebbüste bulunamayacaklarını ifade etmiştir.³²⁹ Adaların işgali üzerine Avusturya, İtalya Hükûmetine itiraz etmiştir. Berchtold, İtalya'nın bildirdiğinden fazla ada işgal ettiğini ve bu işgaller karşısında Avusturya'ya tavizât verilmesi gerektiğini söylemiştir.³³⁰

Savaşın başlamasıyla cepheye gönderilen Avrupalı muhabirlerin yapmış olduğu "katliam ve vahşet" haberleri Batı kamuoyunda büyük yankılar uyandırmıştır. Avrupa'da en büyük tepkiyi gösterenler gazetelerden sonra sosyalistler olmuştur. Bunların arasında İtalyan sosyalistler de bulunmaktadır. Bu sosyalistler, Giolitti Hükûmeti'ni devleti savaşa sürüklemekle ve masum insanları katletmekle suçlamışlardır. Fransız sosyalistleri, Paris'te düzenledikleri mitinglerde İtalya emperyalizmini kınamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, İtalya'nın işgaline gazeteler büyük tepki göstermiştir. Newyork Gazeteciler Cemiyeti, İtalya Hükûmeti'nin

³²⁵ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 140-142.

³²⁶ Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", 962-971.

³²⁷ Giolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, 124.

³²⁸ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 145-146.

³²⁹ OİH., A:1-4/D:81/F:50.

³³⁰ Giolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, 113.

savaş kararını kınayan telgraflarını Osmanlı Hükümeti'ne göndermişlerdir. Savaş, Rus kamuoyunda da tepkilere yol açmıştır.³³¹

Savaş boyunca sağlık kuruluğu olan Hilal-i Ahmer yabancı Kızılhaç ve Kızılay heyetleriyle birlikte yaralı askerlere yardım etmişlerdir. Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne Alman ve İngiliz Kızılhaç'ı ile Mısır Kızılay Cemiyeti sağlık yardımı yapmıştır. Alman Kızılhaç heyeti Garian'da çok iyi donanımlı bir hastane kampı açmıştır. Hastanenin başında iki Alman ve iki Türk hekim görevlendirilmiştir. Alman Kızılhaç üyeleri Garian'ın yanında 27 Şubat'tan 11 Mart'a kadar Aziziye'deki hastanede de çalışmıştır. İngiliz Kızılhaç'ı ise Osmanlı Devleti'ne iki cerrah, bir yardımcı cerrah ve beş erkek hastabakıcıdan oluşan sağlık heyeti göndermiştir. Altı aylık süre için görevlendirilen bu heyetin tamamı İngiliz sağlık görevlilerinden oluşmaktadır. Filistin Yahudileri de Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı lehine gösteriler yaptıkları gibi sağlık heyeti gönderebilmek için bir cemiyet kurmuşlardır.³³²

5.14. Ayn-Zara Muharebeleri

Ayn-Zara, Akdeniz kıyısından 10 kilometre kadar içeride ve tabanı Trablus-Tacura arasındaki kıyı kısmı olan eşkenar bir üçgenin ucunda bulunmaktadır. Osmanlı birlikleri Trablusgarp şehrinden geriye çekilmeye başladıktan sonra bir kısım askeri birlikler, ordugâhlarını bu eşkenar üçgenin ucundaki Ayn-Zara bölgesine taşımıştır.³³³ İtalya'da takriben Trablusgarp sahilinde Kırkariş İstihkâmlarına ve orada da üçgen şeklinde, 8-10 km'lik bir alanın en ucundaki Ayn Zara'ya kadar uzanan bir yerde üç aydır sıkışıp kalmışlardır. İtalyan ordusunun sayısı altmış-seksen bin civarındadır. Burada sıkışıp kalan İtalyan askerleri ne ileriye gidebiliyor ne de geriye dönebiliyordu. Hiçbir tarafta kurtuluş ümidi ve selamet bulunmamaktaydı. İtalyan birliklerinde güven, itaat ve birlik duygusu kalmamıştır. Türk birlikleri, çok defa İtalyan subaylarının kendi askerlerini tabanca ve kılıçla tehdit ederek harp meydanına sevk etmekte olduklarını görmüştür. Ama Türk mücahitlerinin cesareti, itaati, birlik ve metaneti mükemmeldir.³³⁴

İtalyan Komutanı General Caneva, Trablus'a yeni birliklerin gelmesiyle, harekete geçmek için gerekli hazırlıklar ve planlar yapmıştır. Yapılan plana göre; "Saat 06.00'da, Trablusgarp şehrinin doğusunda demirli bulunan gemiler, Hani'nin doğusundaki araziye vuracaklardır. Saat 17.00'ye doğru gemiler orta çaptaki ve büyük çaptaki toplarıyla Ayn-Zara üzerinde top ateşine başlamıştır. Bu atışların devamında sabit balondan da faydalanmışlardır. 25-26 Kasım gecesi başlayan top seslerinden sonra

³³¹ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 148-150.

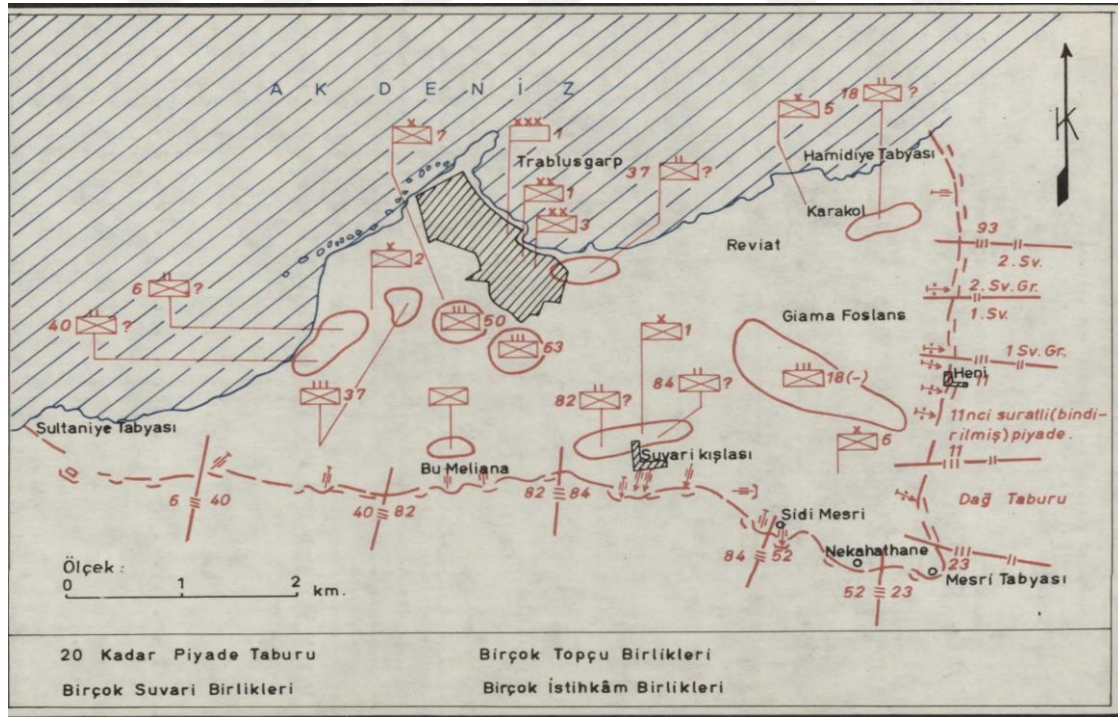
³³² Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", 960-964.

³³³ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 188-189.

³³⁴ Ahmet Şerif, *Arnavudluk'da, Süriye'de, Trablusgarp'de Tanîn*, haz. Mehmet Çetin Börekçi, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 250.

şafakla beraber top ateşinin şiddeti artmıştır. Tümen Komutanı Albay Neş'et de sabah erkenden karargâhtan ayrılarak muharebe alanına gelmiştir. Harp gemilerinin katılmasıyla başlayan aralıksız bombardımanın ardından düşman bir çıkarma yapmıştır. Düşman Seydi Mısri tarafından ilerlediyse de urbanın şiddetli savunması karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak taraflar arasındaki ateş akşam saat on iki buçuğa kadar devam etmiştir. Düşman, taarruz harekâtını kolaylaştırmak için Mısrababa ve Bomliyane mevkiilerinde bulunan seyyar bataryalarla üç toptan ibaret olan topçu mevziisine ve bu hareketi erteletebilecek olan piyade hattına aralıksız ve etkili ateşe başlamıştır. Turgutpaşa civarındaki harp gemileri Cumapazarı ve Gözzenata hurmalıklarını bombardımana tutmuştur. Türk Kuvvetleri, vaha'nın sık ağaçlı olmasından, arazinin kapalı ve çok karışık yapısından yararlanarak başarılı bir direniş göstermiştir. Türk Kuvvetleri, İtalyanları ancak 1550-2.000 metre içeriye sokmuşlardır. Asker ve halktan birkaç şehitle az miktarda asker yaralanmıştır. Bugünden sonra, 1 Aralık'a kadar, İtalyanlar büyük bir harekâta bulunmamışlar ancak 1 Aralık 1911 Cuma günü Kurban Bayramı'nın birinci gününde bu mübarek günü fırsat bilerek, sabah erkenden top ateşiyle saldırıya geçmişlerdir. Tümen Komutanı Albay Neş'et ile Kurmay Binbaşı Ali Fethi (Okyar) derhal muharebe hattına gitmişler ve İtalyanlar başarısızlığa uğratılmıştır.³³⁵

Harita 5.1. Birinci Ayn-Zara Muharebesi İtalyan Kuvvetleri (26-27 Kasım 1911)³³⁶

³³⁵ Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi, 189-193.

³³⁶ Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi, Kroki: 8.

İkinci Ayn-Zara muharebesini kurban bayramının üçüncü veya dördüncü günü meydana gelmiştir. Arap mücahitlerin çoğunluğu bayram için köylerine, memleketlerine gitmiştir. Bu nedenle harp yerinde direnişçi askerlerin sayısı çok azalmıştır. Bunu haber alan İtalya, harekât için hazırlıklara başlamıştır. Türk kuvvetleri ise İtalyanların harekât yapacağına ihtimal vermemiştir. Ancak sabah saatlerinde İtalyan filosu ve karadaki istihkâmlarından top atışları başlamıştır. Başlatılan ateş karşısında cephede bulunan Türk kuvvetleri tüm gücüyle karşı koymuştur.³³⁷

4-5 Aralık'ta yapılan bu muharebe sonucunda, Trablusgarp'taki Türk Kuvvetleri, İtalyan Kuvvetleri karşısında ilk defa yenilgiye uğramıştır. Bu yenilginin sebebi, Türk Kuvvetleri'nde, 2.000'i Türk olmak üzere, 5.000-6.000 kişinin olması ve geriye kalan gönüllülerin büyük bir kısmının çeşitli bahanelerle savaştan kaytarmaları olmuştur.³³⁸ 7 Aralık 1911 günü, bir İtalyan süvari keşif kolu, Tacura'ya kadar giderek burada Türk kuvvetlerinin olmamasından istifade etmişler ve 13 Aralık 1911 günü İtalyan 93.ncü Piyade Alayı tarafından Tacura işgal edilmiştir.³³⁹

5.15. Mustafa Kemal Paşa'nın Tobruk Ve Derne'deki Muharebeleri

Trablusgarp savaşı çıktığında, Mustafa Kemal Paşa Erkan-ı Harp Kolağası(Kurmay Kıdemli Yüzbaşı) I. Şubede görev almaktaydı. Savaşın çıkmasıyla harekete geçen Mustafa Kemal, Mahmut Şevket Paşa'yı ikna ederek Gazeteci Mustafa Şerif adıyla sahte pasaport düzenlemiş ve 15 Ekim 1912'de İstanbul'dan yola çıkmıştır. Yolculuk esnasında hastalanan Mustafa Kemal Paşa, İskenderiye'de 15 gün tedavi gördükten sonra yolculuğa devam edebilmiştir. Seyahat esnasında çektiği zorluklar karşısında Trablusgarp'a ulaşmıştır. Burası Mustafa Kemal'in, komutanlık ve teşkilat kurmadaki yeteneklerini gösterdiği ilk yer olmuştur.³⁴⁰

Mustafa Kemal'in beklemiş olduğu terfi haberi Genel Kurmay Başkanlığının göndermiş olduğu şu telgrafla; "Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal, şimdiki görevinde istihdam edilmek üzere sırasıyla genel terfi içinde rütbesi binbaşılığa yükseltilmiştir" ifadesiyle 30 Kasım 1911'de binbaşılığa yükseltilmiştir.³⁴¹

İtalyanlar, 4 Ekim 1911 tarihinde Tobruk'u bombardımana tutarak karaya çıkmışlar ve Tobruk'u zapt etmişlerdi. Bundan sonra İtalyanlar, Tobruk'tan daha ileriye gidememişler, yerel kuvvetler karşısında başarısız olmuşlardır.³⁴² Mısır yoluyla, birer ikişer Türk subayları bölgeye gelmeye ve muharebelere katılmaya başlamıştır. Subaylarla birlikte 17 Aralık'ta, ilk defa silah ve cephane kafilesi Tobruk'a gelmiş, 300 piyade tüfeği, 100 sandık cephane Tobruk'a bırakılmış, kalanı Derne'ye sevk edilmiştir.

³³⁷ Şerif, *Arnavudluk'da, Sûriye'de, Trablusgarp'de Tanîn*, 251-252.

³³⁸ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 197.

³³⁹ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 205-206.

³⁴⁰ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 81-82.

³⁴¹ OİH., A:1-4/D:42/F:8.

³⁴² *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 226.

Kasım ayında Derne'ye ulaşan Mustafa Kemal, düşman kuvvetlerinin Müreyra Vadisi'nde iki yerde tahkimat yapmakta olduğu ve hatta bazı tahkimat inşaatının bitmek üzere olduğu haberini alınca bazı tertip ve düzenler alınmasını, Nadura'daki düşman mevziine taarruz edilmesini Şeyh Müberra'ya teklif etmişse de bu teklifin hemen yerine getirilmesi mümkün olmamıştır.³⁴³

Tobruk ve çevresi Ethem Paşa'nın sorumluluğuna verilmiş ancak bu görev için Mustafa Kemal'in de yardımları istenmiştir. Bundan dolayı hem sevkıyatı sağlamak hem de Ethem Paşa'ya gerekli yardımlarda bulunmak üzere Tobruk'ta kalması telgrafla Binbaşı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir.³⁴⁴ 21 Aralık 1911'de Tobruk'a karşı yapılan keşifler üzerine Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal ve Yüzbaşı Nuri düşmanın Tobruk'un doğusundaki Nazura Tepeleri'nde tahkimatla meşgul olduğu ve kuvvetinin tahmin edildiği gibi bir tugay olmadığı anlaşılmış ve 22 Aralık sabahı bir keşif taarruzu yapılmasını kararlaştırmışlardır. Ethem Paşa, güneşin doğuşuyla birlikte çarpışmanın başladığını, Mustafa Kemal ve Nuri Beyler tarafından düşmanın Nazura istihkâmına yaklaşan kuvvetinin sağ kanadından tamamen ricat hattına sevk edilmiş ve mücahitler şiddetli hücumlarına devam ederek istihkâma girmiş, istihkâmda bulunan mitralyöz bölüğünün üç tüfeğini parçalamışlardır. Düşmanın asker ve katırları yine istihkâm takımı subaylarıyla birlikte tamamen yok edilmiştir.³⁴⁵

İtalyanlar daha ilk günden beri Derne'de beklenmedik bir direnişle karşılaşmışlar ancak yeni bir harekette bulunamamışlardır. Derne'de muharebeler aralıksız olarak cereyan etmişse de yoğunluk itibarıyla harbin ilk aylarından (Eylül-Ekim 1912), son aylarına kadar (Kasım 1911-Mart 1912) iki önemli devre bulunmaktadır. Türk Kuvvetleri birinci devrede, düşmanı durdurmak, saldırıları püskürterek Derne şehrini düşman elinden kurtarmak için savaşmışlardır. Bu devredeki savaşlar o kadar çetin ve kanlı olmuştur ki Türk Kuvvetleri karşısında direnemeyeceğini anlayan ve gittikçe morali bozulan İtalyan Komutan, 17 Kasım 1911 gecesi Derne'ye yapılan baskında iyice telâşa kapılarak yardım isteğinde bulunmuştur. İtalya, kısa bir süre sonra, Derne'de piyade taburunu dokuz tabura yükseltmiştir. Bu kuvvetin başına, Milân Tümen Komutanı Tümgeneral Trombi Komutan olarak atanmıştır. Derne'deki Türk kuvvetlerin başına da Tobruk'tan gelen Mustafa Kemal geçmiştir.³⁴⁶

Mustafa Kemal 20 Aralık 1911'de Yüzbaşı Nuri Bey ve diğer arkadaşlarıyla Derne'ye geçmiştir. Mustafa Kemal Derne'den önce Şark Kolu Komutanı (1 Ocak 1912) olmuştur.³⁴⁷ Mustafa Kemal, İtalyan birliklerine 16-17 Aralık'ta baskın planı yapmış ve ortalık aydınlandıktan sonra düşman nöbetçileri üzerine ateş başlamış ve düşmanın dikkati dağıtılmıştır. İtalyan birliklerine karşı muharebeye girilmiş ve Türk

³⁴³ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 229.

³⁴⁴ OİH., A:6-110/D:30/F:12-5.

³⁴⁵ OİH., A:6-110/D:272/F:6-4.

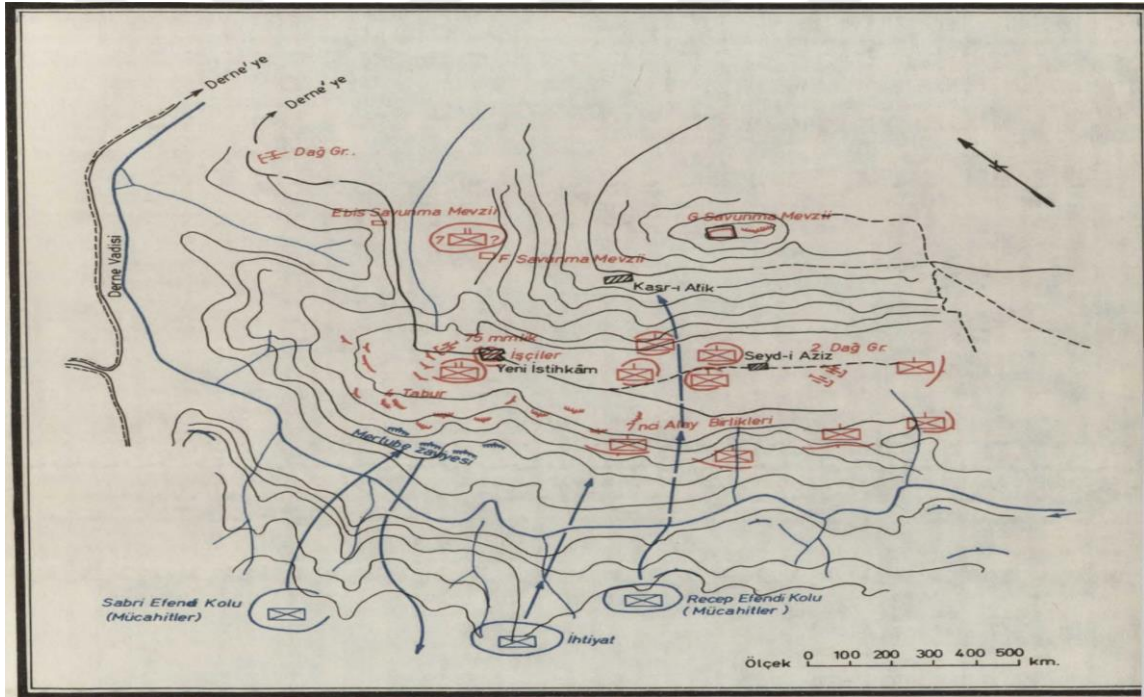
³⁴⁶ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 335-336.

³⁴⁷ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 84.

birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. İtalyan birlikleri sol kanadıyla taarruza geçmiş, yeni istihkâmın doğusuna topçusunu yerleştirmiş ve Türk birliklerinin Garp Kolu topçusuyla muharebe etmekle birlikte düzensiz çekilen Şark Kolu piyadesi üzerine ateşe devam etmiştir. Üç mücahit şehit düşmüş, 10 kadarı da yaralanmıştır.³⁴⁸

16/17 Ocak 1912 gece baskını, bütün olasılıklarıyla iyi planlanmışsa da istenildiği gibi geçmemiştir. Bunun nedeni mücahitlerin ve özellikle onların başlarında bulunan Şeyhlerin, isteksiz davranmaları ve bu harekâta katılmamak için bahaneler uydurmaları olmuştur.³⁴⁹ Mustafa Kemal bu muharebede gözünden yaralanmıştır. Derne'de yoğun toz bulutu içerisinde kalan Mustafa Kemal'in sol gözüne bir kireç parçası girmiş ve görmeye sorun yaşamıştır. Mustafa Kemal 18 Ocak'ta Derne'de bulunan Hilaliahmer Hastanesi'ne yatırılmıştır. Mustafa Kemal bir ay bu hastanede tedavi gördükten sonra tam olarak iyileşmeden hastaneden çıkmıştır.³⁵⁰

Harita 6.1. Derne Muharebesi (17 Ocak 1912)³⁵¹

Derne Şark Kolu Komutanlığı görevinde bulunan Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal 5 Mart 1912 Derne Komutanlığına atanmıştır.³⁵² Derne komutanlığına atanan Mustafa Kemal, buradaki askeri harekâtları yönetmiş ve düşmana birçok baskın

³⁴⁸ OİH., A:6-110/D:18/F:14.

³⁴⁹ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 329.

³⁵⁰ Eren Akçiçek, "Trablusgarp Savaşında Mustafa Kemak (Atatürk)'in Geçirdiği Travmalar ve Sağlığı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 1. Uluslararası Tarih Sempozyumu-Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-19 Mayıs 2011 Bildirileri*, haz. Mehmet Ersan - Nuri Karakaş, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 543-544.

³⁵¹ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, Kroki: 48.

³⁵² OİH., Kls:17/D:73/F:11.

yapmıştır. Bu baskınlardan biri olan 28-29 Mayıs 1912 gecesi yaşanan durumu Bingazi Genel Komutanlığına bildirmiştir: “Teğmen Remzi, sabah çıkacak bir kuvvete karşı pusu kurmuş ve sabah saat onda çıkan iki bölük düşman askeri tamamen fark edilip “Zito” sesleri işitilinceye kadar yaklaşıldıktan sonra ansızın ateş ederek tahminen 20 ölü ve 15 kadar yaralı verdirdikten sonra bunları geri çekilmeye mecbur etmiştir. Keşif için gönderilen yoldan ayrıca üzerlerine gelen bir tabur düşman kuvvetine tekrar ateş edilmiş ve bu ateşe Timiskit Müfrezesi de yetişip katıldığından söz konusu tabur, 30 kadar zayıat verdikten sonra geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. O sırada istihkâmlardan şiddetli top ateşleri başladığından, kuvvetlerimiz şehitlerini alamayarak çekilmek zorunda kalmıştır”.³⁵³

İtalya kuvvetleri 17 Haziran 1912 günü Kasr-ı Arun denilen tabyaya saldırmıştır. Düşmanın, büyük kuvvetlerle yaptığı bu saldırı ve yardım edilmesi haberi telefonla Şark Kolu Komutanlığına bildirilmiştir. Şark Kolu Komutanı Fuat Bey (Bulca), Garnizonda mevcut kuvvetleri alarak Kasr-ı Arun’a doğru harekete geçmiştir. Bir taraftan da Derne Komutanı Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal’e haber gönderilmiştir. Akşama doğru Batı karargâhından (Yarbay Enver Kuvvetlerinden) da bazı takviye kuvvetleri Derne kuvvetlerine katılarak taarruza geçmiştir. İki taburdan fazla düşman kuvveti, 150 kişilik bir Türk taarruz kuvveti karşısında tutunamayarak iki km gerideki mevzilerine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu olaylardan sonra, Türk ileri karakol ve gözetleme yerleri Harap Havuzlar mevğine intikal etmiştir. Bu durum Ağustos 1912’ye kadar bu şekilde devam etmiştir.³⁵⁴

17 Eylül Salı günü sabaha karşı, İtalyanların Derne’nin 10 km doğusuna doğru işgaline devam ettikleri sahil mevziilerine hücum edilmiştir. Muharebe gece geç vakte kadar 15 saat devam etmiştir. Düşman müdafaada kalmıştır. İtalyanların zayıatı, subay ve asker olmak üzere 200’den fazla tahmin edilmektedir. Bu muharebede Nizamiye ve milis birliklerinin gösterdiği cesaret ile 10 kat üstün topçusu bulunan İtalyan kuvvetleri karşısında 15 saat muharebe edilmiş ve düşmanın bir bataryası savaştan çekilmeye mecbur bırakılmıştır.³⁵⁵

24 Eylül 1912 günü İtalya, gemilerden çıkardığı kuvvetleri de muharebeye katmak suretiyle yaptığı bu taarruzda, 16 piyade taburu, 60 top ve birçok makineli tüfekle Türk birliklerine saldırmıştır. Düşman kuvvetinin karşısında savaşan Türk kuvvetlerinin sayısı ise 300 civarındadır. Ağır silah olarak da dört makineli tüfekle iki top bulunmaktadır. Neredeyse elli misli olan düşman kuvvetleri ile yapılan muharebeler sonucunda İtalyanlar ilk gün beş kilometre kadar ilerleyebilmiş, ertesi gün ise Türk Kuvvetleri karşısında tutunamamış ve düşman kuvvetleri silahları bırakarak çekilmek

³⁵³ OİH., A:6-110/D:304/F:14.

³⁵⁴ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 343.

³⁵⁵ OİH., A:6-110/D:304/F:14.

zorunda kalmıştır. Bu muharebe General Rezoli için ders olmuş, Derne'de İtalyanların umutları kırılmıştır.³⁵⁶

İtalya ile imzalanan barış antlaşmasından sonra Enver Bey'in Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafta, Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal'in, 18 Aralık 1911 tarihinde kendi isteğiyle orduya katıldığı, önce Derne Şark Kolu Komutanlığı daha sonra Derne Komutanlığı görevlerini üstlendiği yazmıştır. Aynı zamanda Mustafa Kemal'in gözlerindeki rahatsızlığa rağmen son zamana kadar askerlik görevini layıkıyla yaptığını ifade etmiştir.³⁵⁷

Trablusgarp Savaşı, Mustafa Kemal için gelecekte düşman ordularına karşı mücadele vereceği ve aynı zamanda Millî Mücadele esnasında tatbik edeceği harekât ile yerli halkı teşkilatlandırmak adına adeta bir talim yeri olmuştur. Trablusgarp'ta kumanda ettiği direnişçiler içinde çok az sayıda Türk askeri bulunmakla birlikte yerli direnişçileri teşkilatlandırmış, onları eğitim vermiş, bir taraftan da disiplinli savaşçılar haline getirmiştir. Cephane, silah ve malzeme ihtiyacını daha çok İtalyan birliklerine karşı yapılan baskınlar sonucu karşılamıştır. Sahil savunması, çölde mücadele ve gayri nizami harp tekniklerini uygulamıştır. Bu taktikle İtalyan birliklerinin sahilden içerilere girmelerini engellemiştir.³⁵⁸

³⁵⁶ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 344-345.

³⁵⁷ OİH., Kls:61/D:294/F:14.

³⁵⁸ F.Rezzan Ünalp, "Trablusgarp Notlarından Mustafa Kemal, Enver ve Nuri Paşalar Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 18/6 (Güz 2022), 650-651.

6. SAVAŞIN SONA ERMESİ VE UŞİ ANTLAŞMASI

6.1. Sulh İçin Yapılan Görüşmeler

İtalya, Trablusgarp'ta istediği başarıları elde edememiş, savaşı diplomatik olarak kendi lehinde bitirmek için büyük devletlerin arabuluculuk etmesini istemiş ancak bir netice alamayınca savaş alanını Akdeniz'e kaydırmış ve ilk olarak 24 Şubat 1912'de Fransızların nüfuzunda bulunan Beyrut'u bombalamıştır. Bu bombalamanın ardından 9 Mart 1912'de büyük devletlerin Roma'daki delegeleri İtalyan Hariciye Nazırı San Giuluano ile ayrı ayrı görüşmüş ve İtalyan Hükümeti bu elçilere 15 Mart'ta cevabını iletmiştir. Verilen cevapta; İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'de tam egemenlik istemiş, büyük devletler ve Osmanlı Devleti'nin de bunu tanımasını tebliğ etmiştir. Ayrıca, Osmanlı'nın buradaki askerlerini çekmesi buna karşılık İtalya'da kapitülasyonları kaldırmayı, Halifeyi dinî lider olarak tanımayı, Düyûn-ı Umumiyyeden Trablusgarp ve Bingazi'ye karşılık gelen borçları ödemeyi, yerlileri affetmeyi ve Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt etmiştir. Bu istekler 17 Mart 1912'den itibaren Türk ve Avrupa gazetelerinde tartışmalara yol açmıştır.³⁵⁹

Büyük devletler, İtalya'nın barış şartlarını öğrendikten sonra bunu Osmanlı Devleti'ne nasıl bildireceklerine karar verememişler ve en sonunda yapılan müzakerelerin sonucunda Osmanlı Devleti'nin önce barış isteklerini sormuşlardır. Ancak görüşmelerin yapıldığı sıralarda İtalya, Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmak için 18 Nisan'da Çanakkale Boğazı'nı bombalamıştır.³⁶⁰ Bu bombalamanın ardından Osmanlı Hükümeti, Çanakkale Boğazında bırakılmış olan geçidi de torpillemiş ve bütün geçişleri kapatmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti, büyük devletlerin arabulma girişimlerine 23 Nisan'da öncelikle bu devletlere teşekkür ettikten sonra cevap vermiş ve ana şartlar olarak şunları talep etmiştir. İlk olarak, Padişahın egemenlik haklarının fiili olarak devam etmesi ikinci olarak, İtalya'nın Trablus ve Bingazi'den çekilmesi ve üçüncü olarak, İtalya'nın oradaki askerlerini çekmeye önceden söz vermesi gerektiğini iletmiştir.³⁶¹

Bu sulh girişimi için Gıolitti, "Türkiye ile sulh yapmakla kendilerine bağlı olan Trablusgarp Araplarını kendi hallerine terk etmiş olacak ve bunun ise derhal bir Arap kıyamını ve Hilafetin Osmanlı'nın elinden gitmesine neden olacaktır. İşte bu tehlikelerin mevcut olması Türkiye'nin İtalya'nın istediği şartları kabul etmeye engel teşkil etmiştir" demiştir.³⁶²

Çanakkale Boğazı'na 18 Nisan'da düzenlenen başarısız harekâttan sonra İtalya yeni bir taktik olarak Güney Ege Adalarına saldırıyı planlamıştır. Bu doğrultuda 4

³⁵⁹ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 176-177.

³⁶⁰ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 128-129.

³⁶¹ Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), II/I 126.

³⁶² Gıolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, 126.

Mayıs'ta Rodos'u işgal etmiş ve Oniki Adanın da işgalini Mayıs ayı içerisinde tamamlamıştır.³⁶³ Ada işgallerinden sonra Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmak isteyen İtalya, Seyyid İdris ile ittifak yapmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için Giolitti yardımlarda bulunmuştur. Seyyid İdris'e evvela para yardımıyla bulunulmuş sonrasında ise üç batarya top, on bin tüfek ve topçu neferleri gönderilmiştir. İdris'in en mühim hedefi ise Mekke ve Medine'yi zapt ederek Türk askerlerini uzaklaştırmak olmuştur. Aynı zamanda Yemen'de hâkim olan İmam Yahya'nın aleyhine çalışmalarına başlamıştır. Böylelikle İtalya Hükümeti, Osmanlı Devleti'ni baskı altına almaya çalışmıştır.³⁶⁴

1912 Mart tarihinden itibaren yeniden başlayan Arnavutluk'taki Malisörler ayaklanması üzerine 14 Mayıs'ta Avusturya elçisi Pallavichi ve Fransız elçisi Bompar, Said Paşa ile görüşerek bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır. Her iki elçi de Arnavutluk'taki ayaklanmanın genişleyerek büyümesi nedeniyle kaygılandıklarını ve bir an önce İtalya ile sulh zeminin aranmasını istemişlerdir. Her iki elçi ile görüşmelerinin ardından Said Paşa, 15 Mayıs'ta iki elçinin getirdiği barış teklifini Meclis'i Vükela'ya sunmuştur. Mesele, Meclis'te iki defa müzakere edildikten sonra harbe devam kararı alınmıştır.³⁶⁵

Mahmut Şevket Paşa, Asım Bey ve Cavit Bey gibi bazı Osmanlı devlet adamları, Kıbrıs yönetiminin 1878'de nasıl İngiltere'ye vekâlet ile verilmişse yerli halka bazı imtiyazlar verilerek Trablusgarp yönetiminin de İtalya'ya verilebileceğini düşünmekteydiler. Osmanlı devlet adamları sulh istemişler fakat bunu kâğıt üzerinde imzalayarak sorumluluk almak istememişlerdir. Yapılacak olan bir antlaşma sonucunda, buna verilecek olan halk tepkisinden çekinmişlerdir. Nitekim tüm bu barış görüşmeleri Balkan Savaşı tehlikesi ortaya çıkana kadar sürmüş ve neticesiz kalmıştır.³⁶⁶

6.2. Sulh Görüşmeleri Esnasında Osmanlı Devleti'nin İç Siyaseti

İttihat ve Terakki Abdülhamit'i tahttan indirdikten sonra ülkedeki egemenliği ancak üç yıl içerisinde ele almıştır. Bu dönemde Abdülhamit devrinden daha büyük ölçüde iç ayaklanmalar meydana gelmiş ve bunun ardı arkası kesilmemiştir. İttihat ve Terakki yönetiminde borçlanmalar, sürgünler, hapisler ve dayaklar gibi birçok uygulamalar Abdülhamit dönemini aratır olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan ülkücü aydınlar ve halktan birçok kişi İttihat ve Terakki'nin görevden çekilmesini istemiş ve zaman içerisinde çözilemeyen problemler büyümüştür. Ülkenin içerisindeki ayaklanmalar ve çıkan Trablusgarp Savaşı neticesinde ordu içerisinde de siyasal ayrılıklar baş göstermiştir.³⁶⁷

³⁶³ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, 148.

³⁶⁴ Giolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, 119-122.

³⁶⁵ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 189-181.

³⁶⁶ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 131.

³⁶⁷ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, II/I 230-231.

Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren tekelci ve zorba tavırlarından ötürü İttihat ve Terakki'den istifalar başlamış ve yeni bir siyasî grubun oluşmasına yol açmıştır. Bu siyasi gruplar, İTC'nin memuriyet tayinlerinde partizanlık yaptığını, valilik ve mutasarrıflık gibi büyük memuriyetlerin kolayca ele geçirildiğini, azınlıkların ayrılıkçı hareketlerinin bastırılmadığını, İttihat ve Terakki aleyhtarı bazı okumuş aydın ve gazetecilerin öldürülmesi bu partiye karşı büyük bir infial uyandırmıştır. Böylece İttihat ve Terakki'nin her geçen gün biraz daha katı hale gelen icraatları karşısında muhalefet grupları birleşmiş, Rıza Nur'un Beyoğlu'ndaki evinde ve Hayreddin Paşa'nın oğlu Damad Sâlih Paşa'nın yalısında yapılan görüşmeler neticesinde Hürriyet ve İtilâf Fırkasının kurulmasına karar verilmiştir. Nizamnâmesi ve programı, Ahmed Reşid (Rey) tarafından kaleme alınmıştır.³⁶⁸

1911 Kasım ayında İstanbul'da Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurulmasının ardından bu fırka devletin, Arnavutluk gibi vilayetlerine anayasal haklar tanınmasını savunmuştur. 1912 ilkbaharında yaşanan sopalı seçimlerden sonra Arnavutlar seçimleri geçersiz saymışlar ve yeni parlamentonun feshini istemişlerdir. Bu seçimin yaratmış olduğu hoşnutsuz hava Rumeli'deki askerler içerisine de yayılmış olup Mayıs 1912'de Osmanlı subayları arasında bir tarafta İttihatçıların olduğu, diğer tarafta kendilerine Halaskar Zabitan adını veren subayların olduğu iki düşman grup meydana gelmiştir. İTC bu seçimin ardından meclisteki muhalefeti ezmiş ve kendisinin geçmişteki halini andıran askeri ve komitacı bir tarzda muhalefet bulmuştur. Osmanlı ordusundaki bu subaylar Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile işbirliği içerisine girerek İTC'yi siyasetten uzaklaştırmaya karar vermişlerdir. Bu subayların yasa dışı eylemlerine maruz kalan Said Paşa kabinesi buna bir çözüm bulamamış ve hizipleşmeyi daha da arttırmıştır. İttihat ve Terakki "Osmanlılaştırma" politikasının yarattığı gerilimi çözememiş ve Mayıs sonlarına geldiğinde 6 haftalık bir ömrü kalmıştır.³⁶⁹

İttihat ve Terakki'nin gözden düşmesinde uygulamış olduğu baskıcı rejimin yanında yanlış politikaları sonucunda kendi içlerinde ve ordu içerisinde muhalif sesler ortaya çıkmış, Arnavutlar ayaklanmış ve Trablusgarp Savaşı'nın bir neticeye bağlanamaması sonucu Said Paşa kabinesi 16 Temmuz 1912'de görevden çekilmiştir. Çekilen Said Paşa ile 21 Temmuz'da Mehmet Reşat ile görüşmüş ve görüşmenin ardından padişah, Said Paşa'nın tavsiyesiyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı Sadrazam, Cemalettin Efendiyi de Şeyhülislam yapmıştır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kurduğu hükümetin içinde eski üç sadrazam bulunmasından dolayı tarihe "Büyük Kabine" olarak geçmiştir.³⁷⁰

³⁶⁸ Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/508.

³⁶⁹ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, 160-161.

³⁷⁰ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, II/I 272-289.

6.3. Sulh İçin Yapılan Görüşmelerin Devamı

İtalya Hükümeti bazı Osmanlı devlet adamlarıyla temasa geçmeye başlamıştır. Bu temas İtalyan olan Sırbistan konsolosu Volpi ile Banka Commerciale'nin Şark Merkezi Müdürü Nogara aracılığıyla olmuştur. Nogara İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski nazırlarından olan Hallaçyan Efendi ile görüşmüş, Hallaçyan Efendi Nogara'ya Osmanlı Devleti'nin barışa ihtiyacı olduğunu ancak hükümetin Müslümanların tepkisinden çekindiğini ve Trablusgarp bölgesinin İtalyanlara terk edilemeyeceğini söylemiştir. Volpi 10 Haziran'da İstanbul'a gelmiş ve burada Hüseyin Cahit ve Hallaçyan Efendi ile görüşmüştür. Bu görüşmeler sonucunda İTC eliyle hazırlanan bir barış taslağı Hallaçyan Efendi, Volpi'ye bildirmiştir. Volpi, barış şartlarını 16 Haziran'da Roma'ya iletme üzere İstanbul'dan yola çıkmıştır. Volpi'nin arabuluculuğunu İtalyan Hükümeti memnuniyetle karşılamıştır.³⁷¹

Volpi; İtalyan Hükümetine, Osmanlı'nın harbi nihayete erdirmek için Türkiye'nin şeref ve saygınlığını muhafaza edecek bir şeklin bulunması gerektiğini, iki vilayette muhtariyetin ilan edilerek bunların hususi bir şekilde idareye tabi tutulmasını, bu iki vilayette her türlü iktisadi, zirai ve sınai teşebbüsün İtalya'ya bırakılmasını söylemiştir. Ayrıca İtalya ordusunun zapt ettiği yerlerde kalmasına müsaade verileceği bildirmiştir. Gıolitti bu teklifler sonucunda düşmanlarının fikirlerinde sulh arzuladığını anlamış ve Osmanlı ile doğrudan temasa geçerek İsviçre'nin Lozan şehrinde görüşmelerin yapılması kararı almıştır.³⁷²

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın arabuluculuk etmesiyle 12 Temmuz 1912'de Lozan'da iki devlet arasında barış için resmi olmayan görüşmeler başlamıştır. Osmanlı temsilcisi Sait Halim Paşa, İtalyan temsilcileri ise Volpi ve Fusinato'nun görüşmeleri neticesinde Sait Halim Paşa Trablusgarp'ın özgürlüğünü, Fusinato ise bölgenin İtalya'ya katılmasını, Sait Halim Paşa adalardan İtalyanların terkinin, muhtariyet verilmesini ve yerli halka bir takım garantiler verilerek Osmanlı'ya iadesini istemiştir. Ancak yapılan görüşmeler sırasında Sadrazam Said Paşa'nın 16 Temmuz'daki istifası üzerine yerine getirilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa 28 Temmuz'da Sait Halim Paşa'yı görevini yenilemeyerek İstanbul'a çağırması üzerine görüşmelere ara verilmek zorunda kalmıştır.³⁷³

Gıolitti kesilen görüşmelerin sonucunda yeni kurulan Türk Hükümetinin işini kolaylaştırmak için Adalar Denizi'ne yeni bir harekâtın yapılmamasını ancak Trablusgarp'ta harekâtın şiddetlendirilmesini istemiştir. Bu suretle İtalyan başbakan Trablusgarp'ta taviz vermeyeceğini göstermek istemiştir.³⁷⁴ Volpi, basından uzak kalmak amacıyla barış görüşmelerinin yapılacağı yeri Lozan'ın Uşi (Ouchy)

³⁷¹ Kurtcepe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 193-194.

³⁷² Gıolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, 129-133.

³⁷³ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 132-136.

³⁷⁴ Gıolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, 147.

bölgesinden Montrö'nün Caux bölgesine taşımıştır.³⁷⁵ Böylelikle 13 Ağustos'ta her iki ülkenin delegeleri Caux şehrinde masaya oturmuştur. Görüşmeler için Osmanlı Hükümeti Nabi Bey ve Fahrettin Bey'i görevlendirmiştir. Nabi Bey, birinci barış paketini sunduktan sonra İtalyanlar önerileri kabul etmemiş, ikinci ve üçüncü barış paketleri de aynı şekilde ilhak kararına aykırı bulunarak reddedilmiştir. İtalyanların barış şartlarını da Türk Murahhasları kabul etmemiştir. Görüşmelerin kesilme tehlikesi karşısında Giolitti, 25 Ağustos'ta delegeleriyle Turine şehrinde buluşarak barış şartlarını tekrardan gözden geçirmiştir. 27 Ağustos'ta görüşmeler tekrar başlamış ve İtalyanlar, Osmanlı topraklarından atılan İtalyan yurttaşları için talep ettikleri tazminattan vazgeçtiklerini açıklamışlardır.³⁷⁶

Türk ve İtalyan delegeler 3 Eylül 1912'de Caux'dan Ouchy'e geçerek müzakereler burada devam etmiştir. Görüşmelerin yapıldığı sırada Trablusgarp ve Bingazi'de çarpışmalar tüm şiddetiyle sürmüştür. Aynı zamanda Balkan Savaşları başlamak üzeredir. 11 Ekim 1912'de Nöradonkiyan Efendi, Seyit İdris'in hükümetin buyruğu altına girerse bağışlanacağını bildirmiştir. Müzakerelerin uzaması ve Karadağ'ın 8 Ekim'de Osmanlı ile diplomatik temaslarını kesmesi üzerine, İtalyanlar Ouchy'deki Türk elçilerine ultimatö vermiş ve önerilen şartların derhal imzalamasını istemişlerdir. Osmanlı Hükümeti, Balkanlarda vaziyetin savaşa gideceği endişesi ile yapılan teklifleri kabul etmek zorunda kalmıştır. 15-18 Ekim'de iki tarafın Murahhasları Ouchy'de bir gizli anlaşma ve onun eklerini oluşturan barış antlaşmasını ve üç protokolü imzalamışlardır.³⁷⁷

6.4. Uşi (Ouchy) Antlaşması

Uşi Antlaşması, dört vesika halindedir ve ilk üçü gizli, dördüncüsü açıktır. İmza tarihi, 15 Ekim 1912'dir. Ancak bazı kitap ve kaynaklarda, 18 Ekim 1912 olarak geçmesinin nedeni, gerek siyasal ve gerekse idari nedenlerle tümü gizli tutulan antlaşmanın ilan edilen dördüncü kısmının başlığında 18 Ekim 1912 tarihinin yer almasından ileri gelmektedir.³⁷⁸

Yapılan antlaşmanın maddelerine bakacak olursak:

Madde 1: Osmanlı ile İtalya arasında barış yapılmıştır. Her iki hükümetin antlaşmayı imzalamasından sonra aynı anda çarpışmalara son verilecektir.

Madde 2: İki hükümet bu antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, subaylarının, birliklerinin ve sivil görevlilerinin, sırasıyla Osmanlı hükümetinin Trablusgarp ve Bingazi'den, İtalya Hükümetinin Ege Denizinden ve işgal ettiği adalardan çekilmesi için emir vermeyi taahhüt etmiştir.

³⁷⁵ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, 189.

³⁷⁶ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 209-211.

³⁷⁷ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 140-142.

³⁷⁸ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 424.

Madde 3: Savaş esirleri ve rehineler mümkün olan en kısa sürede değiştirilecektir.

Madde 4: İtalyan Hükümeti çarpışmalara katılan Trablusgarp ve Bingazi halklarını, Osmanlı Hükümeti de Ege Adaları halkları için, çatışmalara karışmış olanlar hakkında, adi suçlar dışında, tam ve topyekûn af ilan etmeyi taahhüt etmiştir. Sonuç olarak, sınıfı veya şartları ne olursa olsun hiç kimse hakkında, kişisel veya mallarıyla ilgili veya haklarını kullanırken, askeri veya siyasi eylemlerinden veya savaş sırasında ifade etmiş olabileceği fikirleri yüzünden soruşturma açılmayacaktır.

Madde 5: Savaş ilanı dışında her iki taraf arasında imzalanan her türlü antlaşma, sözleşme ve yükümlülükle, derhal yürürlüğe konacak ve iki hükümetin birbirleriyle ilişkileri savaştan önceki vaziyete dönecektir.

Madde 6: İtalya diğer devletlerle ticaret antlaşmalarını yenilerken Türkiye ile Avrupa sivil hakları temelinde bir ticaret antlaşması imzalamayı kabul etmiştir. Yani Osmanlı'ya tüm ekonomik bağımsızlığını vererek, ticaret ve gümrük konusunda hareket hakkını, tüm Avrupa güçleri gibi kapitülasyonlar ve bugünkü diğer akitlere bağlı kalmayacak şekilde kullanmasını kabul etmiştir. İyi bilinmektedir ki söz konusu ticaret antlaşması, Osmanlı Hükümeti'nin aynı temelde diğer güçlerle imzaladığı ticaret antlaşmalarının yürürlüğe konmasıyla yürürlüğe girecektir. Aynı zamanda İtalya, Türkiye'de geçerli gümrük haklarının yüzde 11'den yüzde 15'e çıkarılmasına ve yeni tekeller kurulması veya petrol, sigara kağıdı, kibrit, alkol, oyun kartlarından tüketim vergisi alınmasına razı olmuştur. Bu karar diğer ülkelerle ithalatta benzer bir antlaşmanın aynı anda ve ayırım yapmaksızın uygulanması koşuluyla alınmıştır.

Madde 7: İtalya hükümeti Osmanlı Devleti'ndeki İtalyan postaneleri, Osmanlı da posta bürosu bulunan diğer devletlerin bürolarını kapattıkları zamanda feshetmeyi taahhüt etmiştir.

Madde 8: Osmanlı Hükümeti, Avrupa konferansı şeklinde veya ilgili büyük devletlerle, Osmanlı'daki kapitülasyon rejimine son vermek ve yerine uluslararası hukuk rejiminin kurulması amacıyla görüşmeler başlatılmasını önerirken, İtalya, Osmanlı Hükümetinin bu niyetlerinin haklılığını kabul ederek daha şimdiden bu konuda kendilerine tam ve samimi desteklerini ifade etmiştir.

Madde 9: Osmanlı Hükümeti, kendi kuruluşlarında görev yapan ve savaş sırasında işten atmak zorunda kaldığı İtalyan vatandaşlarını ayırdıkları görevlere yeniden başlatmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Bu kişilere işsiz kaldıkları aylara ilişkin ücretleri ödenecek ve emekli tazminatına hak kazanan görevliler için işsiz kaldıkları süreler bakımından hiçbir zarar söz konusu olmayacaktır.

Madde 10: İtalya hükümeti, her yıl Osmanlı Kamu Borçları kasasına Osmanlı Hükümeti hesabına savaşın ilan edildiği yoldan önceki üç yılın her biri içinde, iki bölgenin gelirleri üzerine Kamu Borçları servisine yatırılan paraların ortalamasına eşit miktarda bir parayı her yıl yatırmayı kabul etmiştir. Bu söz konusu yıllık miktarı, biri

Kraliyet hükümeti, diğeri de İmparatorluk hükümeti tarafından atanacak iki yetkili tarafından anlaşma sonucu belirlenecektir. Anlaşmazlık durumunda karar bu iki yetkili ve her iki tarafın atayacağı bir üçüncü hakemin yer aldığı bir hakem kuruluna devredilecektir. Eğer bu konuda anlaşma sağlanamazsa, taraflardan her biri değişik bir devleti seçecek ve üçüncü hakemin seçimi böylece atanacak devletler tarafından birlikte yapılacaktır. İtalyan Hükümeti ve Osmanlı Duyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı Hükümeti aracılığıyla, yukarıda sözü edilen yıllık yerine, yüzde 4 oranında faizle aynı miktarda paranın ödenmesini isteme hakkına sahip olacaktır. Bir önceki fıkraya atıf yapanlar için İtalya Hükümeti şu andan itibaren, yıllık ödentinin iki milyon İtalyan liretinin altında olamayacağını ve Kamu Borçları idaresine aynı miktarda artırılmış paranın, istekte bulunulduğu anda verilmesine hazır olduğunu açıklamıştır.

Madde 11: Bu antlaşma imzalandığı gün yürürlüğe girecektir.

Savaşın başından beri Bâb-ı Âli'nin en büyük endişesi, İtalyanların isteklerinin kabul görmesi halinde Müslümanların göstereceği tepki olmuştur. İstanbul Hükümeti Trablusgarp için başarılı bir direniş göstermişse de Balkanlar'daki olaylar, cephanenin olmayışı, parasızlık, ulaşımın zorluğu, Rodos ve Oniki adanın işgali, Çanakkale Boğazı'nın saldırıya uğraması ve İstanbul'un işgal edilebileceği ihtimalinin çıkması Osmanlı Hükümeti'ni barışa zorlamıştır.³⁷⁹

6.5. Trablusgarp Savaşı'nın Son Bulması ve Bazı Değerlendirmeler

İtalyanlar, Trablusgarp şehir ve limanına asker çıkarmaya başladıkları 5 Ekim 1911'den Ouchy (Uşi) Barış Antlaşması'na kadar geçen on üç ay sonucunda, İtalyanların, Trablusgarp Vilayeti ve Bingazi Sancağındaki işgal ettikleri yerler, kıyılardaki önemli noktalardan ibaret kalmıştır. İtalyanlar genellikle gemi toplarının etki edemediği mesafelerin daha ötesine gidememişler, yani memleketin derinliklerine dalamamışlardır.³⁸⁰ Nitekim İtalyanlar tarihi boş bir inanç peşinde, Türkler şerefleri için, Araplar İslam'ın kutsadığı bu toprakların bir daha kirletilmemesi ve cennet için savaşmışlardır.³⁸¹

İtalya ile Osmanlı Hükümeti arasında imzalanan barış antlaşmasını, Trablusgarp'taki Türk Kuvvetleri Komutanlığı 20 Ekim'de öğrenmiştir. Ulaşan bu haber doğrultusunda Enver Paşa ve arkadaşları durumu kabullenmemişler ve direnişe devam etmeye karar vermişlerdir. Nitekim mücahitler, Trablus'u bırakmayarak kendilerine güvenmiş olan yerli halkla savaşmaya devam etmişlerdir. Hatta barış şölenleri yapmaya başlayan İtalyan birliklerine saldırıda bulunmuşlardır. Fakat bu azimli duruşları, Osmanlı ordularının Balkanlar'da bozgun haberlerinin gelmesi ile gevşemiştir. Şeyh

³⁷⁹ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 218-221.

³⁸⁰ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 412.

³⁸¹ Remond, *Trablusgarp Savaşı ve Enver Paşa*, 135.

Senusi'nin de münasip görmesiyle memleketi savunmak için genç subaylar İstanbul'a dönmüşlerdir.³⁸²

1911 -1912 Türk - İtalyan Harbi'nde, Türk ve yerli mücahitlerin büyük gayretleri sonucunda Türkler; Türklüğün askeri ve siyasal şerefini korumayı başarmışlar, Türk vatan ve topraklarının denizlerin öte tarafında bulunsalar bile, müdafaa edilebileceğini bir avuç direnişçi askeriyle bütün dünyaya göstermişlerdir. İtalyanlara gelince; savaş esnasında tüm kuvvetinin neredeyse 1/3'ünü kaybetmiş, Trablusgarp ve Bingazi Sancağında da kıyılardan öteye gidemeyerek askeri şeref, siyasal onur ve itibarlarını kaybetmişlerdir.³⁸³

Uşi Antlaşmasıyla, Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'daki son topraklarını kaybetmiştir. İtalya, Ege adalarının bir kısmına, dolayısıyla Ege Denizi'ne ve Anadolu kıyılarına geçici olarak yerleşmiş, Trablusgarp ve Bingazi'yi de ele geçirerek buraları sömürgesi yapmıştır. İtalya'nın Ege Denizi'ne yerleşmesi Doğu Akdeniz'de güçler dengesini değiştirmiş ve büyük devletler, Anadolu siyasetlerine İtalya'yı da katmışlardır.³⁸⁴

Trablusgarp Savaşı'nın doğurmuş olduğu diğer bir sonuç ise bir yıldan beri gerekli hazırlıkları yapılmakta olan Balkan İttifaklarının bir araya gelerek Balkan Savaşı'nı daha erken bir tarihe çekmeleri olmuştur. Osmanlı-İtalyan Savaşı ile Avrupa'da meydana gelen kuvvetler dengesindeki olaylar Rusya'nın önderliğinde Balkan ittifaklarının uygulama alanına konmasına sebep olmuştur.³⁸⁵

Trablus ve Bingazi topraklarından Türk askerlerinin geri çekilmesinden sonra İtalya'nın tamamen kontrol altına alması uzun yıllar sürmüştür. 1915 yılına gelindiğinde İtalyanlar ancak Bingazi, Derne, Trablusgarp, Beyzâ ve Hums gibi kıyılardaki bazı yerleri kontrol altında tutabilmişlerdir. Arap halkı ise yapılan sulhu hayal kırıklığı içinde karşılaşmıştır. Osmanlı'nın Balkan savaşlarındaki mağlubiyeti, Osmanlı topraklarının paylaşımında İtalya'yı Rodos ve etrafındaki adaları boşaltma sözünden geri çevirmiştir. Nitekim Trablusgarp ve Bingazi için öngörülen özerklik ve niyâbet sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. En sonunda Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması'nın 121. maddesi gereğince Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki bütün haklarından feragat etmiştir. Kaybedilen bu topraklar 1942 yılına kadar İtalyan müstemlekesi olarak kalmış, ancak 1951 yılında verilen mücadeleler sonucunda istiklaline kavuşmuştur. İtalya'nın Rodos ve Oniki Ada'daki hâkimiyeti ise II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin devam etmiş ve buralar Yunanistan'a bırakılmıştır.

³⁸² Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, 286.

³⁸³ *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*, 413.

³⁸⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1914*, 546.

³⁸⁵ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, 140-146.

Trablusgarp Savaşı, dağınık halde bulunan Balkan devletlerini çıkarları neticesinde bir araya getirmesi ile Avrupa topraklarındaki Osmanlı varlığına son verilmesinden dolayı tarihte en önemli kilometre taşlarından biri olmuştur.³⁸⁶

³⁸⁶ Beydilli, “Trablusgarp Savaşı”, C.EK-2/609.

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu tez çalışmasında 1871-1912 yılları arasında Osmanlı-İtalya arasında kurulmuş olan siyasi-askeri münasebetler incelenmiştir. Bu münasebetlerin temel kaynağı güçten düşen, çağının yeniliklerini takip edemeyen Osmanlı Devleti karşısında, XIX. yüzyılda milli birliğini kurmuş olan İtalya'nın kolonyalist girişimleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

İtalya milli birliğini kurmasının ardından, emperyalist emelleri doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin zayıf kaldığı eyaletlerine saldırılarda bulunmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda gerek eyaletlerde uygulamış olduğu politika gerekse büyük devletlere karşı oynadığı ikiyüzlü oyunlar ile müstemleke topraklar elde etmeye çalışmıştır. İtalya'nın elde etmek istediği Balkanlar ve Afrika toprakları çoktan büyük devletlerin entrikalar çevirdiği arenalara dönmüştür. Bu bölgelerde henüz paylaşılmayan birkaç toprak parçası için İtalya umutlanmış ve saldırgan girişimlerde bulunmak için doğru zamanı beklemiştir. Doğru zamanı Tunus eyaletinde geçirmiş, bu toprakları 1881 yılında Fransa'ya kaptırmıştır. İtalya, Tunus'u Fransa'ya kaptırdıktan sonra çok hırslanmış ve bu hırslanmış ülkeyi İngiltere diplomatik yollar ile kendi menfaati için yanına çekmiştir. İngiltere kendine yarar sağlayacak şekilde İtalya'yı Habeşistan'da Fransa ile arasında tampon görevi yapması amacıyla 1885'te Osmanlı'ya bağlı Masavva'yı işgal etmesine yardımcı olmuştur. İtalyanlar bundan sonra ise işgal alanlarını genişleterek Eritre ile Somali'nin bazı kısımlarını ele geçirmişlerdir. Ancak 1895'te Etiyopyalılar karşısında yenilgiye uğrayan İtalya, bu topraklarda da istediğine ulaşamamıştır.

İtalya, Adriyatik denizi sahillerinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan önce bu topraklarda mütehakkim olmak için bir takım çalışmalar yürütmüştür. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Arnavutları kışkırtmış ve çıkacak olan anarşide buraları da işgal etmeyi hedeflemiştir. Ancak Balkanlarda Avusturya-Macaristan ile Rusya daha baskın bir güç olarak İtalya'nın karşısına çıkmıştır. İtalya burada yayılmacı politikasını ilerletmemiştir.

İtalya, 1881'de Fransa'nın Tunus'u, 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı işgalinden sonra Osmanlı'nın Afrika'daki son toprak parçası Trablusgarp ve Bingazi'ye yerleşmek için planlanmış politikalarını hayata geçirmişlerdir. Yapılan planlamalarda İtalya, vatandaşlarını Trablusgarp'a yerleştirmiş ve burada Banco Di Roma vasıtasıyla toprak sahibi yapılmışlardır. İtalyan sermayesi Banco Di Roma aracılığıyla bu topraklara aktarılmış, karşılığında ise Trablusgarp'ta geniş imtiyazlar elde etmiştir. Banco Di Roma ulaşımı tekelleştirme adına 1908 yılında Osmanlı Devleti'nden izin alarak deniz ulaşım hattını kurmuştur. İtalyan Bankası'nın Trablusgarp'ta sağlamış olduğu geniş kredi imkânları, piyasada en ünlü banka konumuna oturtmuş ve halk nezdinde nüfuz sahibi olmuştur. Banka'nın vermiş olduğu kredileri halk ödeyememiş, bunu fırsata çeviren Banka ise insanların arazi ve hanelerine el koymuştur. Banka aynı zamanda İtalyan

Hükümeti'nin işgal hareketine kolaylık sağlamış, bölgede Osmanlı idaresini de zayıflatmıştır.

İtalya, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Trablusgarp Savaşı için Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa ve Rusya ile diplomatik antlaşmalar yapmıştır. Bu antlaşmalar ilk olarak 1882 yılında İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan arasında yapılan Üçlü İttifak antlaşması olup, bu antlaşma 1887 yılında tekrar yenilenmiştir. 1887 yılında İngiltere, 1900 yılında Fransa ile ittifak antlaşması yapmıştır. En son da ise Rusya ile 1909'da Raccogini Antlaşması yaparak büyük devletleri Trablusgarp işgali için ikna etmiştir.

İtalya ekonomik ve siyasi olarak işgal zemini hazırlandıktan sonra, kendi halkını ve diğer dünya kamuoyunu ikna edebilmek için propaganda haberlerini gazetelere servis etmiştir. Gazetelerde, Arapların Türklerden nefret ettiklerini, Trablusgarp'ın küçük bir cennet olduğu gibi birçok yalan haber yapılmıştır. İtalyan yazar ve şairler Türklere karşı intikam duygusunu eserlerinde kaleme almışlar ve İtalyan halkına aşılamışlardır.

Osmanlı Devleti ise İtalyanların isteklerine karşı uzlaşmacı bir politika izlemiştir. Hükümet yapılan propagandalara rağmen hiçbir tedbir almamıştır. Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa defalarca Osmanlı Hükümeti'ni uyarmış ancak Hükümet bu uyarıları fazla dikkate almamıştır. Trablusgarp Valisi İtalyanların etkinliklerini engellemeye çalışmış, bunun sonucunda ise İtalya basını tarafından hedef gösterilerek görevden alınmıştır. Nitekim Osmanlı Hükümeti savaş ilan edilene kadar ciddi herhangi bir tedbir almamıştır.

1911'in Mart ayında ortaya çıkan Fas Krizi'ni fırsat bilen İtalya, 23 ve 28 Eylül'de Osmanlı Devleti'ne ultimatoma vermiş ve 29 Eylül'de savaş ilan etmiştir. Ultimatoma sonrası Osmanlı Devleti, büyük devletlerin arabuluculuğuna başvurmuşsa da umduğu desteği bulamamıştır. Harp ilan edildiğinde Trablusgarp'ta ne cephane ne de asker bulunmaktaydı. Trablusgarp tüm uyarılara rağmen kaderine terk edilmiştir.

Trablusgarp Savaşı'nın başlamasının ardından Enver Bey, Mustafa Kemal Paşa, Fuat Bey ve Binbaşı Ali Fethi Bey gibi birçok gönüllü subay Trablusgarp'a kimliklerini gizleyerek gitmiştir. Burada Türk subaylarının başlatmış olduğu direniş ile Arap halkı Osmanlı Devleti'ne küskünlüğü bırakarak birlik-beraberlik içerisinde İtalyan kuvvetlerine direnmişler ve büyük başarılar elde etmişlerdir. Bölgede nüfuz sahibi olan Senusi Şeyhi de destek vermiştir. Bir yıl kadar süren çatışmalar neticesinde İtalyanlar kıyı kesimlerden ileriye gidememişlerdir.

İtalyan birlikleri, Trablusgarp ve Bingazi'de ilerleyemeyince savaş alanını genişletmişlerdir. İlk olarak, önceden beri Adriyatik Denizi'ni, iç deniz yapmak istediklerinden buradaki Osmanlı donanmasını, daha sonra ise Kızıldeniz sahillerini bombalanmışlardır. Adriyatik'te Avusturya, Kızıldeniz'de de İngiltere İtalya'nın karşısına çıkmıştır. Buralarda da başarısız olan İtalya yönünü Ege Denizi'ne çevirmiş ve

18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı'nı bombaladıktan sonra Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etmiştir.

İtalyanlar kesin bir başarı sağlayamamış, diplomatik yollardan Trablusgarp'ı elde etmeye çalışmıştır. Büyük devletlerin arabuluculuğu istenmişse de bir netice alınamamıştır. Balkanlarda yaklaşan savaş karşısında Osmanlı Hükümeti, İtalya temsilcileri ile sulh için görüşmelere başlamış ve uzun müzakerelerin ardından İsviçre'nin Ouchy şehrinde 15 Ekim'de barış antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan barış antlaşması ile İtalya, Afrika topraklarında sömürge elde etmiştir. Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'daki son toprağını kaybetmiştir. Aynı zamanda Rodos ve Oniki Ada'da geçici süreliğine İtalya'nın hâkimiyetine bırakılmıştır. İtalya'nın Ege Denizi'ne yerleşmesi ise Doğu Akdeniz'de güçler dengesini değiştirmiştir.

Yapılan tez çalışması ile Osmanlı Devleti ile İtalya arasında 1871-1912 yılları içerisinde kurulan münasebetlerde yaşanan en büyük gerginliğin Trablusgarp Savaşı olduğu anlaşılmıştır. Bu savaş sonrasında her iki devletin ilişkileri normale dönmüştür. Osmanlı ile İtalya yüzyıllar boyunca bir takım anlaşmazlıklar yaşamış ama sonrasında ilişkiler düzelmiştir. Her iki devlet birbiri ile kültür alışverişinde bulunmuştur. İtalyanca ve Türkçe kelimeler birbirinden etkilenmiştir.

Tez çalışmasında ulaşılan en önemli sonuç İtalya diplomasinin başarısıdır. İtalya, Trablusgarp Savaşı öncesi büyük devletler ile bir dizi ittifak antlaşmaları yapmıştır. İtalya yaptığı antlaşmaları çıkarına ters düşen devletlerden gizlemiştir. İkili oynamıştır. Osmanlı Devleti'ni bu savaşta yalnız bırakmıştır. Savaş sonucunda büyük bir başarı elde edememişse de Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü durumdan ve büyük devletlerin yanında yer almasından dolayı savaşı kazanmıştır.

Bu tezden çıkarılacak diğer en önemli husus ise Türk askerleri ile Arap milletinin direnişi olmuştur. Bu husus tarih kitaplarında çok bahsedilmese de verilen mücadele takdire şayandır. Arap insanının Türk askerine ve milletine derin bağlar ile bağlı olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bu önemli nokta günümüzde de kendini göstermiştir. Suriye rejiminden kaçan Müslüman Arap halkı geçmişte bağlı oldukları Türk Devleti'ne sığınmışlardır. Türkiye ise Arap halkına vatandaşlık verip kendi yurttaşından ayırmamıştır.

1911-1912 Trablusgarp Savaşı netice itibarıyla, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına götüren felaketler zincirinin ilk halkası olması nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Bu savaş Balkan halklarının bir araya gelerek Osmanlı Devleti'nin içine düşmüş olduğu güç durumdan faydalanmalarına ve Balkan Savaşı'nı başlatmalarına neden olmuştur. Osmanlı Devleti başlatılan bu savaşlar karşısında müttefik olarak Almanya'ya dayanmak zorunda kalmıştır.

KAYNAKLAR

Genelkurmay Atase Daire Başkanlığı Arşivi

Osmanlı-İtalyan Harbi Koleksiyonu

Atese, OİH., A:1-4/D:59/F:37.
Atese, OİH., A:1-3/D:6/F:11-3.
Atese, OİH., A:1-29/D:8/F:34.
Atese, OİH., Kls:57/D:H-1/F:1-61.
Atese, OİH., A:1-19/D:33/F:11.
Atese, OİH., A:1-4/D:81/F:50.
Atese, OİH., A:1-4/D:42/F:8.
Atese, OİH., A:6-110/D:30/F:12-5.
Atese, OİH., A:6-110/D:272/F:6-4.
Atese, OİH., A:6-110/D:18/F:14.
Atese, OİH., Kls:17/D:73/F:11.
Atese, OİH., A:6-110/D:304/F:14.
Atese, OİH., Kls:6-62/D:298/F:71-1.
Atese, OİH., Kls:61/D:294/F:14.

Araştırma Eserler

- Akçiçek, Eren. “Trablusgarp Savaşında Mustafa Kemak (Atatürk)’in Geçirdiği Etkileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1989.
- Akşin, Sina vd. *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. İstanbul: Cem Yayınevi.1992.
- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. 2016.
- Akyıldız, Ali. “Sened-I İttifak’ın İlk Tam Metni”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 2 (Temmuz 1998), 209-222.
- Alantar, Ö. Zeynep. “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyet-i Dönemi”. *Türk Dış Politikasının Analizi*. der. Faruk Sönmezoğlu. 99-130. İstanbul: Der Yayınları, 1994.
- Altunsoy, Burak. “İtalya’nın Trablusgarp’a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı’nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 52 (Eylül 2022), 31-69.
- Armando, Gianfranco. “Civiltà Cattolica’nın Makaleleri Işığında Şark Meselesi ve Kırım Savaşı”. *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri* 21 -

- 22 Ekim 2019. çev. Canan. Parmaksızoğlu. haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlıoğlu. 161-170. İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları. 2020.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- Artuç, Nevzat. “Trablusgarp Savaşı’ndan Milli Mücadele’ye Türk-Senusi İlişkileri”. *Tarih Ve Gelecek Dergisi* 8/2 (Haziran 2022), 283-98. <https://doi.org/10.21551/jhf.1121735>.
- Artuç, Nevzat. *Trablusgarp ve Bingazi’de Hamiye Alayları*, İstanbul: Doruk Yayınları, 2021.
- Aslantaş, Selim. “Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6/21 (Mart 2009), 109-136.
- Ateş, Toktamış. *Siyasal Tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Baktıaya, Adil. “19. Yüzyıl Suriyesinde Hristiyan-Müslüman İlişkilerinde Değişim 1860 Şam Olayları”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 58/2 (Eylül 2011), 23-44.
- Balevi, Eren. “Türk-İtalyan İlişkileri (1923-1945)”. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 4/7 (Ocak 2020), 38-55.
- Bayraktar, Bayram vd. *Çağdaş Türkiye Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi, 2002.
- Bayur, Y. Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt:1*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1940.
- Bayur, Y. Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt:2 Kısım:1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Bayur, Y. Hikmet. *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki*
- Beydilli, Kemal. “Trablusgarp Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.EK-2/606-609. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Beydilli, Kemal. “Avusturya”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/174-177. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Bilge, Mustafa L. “Arnavutluk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/383-390. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Binbaşlı Ömer Subhi. *Trablusgarp ve Bingazi ile Büyük Sahrâ ve Sudan*. haz. Şerafettin Deniz. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020.
- Birecikli, İhsan Burak. “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”. *Gazi Akademik Bakış* 2/3 (Nisan 2008), 211-226.
- Birinci, Ali. “Hürriyet ve İtilaf Fırkası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/507-511. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

- Boğazi'ndeki Müşterek Savunma Konsepti". *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21 - 22 Ekim 2019*. haz. Gültekin Yıldız, Serkan Osmanlıoğlu. 161-170. İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Bornovalı, Sedat. "Trablusgarb Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Türk-İtalyan İlişkileri". *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21 - 22 Ekim 2019*. haz. Gültekin Yıldız, Serkan Osmanlıoğlu. 327-339. İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Bülbül, Gül. "Islahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermanı". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/2 (Haziran 1989), 157-179.
- Ceviz, Nurettin. "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış". *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi* 3/27 (Mart 2011), 80-90.
- Childs, Timothy W. *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*. çev. Deniz Berktaş. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Çabuk, Mustafa. "Senusilik Ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı- Senusi İş Birliği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (Nisan 2019), 221-256. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.531328>
- Çakaloğlu, Cengiz. "Yemen İsyanı ve Trabzon Redif Taburu (1905-1906)". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (Şubat 2010), 99-122.
- Çakaloğlu, Cengiz. "Yemen'de İmam Yahya İsyanının Başlaması ve İlk Askerî Harekât". *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 6/39 (Temmuz 2019), 1715-1723. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1272>
- Çelik, Fatma. "Trablusgarp Savaşı" 7. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler - Sosyal Politikalar - Sosyoloji - Tarih) 9-12 Mayıs 2018*. ed. Burak Yuvalı – Taha Eğri. 281-292. İstanbul: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2019.
- Çetinsaya, Gökhan. "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi". *Osmanlı Araştırmaları* 47/47 (Nisan 2016), 353-409. <https://doi.org/10.18589/oa.583218>.
- Çiftsüren, Arzu. "Trablusgarp Savaşı'nın Urdu Şiirine Yansıması". *Şarkiyat Mecmuası* 41 (Ekim 2022), 39-60. <https://doi.org/10.26650/jos.1161855>.
- Dağlar Macar, Oya. "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)". *Belleten* 81/292 (Aralık 2017), 947-986. <https://doi.org/10.37879/belleten.2017.947>.

- Demirel, Demokaan. “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme ve Milliyetçilik: 19.yy’da Balkan Milliyetçiliği Üzerine Bir İnceleme”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 7/18 (2016). 136-149.
- Doğan, Cabir. “Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912)”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2013/30 (Temmuz 2013), 67-88.
- Dönmez, Ahmet. “Tanzimat, Islahat Fermanları ve Avrupa Devletleri: İçerik, Ortaya Çıkış ve Tepkiler (1839–1856)”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22 (2019), 37-65.
- Durhan, İbrahim. “Tanzimat Dönemini Hazırlayan Temel Etkenler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/1-4 (Aralık 2001), 65-89.
- Eker, Kemal. “Osmanlı Donanma Penceresinden Türk-İtalyan Harbi ve Çanakkale el- Askerî, Cafer. *İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli*. tercüme. Halit Özkan. haz. Necdet Fethi Safvet. İstanbul: Klasik Yayınları. 2008.
- Enver Paşa’nın *Trablusgarp Günlüğü*. çev. Nurten Kutsal. İstanbul: Tarih-Kuram Yayınları, 2015.
- Erdurmaz, Serdar. *Libya Arap Baharının Solan Yüzü*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.
- Ergül, Cevdet. II. Abdülhamid’in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997.
- Erkal, Şükrü. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VI. Cilt Hicaz, Asir, Yemen, Cepheleleri ve Libya Hareketi 1914-1918*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. 1978.
- Erkan, Süleyman. “Savaş Ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri’nin Özellikleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2010/22 (Temmuz 2010), 93-115.
- Esmer, A. Şükrü. *Siyasi Tarih*. İstanbul: T.C. Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları, 1944.
- Eyicil, Ahmet. *Siyasi Tarih 1989-1939*. Ankara: Altınordu Yayınları. 2020.
- Faroqhi Suraiya. *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Germaner Semra - İnankur Zeynep. *Oryantalistlerin İstanbul’u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

- Giolitti, Giovanni. *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*. haz. Tahsin Yıldırım. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2012.
- Gökbayır, Satılmış. “Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (Aralık 2012), 61-96.
- Gözenç, Selami. *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*. İstanbul: Çağatay Kitabevi, 1998.
- Gülsoy, Ufuk. “İslahat Fermanı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19/185 190. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Gündüz, Ahmet. “Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler-Ortadoğu Örneği”. *Tarih Okulu Dergisi* 25 (Mart 2016), 763-784. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh853>
- Güngör, Berkan. “Sultan II. Abdülhamid’in Yönetim Anlayışı ve Osmanlı Bürokratik Yapısındaki Yeri”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 60 (Aralık 2021), 79-102. DOI:[10.18070/erciyesiibd.935381](https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.935381)
- Güzel, Hasan Tevfik. “‘Hasta Adam’ Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diploması Örneği: Trablusgarp Savaşı”. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Mart 2017), 78-118. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.303272>.
- Hanioglu, M.Şükrü. “İttihat ve Terakkî Cemiyeti” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/476-484. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Haykır, Yavuz - Aslan, Mehmet. “Arnavut Ayrılıkçı Hareketleri ve Bağımsızlık Süreci”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32/2 (Mayıs 2022), 817-834. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1051358>
- İnan, S.Galip. “1494-1559 İtalyan Savaşları ve Osmanlı Devleti’nin Bu Savaşlara Katılması”. *History Studies: International Journal of History* 4/2 (Temmuz 2012), 169-196.
- İnce, Yunus - Akça, Bayram. “Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları”. *Erdem* 73 (Mayıs 2018), 5-42. <https://doi.org/10.32704/erdem.471084>
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5 (1774-1912)*. çev. Nilüfer Epçeli. haz. Erhan Afyoncu. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Karakartal Oğuz. *Türk-İtalyan Kültür İlişkileri*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Karakartal, Oğuz. *Türk Kültüründe İtalyanlar*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002.
- Karal, E. Ziya. *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

- Karal, E. Ziya. *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 1907)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Karasapan, C. Tevfik. *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*. Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1960.
- Karataş, Mehmet. “Mehmet Ali Paşa ve Mısır Meselesi”. *Ekev Akademi Dergisi*, 9/22 (Kış 2005), 265-282.
- Kavas, Ahmet “Trablusgarp”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/288-291. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Kavas, Ahmet. “İtalya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/446-448. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Kavas, Ahmet. “Libya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/174-179. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Kavas, Ahmet. “Senûsiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/536- 538. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kavas, Ahmet. “Sömürgecilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/394-397. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kavas, Ahmet. “Yeni Sömürgeciliğin Afrika Toplumlarını Sosyoekonomik, Dini, Siyasi Alanlarda Birliğe Zorlaması”. *İSAM* 8/2 (2005), 25-38.
- Kayapınar, Selda. “Fransa’nın Cezayir’de İlk Dönem İşgal Uygulamaları”, *Yeni Türkiye* 23/97 (2007), 529-544.
- Kayıran, Mehmet. “Milliyetçilik Akımının Balkanlar’daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789 – 1875)”. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi* 3/5 (Şubat 2019), 71-97.
- Kılıç, Sezen. *Trablusgarp Savaşı’nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (Alman Belgelerine Göre)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Kızıltan, Yılmaz. “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis I Mebusan’ı”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 26/1 (Mart 2006), 251-272.
- Kocaoğlu, Mehmet. “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6/6 (Temmuz 1995), 195-210. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000243.
- Koloğlu, Orhan. “Libya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/179-184. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Kurşun, Ziya. *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992.

- Kurtcephe, İsrail. *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Küçük, Cevdet. “Abdulhamid II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/216-224. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Küçükcan, Talip. “İtalya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/445-446. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Maden, Fahri. “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)”. *Avrasya Etüdleri* 39/1 (Haziran 2011), 155-196.
- Maksudoğlu, Mehmet. “Dayı”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9/59-60. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Marmara, Rinaldo. *Bizans İmparatorluğu’ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.
- Mert, Özcan. “Âyan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/195-198. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Mert, Özcan. “Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma’nın Trablusgarb’daki Faaliyetleri”. *Belleten* 51/200 (Ağustos 1987), 829-848.
- Mete, Şengül. “Trablusgarp Savaşı Ve İtalya’nın Akdeniz’deki Faaliyetler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/8 (Haziran 1998), 261-292.
- Mumcu Geronazzo, Serap. “Preveze Deniz Savaşı Sonrasında Osmanlılarla Venedikliler Arasında Yaşanan Diplomatik Süreçler ve 1540 Barış Antlaşması”. *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21 - 22 Ekim 2019*. haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlıoğlu. 65-75. İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Murat, Turgay. “İngilizlerin Mısır’da Uyguladığı İdari Ve Ekonomik Politika 1882 1936”. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Şubat 2013), 133-150.
- Oğuzoğlu, Yusuf. “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Orta Doğu’ya Yönelik Politikalar ve Bunun Osmanlı Devleti Üzerine Etkileri (1894- 1914)”. *XVIII. Yüzyıldan Günümüze Orta Doğu’daki Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri/On Birinci Tarih Sempozyumu Bildirileri I 4-5 Nisan 2007*. haz. Erdal Yurdakul vd. 3-33. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Ors, Orhan. “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”. *Atatürk Yolu Dergisi* 13/51 (Ocak 2013), 679-716. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000374.

- Otman, Elvin. “Cihan İmparatorluğu’nun Büyük Stratejisi: 1537 Apulya Seferi ve Korfu Kuşatması’na Yeni Bir Bakış”. *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21 - 22 Ekim 2019*. haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlıoğlu. 23-48. İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Öleki D. Deniz. “Art Nouveau’nun Osmanlı’daki Yansıması: Şeyh Zafir Türbesi Örneği”. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi* 1/3 (2014), 62-76.
- Öndeş Osman - Makzume Erol. *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Özcan, Azmi. “İttihâd-i İslam”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/470-475. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Özçelik, Fatih - Öztürk, Mustafa. “İngiltere’nin Mısır’ı İşgali ve ‘Taçsız Hükümdar’ Lord Cromer’in Mısır İdaresi (Eylül 1883-Mart 1907)”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1 (Ocak 2021), 477-494. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.780842>
- Özdağ, Abdullah. “Doğu Afrika’da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere’nin Sudan’ı İşgali 1896-1898”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 42 (Ocak 2017), 117-148.
- Özdağ, Abdullah. *Osmanlı İdaresinde Trablusgarp Vilayeti (1876-1911)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- Özensoy, A. Utku. “15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi Ve Sömürgecilik İdeolojisi”. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5/3 (Aralık 2019), 819-834. <https://doi.org/10.21551/jhf.664516>.
- Özmen, Y. Pınar. “İtalyan Milliyetçiliği”. *Milliyetçiliğin Coğrafyaları – II Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan*. Ed. Y. Ziya. Bölükbaşı. 129-154. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Öztürk, Levent. “Etiyopya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/491-496. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Polat Haydaroğlu, İlknur. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Remond, Georges. *Trablusgarp Savaşı ve Enver Paşa*. çev. İdil Cihangir. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2019.
- Rıza Nur. *Dr. Rıza Nur Türk Tarihi (Cilt:3-4)*. İstanbul: Toker Yayınları, 1994.
- Roberts, J.Morris. *Avrupa Tarihi*. çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Yayınevi. 2009.
- Sağiroğlu Arslan, Aslı. “Erken Dönem Osmanlı Sanatında Latin Etkileri”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken* 6/2 (2014), 131-155.

- Sander, Oral. *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Sertoğlu, Midhat. *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı VI. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Seyhan, Enes. "Trablusgarp Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nın Mayınlanması". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 22/34 (Nisan 2023), 162-183. <https://doi.org/10.17518/canakkalearastirmalari.1260802>.
- Soykut, Mustafa. "1453'ten 1683'e Papalık Devleti'nin Osmanlı Politikasi". *Osmanlı'dan Lozan'a Batı'nın Paylaşım Projeleri Sempozyumu Bildirileri* 26-27 Nisan 2006. ed. Ahmet Zeki Bulunç. 164-176. Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2006.
- Sönmez Zeki. *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.
- Şerif, Ahmet. *Arnavudluk'da, Sûriye'de, Trablusgarp'de Tanîn*. haz. Mehmet Çetin Börekçi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.1999.
- Şıvgın, Hale. *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu,1989.
- Şimşir, Bilal. "Berlin Anlaşması'ndan Bugüne Anadolu'ya Yönelik Politikalar ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme". *XVIII. Yüzyıldan Günümüze Orta Doğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri/On Birinci Tarih Sempozyumu Bildirileri* 1 4-5 Nisan 2007. haz. Erdal Yurdakul vd. 35-72. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Tekindağ, Şehabettin vd. *Başlangıçtan Bugüne Dünya Tarihi Cilt 3*. İstanbul: Kaynak Kitaplar, 1975.
- Tez, Zeki. *Avrupa'da Türk İzi, Oryantalizm ve Turquerie*. İstanbul: Hayykitap, 2015.
- Travmalar ve Sağlığı". *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu-Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-19 Mayıs 2011 Bildirileri*. haz. Mehmet Ersan - Nuri Karakaş. 541-554. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Turan Şerafettin. *Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Turan, Ömer. "II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi". *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler* 15-17 Ekim 1997. haz. İsmail Soysal. 241-253. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

- Turan, Şerafettin. “Rodos Ve 12 Ada’nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”. *Belleten* 29/113 (Ocak 1965), 77-120.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1981.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi III. Cilt Deniz Harekâtı*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1980.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih 1789-1914*. İstanbul: Der Yayınları, 2019.
- Umar, Ömer Osman. “Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya’nın Beyrut’u Bombardımanı”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 51/17 (Aralık 2001), 727-84. url: https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Parlak_Mustafa_Pa%C5%9Fa&oldid=33656100.
- Uzun, Hakan. “Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (Mayıs 2005), 145-162.
- Ülker, İbrahim. “Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-I Esasi’deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/2 (Aralık 2013), 101-124. <https://doi.org/10.15337/SUH.2017.44>.
- Ülman, A. Halûk. *I. Dünya Savaşı’na Giden Yol ve Savaş*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Ümit, Mehmet. “Zeydîye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahâbe Hakkındaki Görüşleri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Ocak 2015), 93-118.
- Ünalp, F.Rezzan. “Trablusgarp Notlarından Mustafa Kemal, Enver ve Nuri Paşalar Üzerine Bir İnceleme”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 18/6 (Güz 2022), 639-668. Orcid Id: 0000-0003-1728-046X
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. “Parlak Mustafa Paşa”. (Erişim 17 Ağustos 2024).
- Wright, H.C. Seppings. *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl*. çev. Derin Türkömer. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Yaban, N. Tuğban. “Osmanlı-İtalya İlişkilerinin Görsel Yansımaları Olarak İllüstrasyonlar”. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/10 (Ekim 2018), 16-29.
- Yaban, N. Tuğban. *İtalya Basınında Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmgesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Yalçın, Durmuş. *Atatürk Cumhuriyet Tarihi I*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Yamaç, Müzehher. “İlk Anayasa (1876 Kanun-ı Esasisi)”. *Balkan Sosyal Bilimle Dergisi* 3/5 (2014), 54-68.

- Yeşilyurt, Yahya. “II. Abdülhamit Dönemi Yemen’de İmam Yahya İsyanlarının Ekonomik Kökenlerine Dair Bazı Tespitler”. *Tarih ve Günce* 12 (Şubat 2023), 123-142.
- Yetiş Doğan, Esmâ Gül. “1860-61 Suriye Olayları, Tazminat Ve Şam Sergileri”. *Belleten* 87/310 (Aralık 2023), 959-983. <https://doi.org/10.37879/belleten.2023.959>.
- Yıldırım, Mustafa. “Rönesans ve Reformasyon”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2020), 184-210.
- Yıldız, Mehmet. “Tanzimat Fermanı”. *Journal of Islamic Researc* 5/1 (Nisan 2020), 126-177.
- Yılmaz, Ö. Faruk. *Belgelerle Osmanlı Tarihi III. Cilt*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2020.
- Yılmaz, Ö. Faruk. *Belgelerle Osmanlı Tarihi IV. Cilt*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2020.
- Zenginoğlu, Samet. “İtalya’da Politik İstikrarsızlık: Coğrafya, İdeoloji, Ekonomi.” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 53 (Ağustos 2021), 70-81. ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.52020>
- Zeyrek, Suat - İlhan, Metin. “İtalya’nın Milli Birlik Sonrasında Osmanlı Devleti ve Balkan Siyaseti”. *Journal of History Culture and Art Research* 5/2 (June 2016), 59-85. DOI: 10.7596/taksad.v5i2.516.
- Zürcher, Erik Jean. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları. 2017.

Ek.1. ATESE, OIH., A:1-4/D:59/F:37.

۱۳۸۷	میتینگ اینستانت	ارکان عربیه عمومی داره	۱۳۸۷	میتینگ اینستانت
۱۳۸۷	میتینگ اینستانت		۱۳۸۷	میتینگ اینستانت
۱۳۸۷	میتینگ اینستانت		۱۳۸۷	میتینگ اینستانت
۱۳۸۷	میتینگ اینستانت		۱۳۸۷	میتینگ اینستانت

ایمان عربیہ عربیہ ربانیہ

وَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السَّبِيلَ

عَلَّمَ

As

المحور

خاتمه :

طرہ میں نہ دے۔ احوال بیاہ
درجہ کا غصہ ہے۔

A	1/2
D	6
F	11-3

بروقت ساعت ۱۱ ده غازی به درگاه کیش رسیدیم ۸۲ نوروز شریفه تغفار مانی تابیدیم رم .
طرحی شهریان ایالتی درک بدینکه دو شکی و در کعبه مغزده لیدک کرک شهری و درک فله و
اشغال بدینکی موادی تخصیص یافته و در کعبه ساحل غازی در و در بریاکی نغانی دخی مقادیر
کو میسزید عسکر جیغار یعنی رویت ایستاد .
در شب بجا ستان ملکوتی افغانه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه
در در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی
شکسته مونسه دفعه اول در کعبه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی
اطراف در کعبه بر کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی
حال سیاسی برآورد شد . بدینکه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی
بر کعبه و ایالتی اوزر طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی
برآورد شد و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی
اول کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی آذربایقون آذربایقون و در کعبه نغز طایفه اوزر ایالتی اهلکوتی

ریاضہ سفارہ عثمانیہ : سخاوت و سیرت
ارکان حرمہ میراثیہ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله

٢٢١٠

مرس مطروح و حسن طرندیم
طریس غن فغانده
سید طرندیم

A	19
D	33
F	11

الحمد لله

مدره طریس غن ایوبه مدافع دینه جمعده تکال بکده .
طریس کوکلی دایزاده کوکله بکده .
مدره فغانده قمبری بوندل شریک معن ایوب بکده .
برادره شایر ایوبه باره دهن کوکله بکده .
نوسده دهن
مدره فغانده قمبری بوندل شریک معن ایوب بکده .
سید ایوبه دهن قمبر بکده
انه معتر فغانده دایر بکده ازاده نازک دسوفی باره نه نعل ایوب بکده .
نایس ارتباط ایوب ازاده دساره علی فغانده معن ایوب بکده دغانه شایر دهن مدافعده جانبازانه

مدره ایوبه ایوب بکده

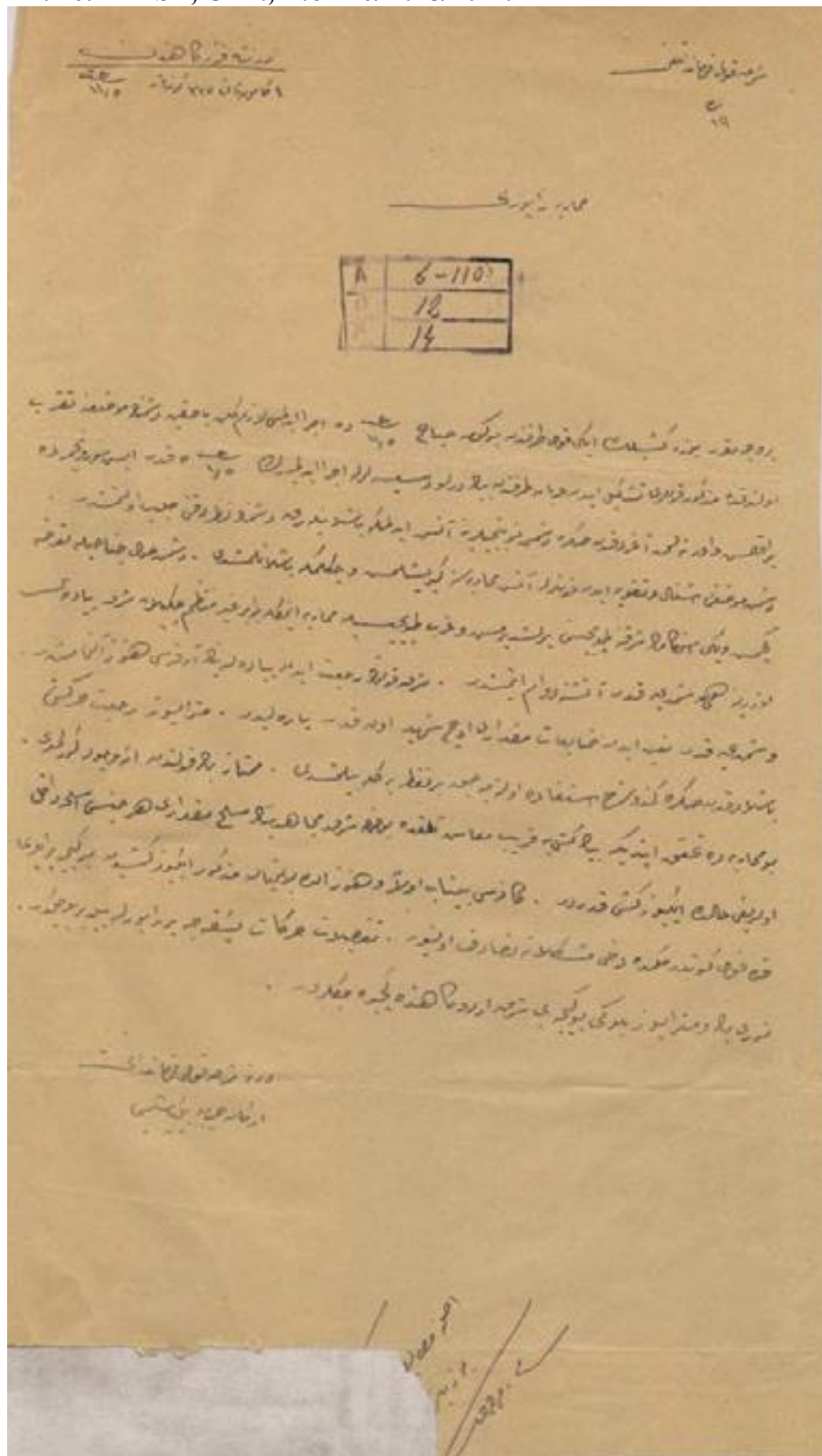
افند بکده

ص

کجه بایر بکده ایوب بکده
ص/ف/ن

خاتمه

[illegible]

[illegible]

